

Művészet és Gondolat

KALLIGRAM

■ 2013 DECEMBER ■

XXII. ÉVFOLYAM, 2013. DECEMBER

TARTALOM

■	3	LOUIS-FERDINAND CÉLINE	■
		Kastélyról kastélyra (regényrészlet Szávai János fordításában)	
■	10	ESZE DÓRA	■
		Csak az összhang, csak a tánc (regényrészlet)	
■	16	HALASI ZOLTÁN	■
		Feketegazdaság (regényrészlet)	
■	27	BORBÉLY SZILÁRD	■
		Prokné, anyám (vers)	
■	30	SOPOTNIK ZOLTÁN	■
		Nagy László/film/medvés Mándy Iván/film/trafiklakó (versek)	
■	31	SEPSI LÁSZLÓ	■
		Rovarfészek (novella)	
■	37	SZALAY ZOLTÁN	■
		Karantén (elbeszélés)	
■	51	MECHIAT ZINA	■
		A tollaskígyó (novella)	
■	55	SZÖLLŐSI MÁTYÁS	■
		Purgatórium (versek)	
■	57–58	DOBAI LILI	■
	57	azon az októberi napon	
	58	a kétpárevezőssünkkel (versek)	
■	59–60	VERES ERIKA	■
	59	Naivságom lazán testemhez varrt gombja	
	59	Marosvásárhely	
	60	Mustárospohár-költemény	
	60	Kirándulás (versek)	
■	61	SÁNDOR ZOLTÁN	■
		Jelenetek egy kiállításról (novella)	
■	66	MAREK KOCHAN	■
		Uszoda (novella Németh Orsolya fordításában)	

■	75	LENGYEL ANDRÁS	
		Egy önde konstrukció „maradéká”	(Márai Sándor: <i>Hallgatni akartam</i>)
■	82	KÁNTOR LAJOS	
		Egy különös év: 1968	(esszé)
■	88	LOVAS EMŐKE	
		Mondatok, tükörfolyosóban	(Zene, festészet és fotóművészet Nádas Péter drámáiban)
■	92	LÁNG ZSOLT	
		Szabadságharc előre és hátra	(Kiss Noémi <i>Ikeranya</i> című kötetéről)
■	94	KOLOZSI ORSOLYA	
		Finomság és erő	(Tóth Krisztina <i>Akvárium</i> című kötetéről)
■	96	ZELEI DÁVID	
		Lesz, ami volt	(Martin Amis <i>Időnyíl, avagy a sérelem természete</i> című kötetéről)
■	100	RŐHRIG ESZTER	
		„Halovány vérontás a fénylő ködön”	(Györe Balázs <i>Barátaim, akik besúgóim is voltak</i> című kötetéről)
■	102	VADAS JÁNOS	
		Nem véletlen az élet	(Dalos György <i>A közgazdász bukása</i> című kötetéről)

KALLIGRAM
Művészet és Gondolat

FŐSZERKESZTŐ: Mészáros Sándor
kalligram@interware.hu

SZERKESZTŐK:
Beke Zsolt
kalligram@kalligram.sk

Kukorelly Endre (versovat)
qkorelly@yahoo.com
Szilágyi Zsófia
szilagyi73@gmail.com

GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor
TÖRDELŐ: Róth Andrea
FELELŐS KIADÓ: Szigeti László

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:
Grendel Lajos

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:
Földényi F. László,
Keserű József,
Márton László,
Németh Zoltán,
Rédey Zoltán

FŐMUNKATÁRSÁK:
Csehy Zoltán,
Hizsnai Zoltán
Szerkesztőség és kiadó:
811 03 Bratislava–Pozsony,
Staromestská 6D, 2. emelet,
tel./fax: (00421 2) 544 15 028

Levélcím: KALLIGRAM spol. s r. o.
P.O. Box 223, 810 00 Bratislava 1

Szlovákiai megrendelések:
distribucia@kalligram.sk,
valamint a szerkesztőség címén.

Magyarországi elérhetőség:
kalligram@interware.hu

Támogatóink:
A Szlovák Köztársaság Kormányhivatala
(Realizované s finančnou podporou Úradu
vlády Slovenskej republiky – program
Kultúra národnostných menšín 2013)

Nemzeti Kulturális Alap

Kiadja: Kalligram Kiadó Kft., Pozsony
és Kalligram Polgári Társulás
(OZ Kalligram, Mikszáth u.
1984/10, 929 01 Dunajská Streda/
Dunaszerdahely, IČO 42 291 810).

Nyomja: Expresprint spol. s r. o.,
Partizánske
Példányszám/Náklad: 1000 db/ks
Ára: 700 Ft / 2,5 EUR.

Magyarországon terjeszti
a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.
és a regionális részvénytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Havilap, megjelenik az adott hónap 1-jén

KASTÉLY^{ról}

na KASTÉLY

Hogy őszinte legyek, csak így magunk közt, rosszabbul végzem, mint ahogy kezdek... Hóó, nem valami jól kezdtem... születtem, mondtam már, Courbevoie-ban, a Szajna mellett... ezredszer mondom... aztán jöttem-mentem, és tényleg rosszul végzem... az öregség, mondja maga... persze, az öregség!... nyilvánvaló!... az a hatvanhárom év meg a többi, pokoli nehéz itt beilleszkedni... klientúrát építeni... itt is meg ott!... hogy?, el is felejtettem!... orvos vagyok, a klientúra a betegek, de csak így magunk között, bizalmasan, nem a tudás számít, nem is a lelkiismeretesség... hanem mindenk előtt és mindenk fölött a vonzerő... de a vonzerő, hatvan fölött?... elmehepsz persze manőkennek, múzeumi próbababának... akkor talán... akad egy-két bolond, akit majd érdekszel... de a nők!... én a jól öltözött, jó szagú, kikent-kifent krapek!... madárijesztő!, klientúra vagy sem, tudomány ide vagy oda, elriaszt mindenkit!... ha még tele volna a zsebe!... akkor talán... megtűrik! Hmm! Hmm!... de ha szegény a nyomorult?... mehet a szemétkosárba! Hallgasd csak meg a betegeket, ha az utcán jársz, vagy benn vagy a boltban... a fiatal kollegáról megy a szöveg... „bizony, asszonyom!... hölgyem!... a szemei! Micsoda szemek! Igen, a doktor!... rögtön tudta, mi a bajom!... cseppeket írt föl! Délben és este!... csodásak azok a cseppek!... csodás a fiatal doktor!...” Csak várd ki, míg te kerülsz szóba... míg rád kerül a sor!... „Morgolódó, fogatlan, tudatlan, folyton köpköd, ráadásul púpos...”, ki vagy végezve!... a nők fecsegése: végítélet... a férfiak a jogokkal küszködnek, a nők viszont kizárólag a komoly dolgokkal: ők a közvélemény! De hiszen az orvosi klientúra csupa nő!... és pont ők nincsenek veled?... ugrás! fulladj meg!... hogy a nők mind elmebetegek? Félnótás idióták?... akkor annál inkább! Mert minél korlátoltabbak, minél önfejűbbek, minél menthetetlenebbül kretének, annál inkább meg van a véleményük!... mehet a szemétkosárba a köpenye, meg a többi is!... a többi?... ellopták tőlem a Montmartre-on!... mindenemet!... a rue Girardon-on!... mondom, ha mondom... és nem mondhatom soha eleget!... mintha meg se akarnák hallani... pont azt, amit meg kéne hallani!... pedig én kimondom kereken... mindent!... betörték hozzám, a bosszúálló felszabadítók, elvittek tőlem mindent, a piacra! Ott sózták el!... nem túlzok, bizonyítékaim vannak, tanúk, nevek... a könyveimet, a műszereimet, a bútoraimat, a kézírataim

mat!... mindent, ami mozdítható!... semmit se hagytak!... egy zsebkendőt se! Egyetlen széklet se!... még a falakat is eladták!... az egész lakást, mindent!... árendéménnyel!... Kiárusítás!, ha mondom! Mit szól hozzá? Hallottam!... hogy természetes? Óó! Hogy Ön-nel ilyen nem történhet? Hogy megtette a szükséges óvintézkedéseket?... mert hogy kom-munistább mint az első jöttment milliárdos? Franciább, mint a saláta?, Amerikaibb, mint Buffaló?... és hogy be van vágódva mindenhová, ahová kell? Páholy, pártsejt, sekrestye, ügyészég!... A vadonatúj Frunze?... a történelmi szükségszerűség bajnoka!... bajtárs?... biztosan!... hóhérségéd?, majd meglátjuk!... a bárdot nyalogatja?... hé! hé!

De közben méröm az nincs... kölcsönkértem egyet, hogy túlessek a kellemetlenkedő-kön, legalább ennyi!... leültetted őket, méred a vérnyomásukat... minthogy folyton za-bálnak, sokat isznak, még többet bagóznak, ritka, hogy 220-nál, 230-nál lejjebb volná-nak... a határon... az élet nekik olyan, mint egy lufi... a felső számtól félnek... hogy ki-pukkad! Az bizony a halál!... 250!... olyankor vége a hülyéskedésnek! A hitetlenségnek! Bemondod a 230-at!... többet nem is látod őket! Ahogy ilyenkor rád néznek! Az a gyű-lölet!... nekik szadista gyilkos vagyok! „A viszontlátásra! A viszontlátásra!”

Na jó!... megvan a méröm, avval mérem a barátaimat is... látogatóba jöttek, hogyan boldogulok... 220!... 230!... őket se látom többet!... vagyis, egyszóval, őszintén szól-va, szeretném már abbahagyni... de muszáj folytatnom! *Diabolicum!* A nyugdíjig! Mert hogy talán!... de nem talán!, és amit félretettem? Amit! Mindet! De most rögtön!... Min-denekelőtt a fűtésre!... Hogy soha többé plusz ötben, mint tavaly télen! Igaz, már bele-szoktunk! Hozzáedződünk! Na persze!... Északon edződünk!... Négy telet húztunk le ott... majdnem ötöt... mínusz huszonöt fokon... egy pajtában... tűz nélkül, tűz nem volt, a disznók is halálra fagytak... ahogy mondom!... vagyis hogy hozzá vagyunk szok-va!... Elfújta a szalmatetőt a szél... Bent fűtyült a házban, verte a havat!... Lili, akit ak-kor operáltak... és ne hidd, hogy az a jégverem ingyen lett volna! Nem bizony!... tévedsz nagyon!... fizettem érte! Itt vannak a számlák, az ügyvéd is szignálta... a konzulátus pedig hitelesítette... érted már, hogy mért vagyok ennyire leégve!... nem csak

a montmartre-i rablók miatt!... a balti-tengeri rablók miatt is!... A mont-martre-i rablók ki akarták ontani a belem, hadd csurogjon végig a rue Lepicen... a balti rablók fegyvere a skorbut... hadd rohadjak szét a börtönükben... majd két év bezárva, egy háromszor három méteres lukban!... a hideg kártyáját játszották meg... a je-ges áramlat... de kibírtuk! Öt év, de fizető!... mert fizet-tem!... hogy csak tudjátok! Úgyhogy a félretett stek-szem! Az összes jogdíjam!... elfüstöltem!... bele az ör-vénybe!... meg a bírósági letiltások!... vicces volt na-gyon! De én tudtam előre!... és egy halvány remény-sugár!... az öltönyömet, az egyetlen, még megvan, harmincnégyben vettem! Sejtettem én előre! Nem vagyok persze Poujade, én nem huszonöt évvel ké-sőbb veszem észre, hogy valami nem stimmel, ami-kor már mindennek vége, az ügy lezárva, a szerep-lők mind múmiák!... szóval elmondom, de csak hogy röhöghessünk rajta, azt a harmincnégyes tör-ténetet!... olyan idők jöttek közben persze, hogy fe-lejthetitek a divatot... az avenue Operán volt a sza-bóm... csináltatnék egy öltönyt, de figyeljen! Egy ko-moly darabot!... mint Poincaré! A legjobb szövetből! Olyat, mint a Poincaré zakó szabása!

Mert akkor kezdődött a Poincaré divat! Az a zakó! Kü-lönleges volt a szabása... olyan lett az enyém is, ma is meg-van... mint az új!... kell ennél több?... kitartott végig Német-országban... a negyvennégyes Németországban... a bombázások közepette! és micsoda bombázások! Aztán négy éven át... az embe-rekből fasírt! Lángolt ott minden! Tankok! Bombák! Sok milliárd ton-

nás romhalmaz! Egy kissé megfakult... de más semmi! Azután pedig a börtönök!... és öt év a Balti-tenger partján... és hogy el ne feledjem! Az a menekülés Bezons-tól La Rochelle-ig... meg a gibraltári katasztrófa! Már akkor is megvolt... mostanában nejlön öltönyökkel szédítenek, Grévin ruhákkal, atombiztos kimonókkal... hiszi, aki hiszi!... az enyém viszont itt van!, kicsit kopottasan, nem tagadom! Jól van!... az anyaga!... tizennégy kalandos évet élt már meg!... de közben a mi anyagunk is kopik!

Sose volt szokásom a feltűnősködés, nem öltöztem úgy, hogy mindenki engem bámuljon... ahogy a festők... Van Dyck... Rembrandt... Vlaminc... nem bizony!... inkább nagyon is hétköznapian, hogy ne figyeljenek föl rám... mert hogy orvos vagyok... fehér köpenyes... az is nejlönköpeny... rendes... vagyis hogy otthon nem vagyok feltűnő... kinn viszont már nem megy olyan természetesen, mert ugye az a Poincaré öltöny... vehetnék persze magamnak egy új öltönyt... nyilvánvaló!... ha még jobban spórolnék... mindenem... de habozok... tisztára olyan vagyok, mint az anyám... takarékos! Megtakarítok! De azért akad egy-két gyöngém... anyám szívrohamban halt meg, egy padon ült, az éhezésbe halt bele, a nélkülözésbe, én éppen börtönben ültem, Dániában, a Vesterfangselben... nem voltam ott, amikor meghalt, a halálra ítéltéknél voltam, K. épület... tizennyolc hónapot húztam ott le... a legrosszabb süketség nem más, mint amikor az ember nem akarja hallani, ne féljen, szedje össze magát...

Anyámról beszélek, mert szívbetegség ide, kimerültség meg éhezés oda, abban a szent meggyőződésben halt meg, hogy most ugyan rossz idők járnak, de ha bátor marad és takarékoskodik, akkor végül kijön az alagútból, minden újra olyan lesz, amilyen volt, hogy a kis húszas újra annyit fog érni, mint a húszas, huszonöt deka vaját megint huszonöt fillérért lehet majd kapni... a 14 előttről beszélek, természetesen... irtózom a könnyelműségtől... de ha az árakat nézem!... hogy mi ma egy öltöny ára!... akkor inkább hallgatok... vagy csak annyit mondok, hogy öltözni ma csak egy elnök, egy főzсар, egy Picasso, egy Gallimard öltözhethet!... ha kalóriában mérem egy Commisar öltöny árát, akkor volna miből élnem, tennem-vennem, a Szajnárt bámulnom, múzeumba járnom, fizetni a telefonom egy teljes éven át!... ma csak a bolond költ öltözködésre!... krumpli, répa, na igen!... nudli meg répa... nem panaszkodom!... volt az már rosszabb is!... sokkal rosszabb is!... még fizettem is érte!... ne kavarja össze!... az összes jogdíjam! Az egész *Utazás!*... és nem csak a bútoraim meg a kézirataim!... elúszott minden!... éljen az erőszak!... és nem csak a Montmartre-on, nem csak Saint-Maloban!... délen!... északon!... keleten!... nyugaton!... rablók mindenütt!... a Riviérán, Skandináviában!... mind egyformák!... még hogy ilyenek?... vagy olyanok?... egyetlen dolog érdekli őket... a hetvenötös cikk őrjíti őket! A híres törvény, csak hogy megfojthassanak, hogy mindenemet ellopják, hogy apróra trancsírozhassanak!

Viszont az én kis ügyeim!... az étlapot már jeleztem... nekem ugye, minél kevesebbet eszem, annál jobb!... de Lili, az más tészta!... Lilinek muszáj ennie!... gondom van rá!... az ő mesterségét ennyivel lehetetlen!... igaz, a luxusról nem mondtunk le: a kutya... a kutyaink... ahogy azok ugatnak!... valaki a kerítésnél?... valami szarkeverő? Vagy egy gyilkos?... elengeded a falkát! Vúúú! Vúúú! És pucol is el!...

– Na de hol lakik? – kérdezné tőlem... – Büszke Artabánom!

– Bellevue-ben, uram!... a domboldalon! A plébánia mögött!... látja, hol van?... a Szajna völgyében... a szigeten van egy gyár, pont a fölött, onnét nem messze születtem... mondtam már... de nem lehet eleget mondani... szűkagyúak!... Courbevoie, Szajna, a híd rámpája... van, akit idegesít, hogy Courbevoie-ban is emberek laknak... meg aztán a korom, mondom: a korom... 1894!... talán ismétlem magam?... meghülyültem?... jogom van hozzá!... aki a múlt században született, annak talán van joga, hogy ismétlges-

se!... Istenem!, és hogy panaszkodjon!... hogy mindent ócskának és szarnak tartson!... többek között, mondanám, azt a folyton zabáló és tintázó népséget, amelyik nem csak a Bastille, de a Tertre körül is ott nyüzsgő, a jó anyjukat!... honnan az ördögből szalasztották őket? Vauvert-ből!... Périgord-ból... A Balkánról! Korzikából!... mert innét nem!... láttatok ti is, mint én, a nagy megfutamodást... ahogy téptek, menteni a menthetőt... milliószám hazafelé! Már bocsi! Az egész hadsereg... bele egyenesen a vakondlyukba!... a dajkám Puteaux-ba, Sentier des Bergeres... jobb volna elhallgatnom?... hagyjuk!

Vissza inkább a Bellevue-höz... a szigorú kúrához... nekem még menne... mert nálam csak a fejről van szó... minél kevesebbet eszem, annál jobb... szédülök, az biztos... amire rá is mondják: hát persze! Beszívott a krapek!... mondják is... eléred, hogy részeges semmittevőnek, semmirekellőnek tartsanak, ráadásul szenilisnek... sőt, visszaeső bűnözőnek!... hogy lenéznek? Nyugodj csak bele!... ha aggastyán, akkor minél kevesebbet kajál, annál jobb!... Lili viszont még nem vén! Táncórákat ad! Igaz, a táncórái nem sokat hoznak a konyhára!... még a fűtésre se futja!... de teszi, amit tehet... igaz, én is teszem, amit tehetek... szóval, azért el ne sírd magad, de igaz, nem nagyon mennek a dolgok!... nyíltan, őszintén, becsülettel... rosszabbul élünk, mint az utolsó melós, a szemben lakó, a lent lakó, aki Dreyfusnál gürizik... ha végiggon-dolom, mi mindent kapnak! *Securit!* Bizony ám, hölgyem!... biztosítás, vakáció... egy hónap szabadság!... tüntessen talán a Dreyfus előtt!... hogy

el vagyok nyomva? Hogy nem kapok fizetést? Meg sem értenék!... nem érdekel a Dreyfus! Biztonság! Szabadság? Biztosítás! Ha engem Dreyfus bányának hívnának, akkor persze volna becsületem!... de ha azt mondom, a Dreyfus bányában melózok, akkor csak kiröhögnek!... egyetlenegyben vagyok csak híres!... mert hogy küszködtem a francosokért, most kiplakátoznak érte a városban, áruló vagyok, zsidóüldöző, én kótyavetyéltem el a Maginot-vonalat, és Indokínát, de még Szicíliát is!... nincsenek ugye illúzióim! Mert ők se hiszik el ezeket a borzalmakat, de egyben azért biztos vagyok, hogy a hajsza folytatódik, míg a végén fel nem fordulok!... a túloldali rasszisták áldozata vagyok! Propagandatöltelék vagyok!...

De térjünk végre komolyabb témákra!... Mondtam, milyen a tél a Bellevue-ben... már hogy hideg... vicces nagyon... és azoknak, akik folyton panaszkodnak... szeretném látni, mit szólnának a skandináv körülményekhez... a Balti-tenger partján, ahol fűtül a szél, mert lyukas a szalmatető!... és hét végén mínusz huszonöt!... öt hosszú éven át, drága hölgyem! Alighogy a sittről kijöttem!... megnézném, milyen pofát vágnának azok a seggfejek, ha jeget kéne törniük, mert a tenger beállt!... Hát még Achille! Meg az egész pereputtya!... mert ugye a lényeg!... azok, akiket csak két évre varrtak be, Venstrébe, hetvenötös paragrafus! Szeretném látni a pofájukat!... már ha... már ha... rájuk lehetne nézni még!... kezet szorítanék velük... mikor a szavak már nem számítanak...

Beszéltem már róla, a szigetről... ki kell mondani, ami csak az öregeket érdekli... 76%-os rokkant nemigen akad köztük, se pedig tizenkettes önkéntes!... De ilyen az élet! Nem teszek szemrehányást!... ha tintáztam volna az elejétől fogva, mondjuk már az elemiben, akkor semmit se vennék észre, és most ott söprögetnék a Dreyfusnál... juttatások, biztosítás, megbecsülés...

De vissza inkább az orvostudományhoz... vannak azért betegeim... kétségtelen... nem dicsekedhetek azzal, hogy egyetlen egy se volna!... nem!, időről időre!... na jó!... megvizsgálom őket... nem vagyok rosszabb, mint akármelyik másik orvos... de jobb se!... kedves

vagyok!, nagyon kedves! És nagyon lelkiismeretes!... a diagnózisom sose a divatot követi!... és a kezelés se légből kapott!... harmincöt év alatt soha egy rossz recept!... harmincöt év, ennyibe már egy ló is beledöglük!... nem mintha nem követném!... követem! bizony!... elolvasok, még hozzá alaposan, minden prospektust... két-három kilónyi tetente!... kukába!, kukába az egészet! Engem aztán nem fogtak perbe műhiba miatt!... ahogyan a régi törvénykönyv mondja!... igrum-burgum!... de hova küldenének? Polgári?... büntető?... Buchenwald?... Szibéria?... Már köszönöm!... kabbalista! Veszélyes méregkeve-
rő! Semmit se vethetnek a szememre! Csak egyetlen apróságot... hogy sose kérek pénzt! Képtelen vagyok nyújtani a tenyerem!... még azoktól se!... nem megy!... gőgös idióta! És a fűszeres?... a tészta?... a kétszersült?... és a szén? Vagy a csapvíz? Azzal, hogy sose fogadtam el egy fillért se a betegetől, több kárt okoztam magamnak, mint a sorozatgyilkos Petiot, aki a kemencéjében égette el őket!... nagyúr vagyok, ennyi!... külvárosi nagyúr!... Albert Schweitzer, abbé Pierre, Juanovici, Latzareff, ők persze megengedhetik maguknak... de én trükközök, én gyanús vagyok!... mert hiszen ültem is, és ki tudja, miért!

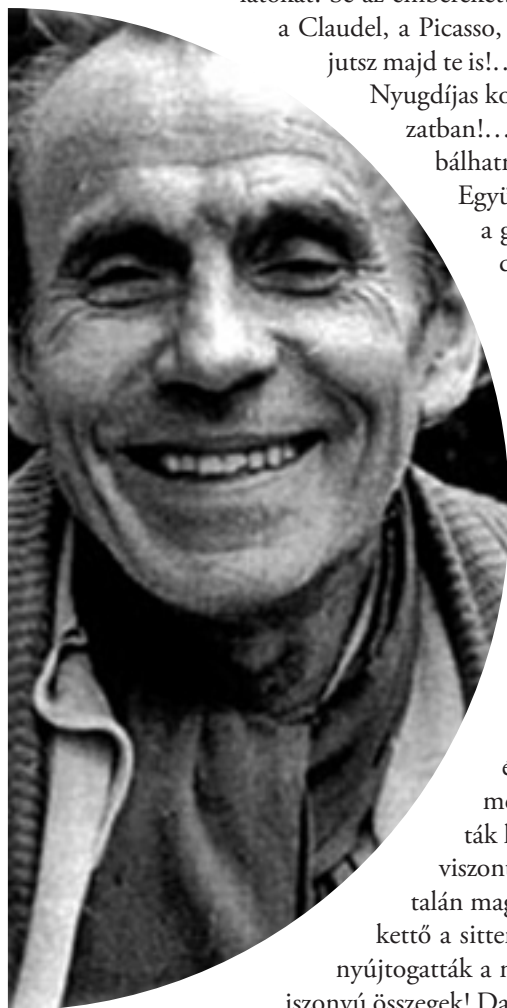
A betegek, akiről beszélek, akik még maradtak, eljönnek hozzám, beszámolnak az állapotukról, sorolják a bajaikat... végighallgatom őket... még!... még!... kérem a részleteket... a körülményeket... de ahhoz képest, amin Lili meg én átmentünk húsz év óta... tehetségesen! Ők szűzfiúk!... és ahogyan kievickéltünk belőle!... csupa ártatlanság!... jó, ha a harmada! A tizedrésze... bújjatok csak el a szekrény alatt!... mindegyik szekrény alatt! Üvöltsetek a félelemtől!... hogy már csak annyi van hátra!... ahogy a siránkozásukat hallgatom, nem bírom megállni, hogy magamban ki ne mondjam, hogy „te átkozott, nyomorult, szerencsétlen idióta, hogyan jutottál te idáig? Ilyen pácba?... hát mi a fenét csináltál?”, de inkább elharapom!... Legyen inkább a Tomi cicéé, aki brrr! Brrr! A papírosomra... mert füttyül rá, hogy miket beszélek! Brrr! Brrr! Senkit sem érdekel! Se az álatokat! Se az embereket! Se a hájasokat!... már bocsánat!... hájasok, mint a Churchill, a Claudel, a Picasso, a Bulgaryin, mind együtt!, képek! Kéépek! És brr! Brr! Oda-
jutsz majd te is!... akár komcsi, akár kapitális bajnok vagy, hízzál csak a duplára!

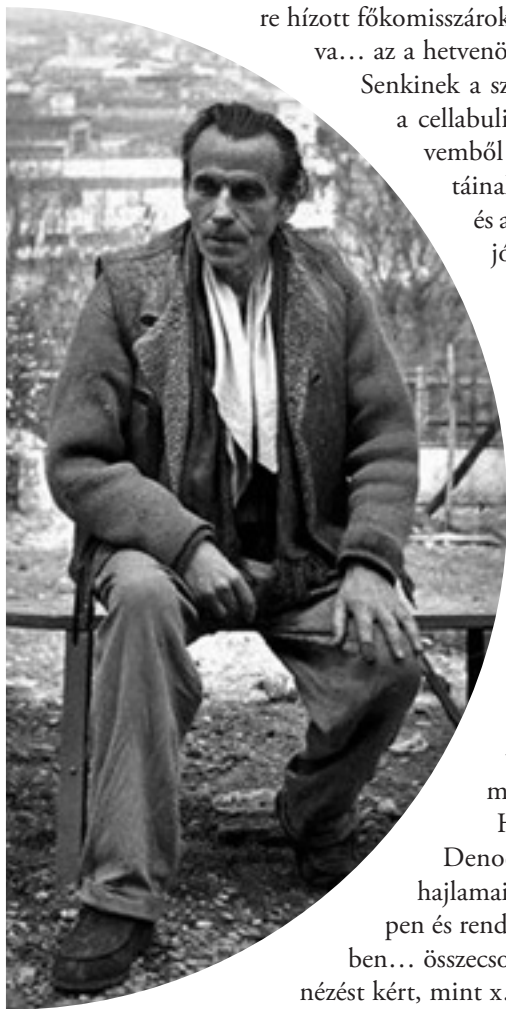
Nyugdíjas komisszárok! Mintha 1900-ban járnánk, csak éppen javított változatban!... mondd, hogy próbálkozzanak csak az én betegeimmel, megpróbálhatnánk talán... az ő érdekükben! Mindent csak az ő érdekükben!

Együnk talán kevesebb húst!... az emésztésük ugyanis! Ha látnád azt a gyűlöletet!... istent kísértettél!... Has és torok! Politikai szenvedély ahhoz képest smafu!... rajongás, imádat!... nem hiszel a bél-színben? Megtagadod a whisky? Nincs helyed az élők körében!

Ami engem illet, már mondtam, hogy az élet, még az aszketikus élet is, rettenetesen drága... már úgy, hogy nem segít senki!, segély sehonnét!... sem a város, sem az A. S., sem a pártok, de még a rendőrség sem... sőt, épp ellenkezőleg! Mondhatom... épp ellenkezőleg!... akikkel találkozom, azokat mind segítik... lejmolnak mind... itt egy picit... ott még egyet... de inkább nagyot... az a bélelt boríték... egy eldugott sarokban! Ahogy abbé Pierre... ahogy Boileau... vessük csak össze... amazzal... a királlyal vagy az üdvhadsereggel!... ahogyan Schweitzer, Racine, törökméz... meg egy protkó!... *Picotin brothers!*... csak pár fillért, könyörgöm!

Ami éppen csak nevetséges volna, ennyi... nem is panaszkodnék, ha annyiszor rám nem olvassák a rasszizmusomat! Tíz éven át, ha mondom!... Tíz éven át! Hihetetlen aljasságokat! És még ők balhéznak a szuezi csatorna miatt?... de hiszen nem ők ásták ki... mert akkor még volna miért balhézni, ha mondom! Tölem viszont a kezem minden munkáját lopták el a rue Girardinben!... viszik talán magukkal a paradicsomba?... lehetséges!... tíz év aljaskodás, abból kettő a sitten... amíg ők, a többiek, Racine, Törökméz, Tartre, Schweitzer nyújtogatták a markukat... erre is, arra is... dőlt hozzájuk a lé meg a Nobel!... iszonyú összegek! Dagadtak, felhizlaltak, mint Göring, Churchill, Buddha!... Hülyé-

re hízott főkomisszárok! Tíz év, mondom! Jut szembe... abból kettő elzárva... az a hetvenötös cikkely! Ki alkalmazkodik? Az írók? Nyasgem!

Senkinek a szeme se rebben, erőlködhetek, olyan csak, mintha a cellabuli kedvéért mentem volna el odáig! Mintha jókedvemből adtam volna oda mindenemet a Buttes alkoholistáinak!... emléktáblát se egyhamar kapok! Saját csősszel, és azzal a felirattal, hogy „itt fosztották ki”...! Ismerem jól a világot, ami őket nem érinti, a hasuknak nem fontos, az nem is létezik! Gyönyörű!... én nem felejték!... se a kis lopásokat, se a nagyokat!... de a neveket sem... egyet se! Semmit!... olyan vagyok, mint minden ütődött, az emlékekkel vigasztalom magam... hogy milyen muris volt!... kihasználták, hogy sitten vagyok, kihasználták a hetvenötödik cikkelyt, és széthordták mindenemet! Tudom, kik voltak a rablók, követem őket, élnek, mint marci! Jót tett nekik a rablás!... Tartre ügynök például!... a térdemen csücsült a fritzek idején, most meg az ifúság bálványa, Sartre, a nagy hantás!... büszkén, előre szegzett állal, puha gallér, pástétom, szemüveg, illatok, és ami befér! Mauriac kobak fattyúja!... Az icipicit törpe görbe Claudel! Törékenyek, hibridek!... szamarak! dögvész! A bűn büntelen marad!...

Ha már irodalomról beszélünk, mondanék pár szót Denoëlről... a meggyilkolt Denoëlről!... ohó! Ronda hajlamai voltak!... ha úgy jött, persze eladta az embert, szépen és rendesen! Adott pillanatban, a körülmények függvényében... összecsomózott, eladott!... máskor viszont visszakozott, elnézést kért, mint x... mint y (itt száz név következik!), de volt valami a mentségére... méghozzá, hogy szenvedélyesen szerette az irodalmat... elismerte a munkáját, respektálta a szerzőt... nem úgy, mint Brottin!... Brottin Achille undorító szatócsként végezte, annyira lent, amennyire csak lehet... csak a steksz érdekli már! Több stekszet akarok! Mindig többet! Milliárdos akarok lenni! Még több seggnyalót körülöttem!... nyelvet ki, gatyát le!...

A meggyilkolt Denoël mindent elolvasott... Brottin viszont, akárcsak Claudel, csakis a tőzsdei híreket... kedvenc olvasmánya a „Pin-brain-Trust”: elnöknek Norbert, a török-méz!... haha!... ha még nem tudná... olvasás helyett az ürge bagózik, lábat mos és trombitál! Aztán jön a fej vagy írás, hogy kiadják-e!, legfeljebb egy íróval több!... úgyis van már vagy ezer, teli velük a pince! Akkor mehet az egész a kukába?... a bunkók úgysem olvasnak!... fütyülök rá! Szemétbe! Na, jól kinézek!... ürítik a kukákat? Rám is vár vagy kettő!... de ha én nem megyek, akkor ki megy oda?... Brottin sohanapján!... enyim a pohár!... csak merészen, kisőreg! A Lukum? Inkább a halál!... közel hatvannégy éve már, hogy ezt mondogatom... csak merészen, kisőreg! Hát, jól kinézek!... pedig még talán lehetne... a kuka meg a csak merészen kisőreg!... tőlünk az út legalább kétszáz méter... igaz, hogy addig lejt... akkor viszem, amikor már besötétedett, hogy ne lássanak... ott hagyom az úton... de ellopják!... már legalább tíz kukámat lopták el... mert nem csak a Tisztogató... lopnak ezek mindent... mindenütt! Rádásul lejáratom magam, azzal, hogy én viszem ki a szemetet... azért, hogy senki se hív már doktornak... hanem csak úrnak... nemsokára már vén hülyének fognak nevezni! Számítok rá... egy orvos, akinek nincsen cselédje, de még bejárónője se, autóról nem is szólva, és aki maga viszi ki a szemetet... rádásul könyveket ír!... meg még ült is... Érdemes elgondolkodni róla!...

De addig is, amíg gondolkodol, megvehetnéd egy könyvemet, akár kettőt, jót tennél vele...

Ne is beszéljünk róla!... de az, ami teljesen kihoz a sodromból... ami gyűlölettel tölt el... pontosan ezen az úton!... az autók!... meg nem állnának! Mint az örültek!... szá-

guldanak Versailles felé! Autó autó hátán!... hétközben!, vasárnap! Mintha ingyen kapnák a benzint... egy ember ül benne... három... vagy akár hat!... dagadt, hájas, mindhiába!... hova a fenébe?... piálni, zabálni, ízélni? Az annyát!... még! még!... üzleti ebédre?... bédre?... bédre?... üzleti böffenésre?... Boááá!, miközben tőlem három kukát is elloptak? Miközben a milliárdosok azon dühöngenek, hogy nem eléggé húz a motor? Lefröcskölnék... hát a kukák?... ők meg kacsasültet böfögnek? Plutokraták, puzsádok, komcsik, végigböfögik az autópályát! Kacsasültzabálók egyesültek! Százötvennel repesszetek! Többet fíngtok és böfögtök a világbékéért, mint egymillió gyalogos! Történelmi kacsacomb!... történelmi fogadók! Történelmi étlapok!... olyan részegítőn állsz föl az asztaltól (*Château Trompette* 1900), hogy az maga a csoda! Pimaszság! Nehogy belerohanj a töltésbe! Nehogy kidöntsd a jegenyét! A nyárfát! Kormány és kormányzás!... bumm!, kétezer jegenyefa!... önmagát bünteti az ipse!... a fenébe! Búzik a fék! Izzik a fék!... az autópálya! Az alagút! Részeg a víg cimborá! Előzd meg! Még egyet előzz meg!, most aztán mindent bele!, micsoda élvezet! Boldogság!... Hóóó! *Château Trompette* 1900!... megszépíti az életedet!... a szakadék! A kacsasült!... ezerháromszáz kocsik egymás hegyén-hátán! A jó szentségit! Véres hús, mehet a sütőbe! Most bele a gázba! Nyitod már a sütőt! Kezdődik a Mise! De nem a szenteltvízes!... a vérrel öntözött! Vérrel, béllal bélelt alagút!... az a kevés, aki kimenekült, sose fogja megtudni, hogy megölte-e az összes többi! Keresztesek keresztbe! Röpül a zárándok! Tele velük a jegenye! Fingik, böfög, dühöng, tökrészeg! *Château Trompette*! Házias kacsacomb! A csendőrök csak nézik... mormognak valamit... mozdulnak... jeleznek... integetnek!... a hívek pedig harminc kilométeres körzetből mind itt vannak... látni akarják! Mindent! A töltés mindkét oldalon kíváncsiakkal tele!... anyók, apók, nénék, babák! Szadista kíváncsiskodók! Százharminccal az alagútba, az autócsodák, a csendőrök sora... integetnek... füstöl az alagút! *Château Trompette*! Ég az aszfalt!...

Ha én gazdag volnék, vagy ha volna biztosításom, akkor most egy Napóleon nyugalmával nézném a kavarodást, a nitrogén olaj lipid kaucsuk dózsölést, a benzint, a kacsát és a pia diadalát! Papák, nyanyák, verdák a kukába!... hát persze!... és brávo!... de van egy kis difi!... nem egészen azt kapják, amire vágnak!... mert nem!... mondd csak ki! Hiányzik... szorongatja az embert a düh, a keserűség, a gyűlölet... az a sok disznó!... a fogadó, egyetlen korty bordói, a kocsi egyperces benzine... egy hónapig megélnék belőle!... és még föl se másznék a töltésre! Ki se kellene döntenünk a jegenyét!... nem veszem be a mazochizmusukat!... mondom!, se a haver nagy dumáját! Se pedig Tartre öndicséretét!... de Achille fapofáját se... de még a vitézét se! Mert mire olyan büszke? Hogy meg akart gyilkolni?... igen?, hogy tudta, mire készül? És még szét is kürtöli mindenütt? Még meg is írta?... az anyád! Itt vagyok!, még nem késő! Jöjjön csak!, várom!... én mindig itt vagyok, nem megyek sehová, várok azokra, akik késnek... Egy tavasz... kettő... három... addigra már nem leszek... akkor már késő... természetes halállal halok meg... ■ ■ ■

Szávai János fordítása

Louis-Ferdinand Céline (1894–1961; eredeti nevén: Destouches): francia író és orvos. Írói névként nagyanyja lánykori nevét használta. Céline-t a huszadik század egyik legnagyobb hatású írójaként tartják számon, aki egy olyan új stílust alakított ki, amely modernizálta a francia és a világirodalmat egyaránt. Mindamellett a második világháború alatt tett kijelentései nyomán vitatott személyiséggé vált.

Szávai János (Budapest, 1940): irodalomtörténész, műfordító, egyetemi tanár (ELTE Budapest és Paris IV-Sorbonne). Legutóbbi kötete: *A kassai dóm* (Kalligram, 2008).

CSAK az összhang, a tánc

Élt, éldegélt az erdő mélyén egy vidám legényke, Facino Cane. A madárvilág volt a mindene. Ha felkerekedett és betért a közeli faluba, a szívekben kisütött a nap. Micsoda arcocská. Facino Cane sem volt fából, nyomban észrevette, tisztasága, kacagó önzetlensége mennyi boldogságot varázsol a lélekbe, hogy mosolyogva mutogatnak rá még a templomban is: „Odanézzetek! Ez aztán a legényke!” – „És mennyire szereti a madarakat” – tették hozzá a városházán, a piactéren, a tavernákban, mert nem tehetett róla, nem tehetett ellene, a mellkasát feszítő forróság egyre nagyobb, egyre népesebben emberlakta vidékekre kormányozta. El is határozta Facino Cane, felmegy ő a nagy fővárosba, felkínálja kacagó, tiszta, önzetlen képességeit a magas életnek.

Facino Cane járni kezdte az ismeretlen tereket, kanyargós utakat. Milyen más a város, mennyire kiszámíthatatlan benne a tavasz! Az erdő, váratlan forró szellőivel, a legmocskosabb titkokat is rózsaszín tollpelyhekbe hempergetve súgja az ember fülébe. A városban éppen mintha fordítva. Az ártatlan meleg is milyen szeszélyes, milyen hányaveti akaratossággal uralja az ember fiát, huhh! Egy ilyen napon békésen álldogált Facino Cane a kivégzésen a tömegben. Figyelte, amint a hóhér hordóhasára rántja, majd a loboncánál fogva egy mozdulattal a tőkére nyomja a hitszegő elítélt fejét. A vérpadon már csimbókosan mocskos asszony nem állt ellen, meg sem mozdult, hogy védje magát. Úgy látszik, ilyenkor mély álomba dermednek az ember ösztönei, állapította meg magában Facino Cane. A szerencsétlen teremtés az állára támaszkodva bambán meredt a tömegre, és miközben természetesen senkit sem látott már – Facino Cane nem lehetett benne biztos, hogy megtörtént vagy csak elképzelte, de a gerince beleborzongott a pillanatba –, összeakadt a tekintetük. Az asszony ajka megremegett. Egészen biztosan mondani készült valamit. A hóhér ekkor olyan káprázatos ügyességgel vágta pofon a nőt, hogy társa, a másik hóhér azonnal le tudott sújtani, nem szorult mozdulatismétlésre. Szinte szédült diadallal ekkor a magasba rántotta a kemény, zilált, csapzott fürtökkel szegélyezett, tojás alakú, vérző labdát. Facino Cane napokon át nem szabadulhatott attól, amit abban a hörgő üvöltésben megértett. Noha a tér beleremegett a majd' ezer ember hangjába, ő mintha üvegharang alól nézett volna körül. Micsoda összhangolt munkát, meg nem poshadt gyakorlatot, nap mint nap megújuló izgalmat mutatott a két bakó! Olyan táncban kapaszkodtak össze láthatatlanul, amelyben göcsörtös, terebélyes lábfejük még csak nem is érintette a földet. Ezt az

összhangot nem bírta feledni. Eldöntötte, bárhová vesse az élet, rajta is ez lássék majd. Ez a könnyű határozottság, ez az elfogulatlan tetterő, ez a minden érzelmi határvonalat semmibe vevő, cseppet sem bántó egykedvűség.

A vérpad mellett, a páholyban a nagyherceg soha nem tudta meg, a szerencsétlen tizenöt gyerekes anya testét hogyan engedte el örökre és hajította kukacos almacsutkaként a durva deszkákra az élet. Megbabonázva felejtette el, hol ül és miért van ott, amikor Facino Cane arcát megpillantotta a tömegben. Azok a tiszta vonások. A félgy nyitott, rózsaszírom száj. A kis sipkája alól kikandikáló, fényes ébenhaj. Facino Cane két nappal később már pehelyágyban, bíborban, bársonyban ébredt. Nagyhercegem, nagyhercegem, szólt csengő hangon, ki tudja, hányszor, mellkasában boldogság bizsergett, épp, mint a kislilik begyében, abban a pillanatban, hogy az elképzelhetetlenül hosszú, fáradságos déli út után végre megpihenhet Afrika szűzfehér szikláin.

Sokáig nem fogta fel, nem tudta elhinni, hogy szíve nagyherceget a palotában sem szereti mindenki. Mi több, olyan hevesen ábrándoztak a vesztéről, hogy Facino Cane jelenlétében sem tudták visszafogni magukat, pedig a legénykét nagyon megviselte minden elenségeskedés. Mi tagadás, Mária Lujza – ez kedvelt férfinév volt akkoriban – szeszélyes volt. A csaplár, a kulcsár, a szakácsnő, az udvarnok, a tollnok, a kötélverő, a fonalkészítő, az ács, a bognár, a varga, a tetőfedő fogát összeszorítva úgy igyekezte túlélni a rohamokat, hogy megpróbálta számba venni, éppen Mária, vagy éppen Lujza arcát látja. Mintha két olyan férfi állna előttük, akik soha nem is hallottak egymásról, nem is születtek azonos században, ugyanazon földrészen. Mária csapkodott, visított, csípett, mart, harapott. Lujza széles mosollyal hallgatott végig mindenkit, bűgva biztosította a palota lakóit a gondoskodó szenvedélyről. A katonák, az örök hóbörgését egyedül Facino Cane tudta lecsillapítani. Ezek a marcona morcok legszívesebben mindenkit ledőfték volna, aki kedvesen szólt a nagyherceghez, ám Facino Cane annyi tisztaságot, kacagást és önzetlenséget vitt a palotába, ő volt az egyetlen, akinek még ezt is elnézték. Felőlünk Mária Lujza legjobb embere is lehetsz, mondták neki, te benne vagy a körben. Facino Cane meghatódott ezen a bárdolatlan és érdes jószágon. Nem mindig értelek benneteket... őszintén szólva nem egészen tudom, hogyan is lehetnék méltó ekkora tisztességre... – szólt a fiú a kezét a szívére téve –, én inkább a félénk kanalas gémben, a visszafogott batlában, a halk szavú cigányrécében látom tükröződni arcomat... még ha tudom is, hogy az élethez kell egyfajta keménység... de hiszek nektek.

Hanem az elégedetlenség nem állt meg a marcona morcoknál. Egy csípős szelekkel szabdalt napon maga a király hívatta a nagyherceget. Az udvari mézraktárban akarta lát-

ni. Ott, abban a félhomályos csarnokban, ahol a ferde fénysugarakban pontosan úgy táncoltak a porszemek, ahogy ez minden ferde fénysugártól elvárható, és amely ferde fénysugarak cseppet sem kedveznek a beszélgetésnek, ha az egyik félnél betelt a pohár, a másik pedig egészen gyanútlan, a király a nagyherceg szemébe vágott valamit. Egyetlen mondatot, néhány gondosan megválogatott, éles, tüzes szót, mintha csak a főtérre halmazott, göcsörtös gerendákat kapatná lángra. Mária Lujza megkapaszkodott a vadgesztenye-akác címkejű polcban, hörögve a mellkasához kapott, és elterült a földön. A király bosszús arccal letekintett rá, csizmája orrával megbökdöste deréktájon. Elhagyta a mézraktárt. Ezzel hát megvolnánk, gondolta.

Még ha most jön is a neheze.

A marcona morcok kezében egy pillanatra megállt a kard, a kártya, a kupa a híre. Szörnyhalált azért egyikük sem kívánt neki. Már ha ez történt vele. Mert valójában senki sem tudta, a nagyherceget soha többé nem látták, és egyetlen szó, egy árva hír sem kapott szárnyra, mi lett a sorsa. Facino Cane először két napra bezárkózott, még enni sem jött elő. Azután elbujdosott. A palotában legalábbis mindenki így hitte. Pedig csak a környező erdőkben barangolt. Aztán egyszer csak visszatért. Soványan, sápadtan, de könnyek nélkül. Az első marcona morcnak, akivel összeakadt az udvaron, halkan elmondta, este mindenkinek vár egy levesre szerény hajlékában, az elárvult hálósobában. Lehetőleg sötétedés után érkezzenek. Azon pedig ne csodálkozzanak majd, ha vendéglátóként sokkal inkább érdemel majd szánalmat, mint köszönetet.

Ott, a földön díszes hímzésű párnákon ülve a csaplár, a kulcsár, a szakácsnő, az udvarnok, a tollnok, a kötélverő, a fonalkészítő, az ács, a bognár, a varga, a tetőfedő csak egyszer nézett egymásra, kis, kopott cserépedénnyel a kezükben.

Facino Cane, mondták neki jószérivel azonos szívdobbanásban, légy immár te a mi nagyhercegünk!

Facino Cane apró kezét a szívére helyezte, és azt felelte nekik: a nyílfarkú halfarkas is beéri a völgyek csöppnyi tavaival, dehogyis vágyik cifrább vizekre... Ha persze ragaszkodnak hozzá, ő aláveti magát az akaratuknak. Mert felvirrad még a nap, amikor csaplár, kulcsár, szakácsnő mondja meg a törvényt. Amikor udvarnok, tollnok, kötélverő nem is lesz már, mindent gépek végeznek helyettük, és az emberi munka felszabadulva zeng, ég, dobban. Amikor az ács, a bognár, a varga, a tetőfedő csak azért nem maga választja a nagyherceget, mert nélküle veszi kézbe a sorsát. Talán nem az ő életében történik majd, de ez pillanatnyilag csak az elhatározásában erősítheti meg. Megpróbálja, mondtá ragyogó szemmel.

Éjt nappallá téve fordította hát figyelmét az új feladatra. Madarakat festett, az erdőt rajzolta, színeit keverte és ragyogtatta fel gyalulatlan hasáblapokon, ezt küldözte fel hetente az udvarba. A király hívatta. Hosszan, titkosan beszélgettek. Facino Cane aludni is alig tudott azokban a napokban. A reménység, ez a lassú, cifra mozdulataiban is méltóságteljes tánc elandalította, pihenni egyáltalán nem hagyta.

És mégis.

Csakis úgy lehetett az, hogy a király tekintetbe vette Facino Cane fiatalságát, szerénységét, szépségét. Valamennyit vétek volna beszennyezni az udvari élet szálló, nehéz porával, a legényke tisztaságáról, kacagásáról és önzetlenségéről nem is beszélve. Így hát a palota idegen nagyherceget kapott. Az ellenség táborából egyenest. Amikor a nem éppen zsenge korú férfi remegő térdel és fényes vigyorral megállt a csaplár, a kulcsár, a szakácsnő, az udvarnok, a tollnok, a kötélverő, a fonalkészítő, az ács, a bognár, a varga, a tetőfedő és a marcona morcok előtt, Facino Cane kilépett és földig hajolt. Elsőként. Az új nagyherceg igen komoly döbbenetére. Nahát, nahát, azt a nagyvonalú mindenségit neki. Facino Cane, te leszel az én legjobb emberem, mondtá szélesedő vigyora, és a fiú szemében narancssárga láng villant. Az apácanyakú lúd is meglepődik, mondtá erre a tekintete, szokatlanul gazdag csemegére bukkanván a magok közt, de ha ragaszkodsz hozzá...

Felelősségteljes ember manapság nem megy ki a napra napvédő nélkül, nyújtózkodott egy – hadd villanjon fel negyedszer is a módfelett praktikus szóismétlés – napon az új nagyherceg, és a legényke vállát megpaskolva felkelt díszes székéből, mert útra készült. Tulajdonképpen folyton úton volt. Világot kell

látni, dűnnyögte még, a feltöltődés elengedhetetlen ebben a mai rohanó világban. Facino Cane alma-csutkája megrezzent, aztán, mint azokban a napokban olyan gyakran, földig hajolt az uralkodó előtt. Nekem, mondta neki felegyenesedvén, ahogy neked, első a nép.

A marcona morcok szája morcan lefelé görbült.

Köszönöm, hogy ennyire szerettek, mondta Facino Cane, öröm járja át a szívem, ahogy a kerecsensólyom hálás az életért, ahogy a haris szárnycsapásai megtelnek alázattal, ahogy a vízityúk megadja magát a természet törvényeinek. De azt hiszem, most az a dolgunk, hogy

tegyük, amit ránk szabott a sors.

És lám, milyen az élet. Néhány hónap elteltével a marcona morcok ráébredtek, az új nagyherceg száját más nem hagyja el, csak nagy szavak, ám a birodalomért tennie mégsem igen akarózik. Hogyan is, fáradtan, de élményekben gazdagon? Vérpezsdítő tan-

gó hangjaira egy üdítő rozéfröccs mellett? Pikáns humorral fűszerezve? Heh, nagyon megy nekem ez a nagyhercegség, mondta az új nagyherceg, ha olyanokkal találkozott, akikkel sok-sok éven át marcona morc volt egy másik birodalomban. Marcona morcaim tűzbe mennének értem, kineveltem a semmiből egy Facino Canét, legjobb emberem. És vele-tek mi van, baromira hiányzom, mi? – kérdezte, és öblöset kacagott, csak úgy zizegtek belé a páncéling fémszemei.

Hanem a marcona morcok úgy érezték, őket kissé becsapta az élet. Horkantva fogadták uralkodójuk arcképeit minden sarkon, villámló szemmel dörmögtek az orruk alatt, amikor hetente megköszönte nekik, hogy rajonganak érte, majd hozzátette, várom az ötleteiteket. És ha maradt volna jártányi erejük, minden bizonnyal a gatyakorcukkal fojtják meg, amikor a háború orkánjában valamennyien sebesülten, alétan feküdtek, ő pedig viharászva mutatta fel nekik a levegőben egyenesre nyújtott lábát: – Nahát! Nem is volt még rajtam ennyire magas sarkú! Jól viselem, mi?

Ám az új nagyherceg is emberből volt, megesett bizony, szegény egy-egy pillanatra összeomlott. Ilyenkor Facino Cane elsimította az ő lelke békéjét. Ugyanakkor csitította a marcona morcokat, ha azok ostoba öszvérnek, alkalmatlan ökörnek, lusta tehénnek nevezték az új nagyherceget.

Teltek-múltak a hónapok, mígnem egy derűs, zibongva zsongó augusztusi napon a költelverő mester egyszer csak odaállt Facino Cane elé és így szólt:

– Te takonygerincű, manipulatív, haszonleső, karrierista érdekpöcs.

De nem elégedett meg ennyivel. Hozzátette, Facino Cane cikkeiben még a pagina is hazugság. Hozzátette, szájalmas, amilyen izzadságszagú igyekezettel itt mindenkit az orránál fogva próbál vezetni. Hozzátette, ez a kétségbeesett seggnyalás mélyebb ütés, mint ha mindennap meglopna őket. Hozzátette, a napi giccscadagja egy szentet is meggyötörne. Hozzátette, a soha egy hangos szó mítosza, amelyet Facino olyan mázas agresszióval erőltet, több kárt tett a civilizációban, mint sok-sok év múlva a dezodorok fognak az ózonrétegben.

Facino Cane elsápadt. Szeme bepárasodott, jobb keze remegve a levegőbe nyúlt, mint ha segítségért rimáncodna, tekintete talán támaszt, talán menedéket keresett a távolban, a marcona morcok döbbenet néztek egymásra, de késő volt: Facino Cane összeesett. A teste rángani kezdett, a szája habzott, ujjai görcsösen kapaszkodtak egy láthatatlan tárgyba, minden bizonnyal egy aranyfejű kvézál farktolla volt az. Néhány perc múlva magához tért, ám megszólalni még mindig nem tudott. Pennát, tintát vett elő, és reszkető kézzel köremailt küldött a marcona morcoknak, amelyben, hogy a betvek szinte vért könnyeztek belé, elnézésükért esedezett, esése túlságosan bántó robajjal járt. Biztosította őket, hogy a jövőben sokkal jobban oda fog figyelni, és ha elő is fordul netán, hogy teljesen ki-készülten, megalázva, szanaszétkínózva, a kimondhatatlan fájdalomtól éppen csak bágyad-

tan szuszogva eldől, mint egy darab fáradt, oly fáradt fa, rajta szedett-vedett, nyomorúságos andamáni drogófészekkel, elsődleges szempontként a legmaximálisabban tiszteletben fogja tartani.

Facino Canénak egész nap alig maradt ereje marcona morctól marcona morcig elvonszolni magát, mint a kísértet, hogy személyesen is elrebegje, mennyire, de mennyire sajnálja, hogy megzavarta nyugalmaikat, munkájukat. Erőltlenül nyúlt a telefonja után, amikor a nagyherceg felhívta, és arra utasította, azonnal keressen egy pontot a palotában, ahol nem hallja senki.

Facino Cane egész testében remegve teljesítette a nagyherceg parancsát.

Ide figyelj, mondta neki a nagyherceg.

Ajánlok neked egy bizniszofert.

Jól gondold meg.

A fasz kivan a szerkesztőségi baszódással.

Mától kivétel nélkül minden helyzetben mellém állsz.

Engem szolgálj, a kurva életbe, nincs apelláta.

Nincs jópofizás, nincs egy kis ide, egy kis oda. Húzd ki a fejed a seggükből, akárhogy istenítene. Nem mondom, hogy be kell számolnod az ügyeitekről, de akkor is. Elég. Itt elvágod. Bestoppolsz. Megértetted? Nincs hangadómarcimorci-olyan-rég-dumáltunkmi kor-viszel-le-a-kávézóba. Nincs.

Ámde.

Cserébe.

Ha öt vagy hat vagy nyolc év múlva lemondok, befenyegetem őket.

Vagy te, vagy senki.

El fog jönni az időd.

Én tartom a szavam.

Te tartod a szád.

De akkor.

Ha bármiben.

Ha egyszer még ebben a kurva életben húzzák a kis rohadékok a szakadt pofájukat, odamész és lerendezed. És bazmeg a saját két kezeddal, azzal.

Hatalmas pillanat ez mindkettőnknek.

Csak egy picit kell még rájátszanod arra, hogy szét vagy. Téged ápolgatnak, ahogy szoktak, a helyzeted ettől kezdve tényleg bombabiztos lesz, én viszont a mennybe megyek, hogy megmentettem a bandát az ármánytól.

Tudom, hogy ez a rohadt kötélverő a legjobb haverod.

Mégis. Úgy érzem, ekkora lehetőség nem kopogtat kétszer.

Kapsz huszonnégy órát a gondolkodásra.

Facino Cane a kezét ekkor a mellkasára helyezte. Oly nehéz volt a szíve, annyi minden ment keresztül. Ó, válaszolta, ki vagyok én, alázatos búbos vöcsök, sáfrányharkály, madagaszkári bülbül, hogy egy ilyen mérvű és fajsú...

Bip-bip-bip, így a nagyherceg telefonja.

Facino Cane maga elé meredt. Mint aki filemileszó nélkül képtelen szárnyalni.

A következő néhány napban alig volt magánál. Apránként, szinte szavakban adagolva tárta fel a szívét. A marcona morcok, akik természetes gyengédséggel tisztelték gyászát, úgy rakták össze mondatait, mint a kőre hullott cserepeket: mert sokkal többre hivatott... az

ilyen életnél a semmilyen élet is... a vérpadon... egy pillanatra... összetalálkozott... láttam... igen, a szemében... egy nagyregény vázlatát... mi másért ment volna el önként... a legjobb barátom... rég érlelődhetett benne... ki menni akar... hagyni kell...

A marcona morcok megértették hát. A kötélverő mestert nem küldte senki, átgondolta a helyzetet, maga döntött így. A marcona morcok emlékeztek a kötélverőre. Emlékeztek, kérdezték volna egymást olykor-olykor – ám aztán észrevették Facino Cane a bánattól holdfényszaggatta arcát, és elhallgattak.

Azért úgy emberileg, mint szakmailag sajnálom, mondta az új nagyherceg azoknak a marcona morcoknak, akikkel hajdan maga is marcona morc volt. De hát, szegénykém, a nép akarata előttem szent. Pedig nem kívánhattam én, hogy még jobban odalegyenek értem az embereim, így is már – itt szerényen pironkodva elhessegetett az arca elől egy láthatatlan legyet. – Meg persze – folytatta –, ha valaki menni akar, hagyni kell. Ti egyébként jól vagytok? Mármint azon kívül, hogy rohadtul hiányzom? – kérdezte, kacagott, és kinyújtóztatta fáradt, gömbölyödő testét.

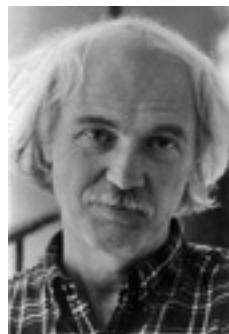
Fáradt volt Facino Cane is. Fáradtan tért haza ezekben a napokban. Kulcsait egy aranytálcába dobta. Ólmos tagokkal hagyta, hogy készséges, szótlán, banánszoknyába bújt, valaha óriási kedvvel uralkodó, ősz, ráncos, mindig mosolygó komornyikja elvegye a kabátját. Lerúgta Jimmy Choo cipőjét, meglazította Valentino-nyakkendőjét, lehorgasztott fejjel, oda sem nézve intett, majd később kéri a Manhattant. Válla berogyott, hajában két-három ezüstös csík bújt meg, combján megjelentek az első vékonyka visszerek. A hajába túrt, aztán az előszobatükörben hosszan bámult a saját szemébe.

– Mekkora szar vagy te, élet – mondta maga elé halkan. – És én milyen tetves, lebágyadt, geci öreg. ■ ■ ■

■ ■ ■

Esze Dóra budapesti prózaíró. Egyszer megfejtés volt egy keresztrejtvényben. Az *Tiszta Pierre* a legújabb könyve.

FEKETE *gazdaság*

I N T E R J Ú E G Y K Ö Z G A Z D Á S S Z A L

„A túlélésnek nincs alternatívája”, állítja ön egy hosszú tanulmányában, melyben igyekszik megvonni a gettó első két évének gazdasági mérlegét. Túlélni mindenáron – megéri?

A szervezet nem kérdez, parancsol. Életben akar maradni. Munka kell. Kereset. Napi 12 zloty minimum. A családok háromnegyedében nincs kereső. Legrosszabb helyzetben azok a menekültek vannak, akik egy szál ruhában, gyalogmenetben érkeztek Varsóba, és azóta is menedékszálláson laknak. Nem lévén tartalékaik, ők jelentkeztek elsőnek kényszermunkára, ők kapaszkodtak fel a magukat pénzzel megváltó gazdagok helyett a teherautó-platóra, őket verték véresre a táborokban, ők álltak a csatornában derékig jeges vízben, ők nem kapták meg éhbérüket, s végül alkalmatlan munkaerőnek minősülve ők tértek vissza a gettóba önmaguk árnyékaként. Eddig is kegyelemkenyéren éltek, ezután is csak a felebaráti és önkormányzati segítségben bízhatnak. Családjukkal együtt ők töltik meg a közös pokol legelső bugyrait.

És a varsói szegények?

Munkára egyelőre nekik sincs reményük. Ők már a háború előtt is az éhezés szélére sodródtak, zsidó szervezetek segélyein éltek, nyomorúságos körülmények között. Egyetlen előnyük a menekültekhez képest, hogy nem nagyon kellett költözniük a gettósítás idején, így legalább némi tartalékkal rendelkeztek az ínséges időkre, igaz, sokan közülük már az ostrom utáni zűrzavaros helyzetben koldulni voltak kénytelenek. Az önkormányzat főleg őket irányította közmunkára, majd kényszermunkatáborokba, és főleg őket kaszálta le a járvány tömegszálláshoz hasonló lakásaikon. A Krochmalna, Smocza, Lubecki utcák bizonyos épületeiben hírmondó is alig maradt belőlük.

Még emberevés is előfordult, azt beszélük.

Voltak kirívó esetek. Mivel e két legszegényebb csoport (számuk 150000 főre tehető) semmilyen jövedelemmel nem rendelkezik, eltartásuk a közösségre hárul. Életben akkor maradhatnának mind, ha sikerülne számukra havonta 1800000 zlotyt előteremteni. De ez sehogy sem jön össze. Rendeztek nekik jótékonyági gyűjtést, hozott is arra a hónapra egy-milliót, de ez egyszeri felbuzdulás volt.

Nekik tehát, mint Münchhausen bárónak, saját hajuknál fogva kellene kihúzniuk magukat a mocsárból.

Csak sajna „kihullott a hajuk”: nincs mibe kapaszkodniuk. „Hajasabbak” azok a családok, ahol ugyan szintén nincs bejegyzett kereső foglalkozású, de van felélhető vagyon, még a háború előttről. Ők alkotják az alkalmi árusok java részét az utcán; ágyneműt, abroszt adnak el a Gęsiówkán, héber, jiddis könyveket a Nowolipkin, lengyel regényeket a Lesznón, ruhát szinte mindenütt. Aki edényt, evőeszközt árul, az már nagyon rosszul áll, aki a la-vórját viszi vásárra, annak vége. Fő ügyfeleik a gettóban dolgozó lengyelek. Mivel minden pénzt kénytelenek élelemre fordítani, viszont a vagyonukat munka híján nincs miből pótolniuk, a végkiárusítók egyre meredekebb lejtőre kerülnek. Az idő haladtával mindinkább összemósódnak a valódi nincstelenekkel, számukat majdnem megduplázva így módon.

Mennyi időre lehet elég a tartalék?

A statisztikai osztály becslése szerint a háború előtti varsói zsidó vagyonnak jelenleg már csak negyedével rendelkeznek a tulajdonosok, nem utolsósorban azért, mert a németek informátoraiknak köszönhetően módszeresen végiglátogatták és több szakaszban „csont-ra rágták” a polgári lakásokat, üzleteket és közintézményeket. A rohamos pénzromlást tekintetbe véve egyelőre megjósolhatatlan, hogy a megmaradt vagyon tart-e tovább vagy a háború. A nagypolgárság felbomlott, az értelmiség lecsúszott. A zenetanár az utcán zenél, a színész riksát vezet, a szobrász sírkövet gyárt, a képkereskedő örül, ha házmester lehet, az ügyvéd bonbont árul.

Az utcán hömpölygő emberáradat. Kik dolgoznak?

1939-ben a 15–60 év közöttiek 68,8%-ának, két évvel később 12,5%-ának volt kereső foglalkozása. Mára a hivatalos foglalkoztatási ráta 15% körül jár. Bár még mindig riasztóan alacsony, fontos az emelkedő tendencia, mert a munkajövedelem azt az ígéretet hordozza, hogy a családok legalább egy kis részének lába alól nem csúszik ki a talaj olyan vésszes gyorsasággal. Fontos még azért is, mert a létminimumhoz szükséges napi 12 zlotyt csak az e körbe tartozók termelhetik ki legálisan.

Milyen foglalkozásúak tartoznak ide?

Iparosok, akik a tizedét sem, kereskedők, akik az ötödét sem teszik ki a háború előtti létszámnak, és alkalmazottaik. Iparengedélyt 3600-an, kereskedelmi vállalkozásra szóló engedélyt 6000-en kaptak. Az alkalmazottakkal együtt a két szférában mintegy 15000-en dolgoznak. Őket egészíti ki az önkormányzat (zsidó tanács) 7000 alkalmazottja, köztük a rendfenntartók, a szociális munkát végzők, az egészségügyisek. A gettóbeli árja üzemek zsidó dolgozóinak száma állandóan nő, jelenleg 6000-re tehető. A foglalkoztatottak kö-

rét az egyéb önálló foglalkozásúak (orvosok, fodrászok, fényképészek, bérfuvarosok stb.) kb. 10000 és a tőkejövedelmükből élők 3000 fős csoportja egészíti ki nagyjából 40000-re.

Vagyis ők már megváltották jegyüket a túléléshez.

Nem egészen. A Niska utcai fehérenemű-varrónő a maga 20 groszys, vagy akár a Nalewki utcai fodrászsegéd a maga 80 groszys órabérével aligha fogja megkeresni a napi 12 zlotyt. Mint ahogy a német *shopok* – a Schulz-féle szőrmejavítók vagy a Többens-féle varrodák – betanított munkásainak darabbéres jövedelme sem éri el egyelőre a létminimumot. A Smocza utcai iparegyesületi szabóműhely szakemberei bőven megkeresik a szükségést, csakhogy az élelemlől (szemben a *shopok* dolgozóival, akik napi két adag levesen és négy szelet kenyéren felül még havi plusz négy kiló kenyeret is kapnak jegyre) maguknak kell gondoskodniuk. Nem kétséges, kb. 10000 ember még a foglalkoztatottak között is szükségét lát.

Na de a szakképzett munkás, az engedéllyel rendelkező kereskedő és iparos megkeresi a létminimumot, nem?

Többszörszre csak úgy, ha a havi jövedelmével egyező értékben ad el ingóságokat. Ide tartoznak még az önkormányzat alkalmazottai, igaz, nekik egy csomó térítés is jár. E csoport munkajövedelme átlépheti a 250-300 zlotyt havonta. Orvosok, ügyvédek, fodrászok, fényképészek ennek két-háromszorosát is megkereshetik. 1000-5000 zloty között keresnek a középvállalkozók, a *demi gros* kereskedők (számuk 1500-2000-re tehető). Ennél többet az ipari, kereskedelmi és szolgáltatást nyújtó nagyvállalkozók tehetnek csak zsebre, náluk a havi jövedelem akár tízezrekben is mérhető.

Ők a milliomosok. Hányan vannak?

Pár tucatnyian. A számok fényében a gettó társadalma olyan piramishoz hasonlít, amelynek anyagát háromnegyed részben már lepusztították a „természeti erők”, ezért a lábánál szétterült, középen azonban egy frissen képződött kis gúla települt rá, ami viszont tűhegyes. Ha a frissen meggazdagodottak jövedelmüknek legalább a felét a nincstelenségre fordítanák – hiszen a hasznot beruházni vagy tezeaurálni jelen körülmények között nemigen nyílik mód –, a leszakadó rétegek zömét meg lehetne menteni az éhhaláltól. Érdekes módon a nyomorultak támogatásának terhét nem annyira a tehetősek és a felkapaszkodott újjazdagodók, sokkal inkább a szegényebbek veszik magukra: ők négyszer többet vállalnak amazoknál a szociális hozzájárulásokból. Átlagosan ugyanannyival járulnak hozzá fejenként (21 zloty), de míg ez a gazdagoknak jövedelmük alig észrevehető töredékét jelenti, a szegényebektől komoly áldozatot követel.

Nem éppen fordítva lenne méltányos?

Dehogynem. Ugyanez az egyenlődsi érvényesül az élelmiszerjegyek elosztásánál is. Nem véletlenül kérelmezték szociális szervezetek, hogy vonják meg a 30000 gazdagtól az élelmiszerjegy rájuk is kiterjesztett kedvezményét, adják oda jegyeiket a rászorulóknak. A dolog ennyiben maradt mégis. Ugyanígy járt nemrégiben a 2 zlotys „fejadó” intézménye: amikor elnökünk felvetette, hogy akinek nincs, attól úgyse lehet elvenni, ellenben akinek van, az jövedelme után progresszíven adózhatna – a felső sávban 40, majd később akár 70%-kal is –, a gazdasági osztály félresöpörte az indítványt.

Valaki kiszámolta: a gettónak összességében 20-25 millió zlotyot kellene keresnie havonta ahhoz, hogy a népelelmezés szorongató problémáját megoldja.

A számítás helyes volt, csupán azt hagyta nyitva, hogyan lehet ezt az összeget megtermelni ilyen kevés foglalkoztatottal, ilyen kevés munkahellyel és ilyen nevetségesen kicsi tőkével. De láss csodát: másvalaki meg azt számolta ki, hogy a gettó ennek a többszörösét is megkeresi havonta, minimum 70-80 milliót vagy még ennél is többet.

Ez hogyan lehetséges?

A németeknek is két kezük van, hiába akarnak sokkarú árja isteneknek látszani. Az egyik kezük irtózik tőlünk, hozzánk nem érne, elszigetel bennünket, egyik rendeletet gépeli a másik után, még a lélegztvételnünket is szabályozná. A másik kezük, épp ellenkezőleg, folyton utánunk nyúl, a vagyonunkban turkál, húzna le rólunk mindent, csak a hasznát passzírozna ki belőlünk. Időnként összefog a két kéz. Ez történt karácsonykor, amikor az ultimátumszerű prémbeadást elrendelték. Ha a németek otthon a Reichben önként adják le szőrmeiket a Moszkva előtt didergő frontkatonák javára, akkor a zsidók ne parádézzanak kékrókában a varsói utcákon! Azon a címen, hogy csak a bélelt sapka, kabát, csizma hiányzik a kommunizmus megdöntéséhez, sikerült legombolniuk rólunk 35000 bundát, 135000 prémgallért, 10000 muffot és sapkát legalább 50 milliós értékben.

Miért nem hagytak bennünket simán éhen halni?

Talán járványügyi megfontolások miatt. Volt olyan terv, hogy a gettó csak annyi élelmiszert kapjon, amennyi munkateljesítménye után megilleti. Munka meg persze alig volt. Aztán azt találta ki valaki, hogy valutával, arannyal, értéktárgyakkal fizessünk az élelmiszerért. Szerencsére mindkét ötletet ejtették. A gettó, ha nem is kincsesbánya, olcsó munkaerőben bővelkedik. A német vállalkozók eleinte nem szívesen tették be a lábukat a falon belülre, aztán felismerték a nagy lehetőséget. Túl azon, hogy milliós üzleteket kötnek a Wehrmachttal, még az irányított fogyasztás zavarosában is halászhatnak. Többens textilgyáros például nem áttal élelmiszerjegyekkel seftelni. A jegyekre elvileg a munkásai vásárolhatnának élelmiszert kedvezményes áron, ám ezt megteszi helyettük Többens maga, mindjárt a feketepiacra dobva a vaj és a cukor tonnáit, aztán megy az önkormányzathoz a következő paksaméta jegyért – gestapós barátaival a háta mögött nyugodtan megteheti. Csak ezzel az üzérkedéssel egyedül annyi pénzt tesz zsebre havonta, amennyit a házbizottságok nincstelenek tízezreinek gyűjtenek össze egy-egy hónapban szomszédsági segélyként.

A gettó az ön megfogalmazása szerint autonóm területként működik. Van saját közigazgatása, karhatalma, börtöne, postája. Mennyire önálló gazdaságilag?

Annyiban mindenképpen, hogy a falat is a közösség pénzén húzták fel, és annyiban is, hogy a zsidó önkormányzat finanszírozza a *Transferstelle* működését, azét az intézményét, amely a vámhivatal szerepét tölti be. A környező „árja világ” ugyanis a meg szállók elgondolása szerint külföldi állam, a gettótól vámhatár választja el. A két állam között a gazdasági csere a klíringrendszer szerint zajlik. Már külön bankunk is van a Leszno 14-ben, amely hitelügyletekkel foglalkozik, mármint azzal, hogy mikor mennyit emelhet le nekünk hitelbe a saját befagyasztott takaré- és betétszámláinkról. A tőlünk elvett pénzért az általunk gyártott termékkel fizetünk. Ezt értjük „önfinanszírozáson”. Áru hivatalosan csak a *Transferstellén* keresztül érkezhetsz, illetve távozhat. Export- és importjogot azonban mindössze nyolc-tíz zsidó vállalkozás kapott a német hatóságtól.

Többségük a Gestapo leányvállalata, mindenféle kedvezményrel ellátva.

A Gestapo, az SS és a német közigazgatás fejei személyesen érdekeltek a profitszerzésben. A zsidó cégek nyersanyagot (bőrt, gyapjút, textíliát, fát) hoznak be és készterméket (ruhát, cipőt, bútort) visznek ki „Árjaországba”. A hivatalos áruforgalom így is legfeljebb 10%-át éri el a ténylegesnek. Ebben benne foglaltatik a *Transferstellén* keresztül érkező élelem, amelyet aztán szétosztanak a népkonyhákba és a kijelölt üzletekbe, hogy onnan jegy ellenében eljusson a lakossághoz. De, mint tudjuk, a hivatalos ellátás havonta mindössze néhány napra elegendő.

Ha jól emlékszem, a gettó létrejöttkor a pesszimisták úgy számoltak, hogy a bejövő élelmiszerek ellenértékéért egy éven belül minden pénz kiáramlik a falak mögül.

Pesszimizmusuk alapja az a feltételezés volt, hogy az árucsere a gettó és a külvilág között kizárólag hivatalos utakon fog bonyolódni. Nem így történt. A lengyelek torkára ugyanaz a két német kéz fonódik, mint a miénkre, csak őket egyelőre kesztyűben szorongatják. Elszigeteltek minket egymástól, de a gazdasági szálakat nem sikerült elszakítaniuk. Mert a hagyományos munkamegosztást nem lehet egyik napról a másikra felváltani újjal. Bérkocsist, pincért még csak-csak találnak odaát, de jó szűcsöt, szabót már aligha. Nekünk élelmiszerekre, a lengyeleknek ruhára, iparcikkre van szükségük. Tej, tehát nincs minálunk, de tejeskannát mi csinálunk. Mi nem tartunk karácsonyt, de fenyőfadíszet mi gyártunk. Mi nem állunk a munkapadhoz overallban, de mi készítjük használt ruhából az overallt családi vállalkozásban. Az a fatalpú szandál és papucs, aminek kartonból van a pántja, az is itt készül nálunk. És amin papucsban járnak, rongyszőnyeget szintén tőlünk importálnak. Óraszíj, hajtű, gémkapocs, fésű, patent, gomb, cipőfűző, ripsz szalag, ezzel is mi látjuk el a lengyel háztartásokat.

Hogyan működik ez a rendszer?

Feketén. Ezek kis műhelyek, bedolgozó rendszer láncszemei, megvannak a régi kapcsolataik a lengyel oldallal. Az alapanyag többnyire hulladék. A hulladékgyűjtést ószeresek végzik, engedéllyel. Idebent is, odakint is. Egy részét leadják, más részét nem. Ők a beszállítók, amíg a németek vissza nem vonják az engedélyüket. Vagy olyan ügynökök, akik naponta több ezer kiló ócska ágyneműt és mindenfajta használt ruhát vásárolnak fel az itteni végkiárusítóktól a Gęsia és Lubecki utca sarkán. Ez a hatalmas tér lett a kereskedelmi központja a más városokból származó használt ruháknak is. Lengyel kereskedők óriási használtcikk-szállítmányt dobtak erre a piacra épp a minap. Húsz tonna használt ruhát. A lublini gettó kiürítése után az ottani német „értékbegyűjtőktől” szerezték, ugyancsak feketén.

Borzalom! És mi lesz ennek a temérdek rongynak a sorsa?

Be lesznek festve a Niska utcai kelmefestődékben és magánlakásokban, utána még különféle mintákat nyomnak rájuk. Imakendőt sállá, trikóvá szabnak át. Női fejkendőt, szvettert, zubbonyt, parasztujjast gyártanak belőlük. Łódzi vállalkozók valóságos textilipart gründoltak itt illegálisan. Szövetet, fonalat árja megbízottak által vezetett cégektől kapnak, a központilag elosztott nyersanyagmennyiségből „vételezve”. A lopott gyapjúból műhelyeink kiváló szövetet szőnek, vagy éppen gyapjúharisnyát, a pamut-gyapjú keverékfonalból kesztyűt gyártanak.

Ez is háziipari rendszer?

A németek gyarmatosítóként jöttek, a modern géppark nagy részét hazafuvarozták a Reichbe. Ezzel az ország iparát visszavetették vagy száz évvel. Így aztán az általuk létesített gettóbeli üzemek sem nagyon különböznek az újkori manufaktúráktól. Fő a tömegtermelés. A mi bedolgozó rendszerünk sokkal kezdetlegesebb; a padlásokról lekerült a roka, a lábítós szövőszék. Mi is tömegtermelésre törekszünk, de a nyersanyagforrások végesek, ezért nagy hangsúlyt kap a lelemény. Bontott fonálból terítőt, függönyt készítünk kézi hurkolással. Régi keménykötésű kereskedelmi könyvek (minek őrizgessék őket?) hulladékká lényegülnek: előbb kartont préselünk belőlük, abból pedig vulkánfiber koffer készül. A kefeipar sem véletlenül virágzik mostanában: ez is a hulladékból él. Eleinte volt bőven serté, lószőr, rizsszalma, fonott láda. Mikor ez a nyersanyagkészlet kifogyott, libatoll, furnércsik, nád, használt prakker, bambusz seprű, vesszőkosár lépett a helyébe. A kefeipar ellátja munkával az asztalost is, meg a drótfonó és -szövő műhelyeket is. A kefe olcsó és ócska, pár nap múlva elkopik, kihull a szőre, kell másik. Így teremtenek mesterséges keresletet és ezen keresztül megélhetést több mint kétezer embernek.

Jól tudom, hogy havi 25000 kefét gyártanak?

Ez tavaly őszi adat, azóta meredeken ível felfelé a termelés. Akárcsak a bútoriparé: sílány anyagból, igénytelen munkával készülnek priccsek, asztalok, székek, szekrények a fel- és átvonuló német hadsereg laktanyái, szállásai számára. Pár hónapig bírják a terhelést. A hadikórházaknak a romok alól összeszedett csövekből, drótokból gyártanak vaságyakat. A matracokat, mikor elfogy a töltőanyag, a temetőből hozott szénával tömik meg. Bádogosaink alumínium tányérok és kanalak ezreit gyártják lezuhant repülőgépek szárnyaiból. Mivel egyre kapósabb odakint a meleg kesztyű, és egyre kevesebb idebent a gyapjú, újabban nyúlbert hoznak be helyette Krakkó környékéről. A börtön illegális cserzőműhelyekben készítik ki. A gettó vegyészmérnökei szintetikus cserzőanyagokat, különféle háztartási szerek, kozmetikumok százait állítják elő. És akkor még nem beszéltünk a fából faragott emléktárgyakról; szivargyűrűről, lovackáról, fokoskáról, Varsó feliratú miniatűr ládikóról, amit a katona hazavisz a gyerekeknek, nem is sejtve, hogy ez a szuvenír a tífusz főhadiszállásán készült. Arról sem tud, amikor az árja oldali kirakatban kiválaszt a kislányának egy szép porcelán- vagy kaucsukbabát, hogy azt a gettó félhomályos padlásain és pincéiben rakták össze és öltöztették csipkébe-bársonyba fürge kis kezek, éhbérért dolgozó 6-10 év közötti zsidó gyerekek.

Mekkora a volumene az illegális termelésnek?

Együttvéve nagyobb, mint a gettóban jelenleg működő német cégeké. Bár tegyük hozzá, azok is részt vesznek benne. Legkevesebb tíz millió zloty érték jön így létre havonta. Ez alsó becslés. Van, aki szerint ennek a három-négyszerese. Összehasonlításképpen: magánvagyonból származó bútort és ruhát a gettóban tavaly novemberben legalább húszmillió zloty értékben adtak el. Mivel ezt mind élelemre fordítják, az meg a gyomorba jutva elemésződik és többé nem forgatható vissza a gazdaságba, mindenképpen fokozni kell a termelést.

Hány embernek ad kenyeret az illegális ipar?

Nehéz megmondani, nagy az átfedés. Mondjuk, egy szabóműhely hat órában a német hadseregnek dolgozik, négy órában a lengyel felvevőpiacra termel. Hogy mit hova könyvelnek, megállapodás kérdése csupán. Ahogy mondani szokás: „bizonyos erőfeszítések eredménye”. Vagyis: pénzkérdés. A háború sokakat új szerepkörbe helyez, de nem változtatja meg alapvetően az emberi természetet. A frontkatona és a megszállt területek hivatalnokai egyaránt szeret tele zsákkal hazautazni szabadságra. Ha mégis meg kéne becsülnöm, hányan dolgoznak a gettóban az illegális gazdasági fronton, hát tízezren biztosan. De – mert a kereskedés a termelés ikertestvére – egyetlen aprócska zugműhely sem élne meg, ha nem volna megszervezve az a hálózat, amely az árut teríti az árja piacra.

Mármint a csempészet, ugye?

Az az állam, amelyik a tilalmat összeeskettette a hiánnyal, hamarosan édes gyermekük, a csempészet születésénél bábáskodhat. Ez gazdaságbiológiai törvényszerűség. Egyébként nemcsak minket sújt az ökonómiai vesztégár, hanem urainkat, a németeket is. És amint hal-

lom, létfontosságú nyersanyagait a német ipar is, akárcsak a körülzárt gettó, közvetítők segítségével kénytelen beszerezni. Ha ők hőstettnek tekintik, amikor egy-egy blokádtörő hajó semleges lobogó alatt befut Bordeaux kikötőjébe, gyomrában a hőn áhított thaiföldi nyerskaucsukkal, miért ne lennénk mi is büszkék, amikor lengyel üzletfeleink jóvoltából négy lábú tejszarnokok lépdelenek át a katolikus temető kerítésén a zsidó temetőbe az éj leple alatt, tőgyükben a nyers tejjel?

Csak arra kell vigyázni, hogy el ne bögjék magukat.

Annak, hogy a tej literje ma, idebent a gettóban nem 40 groszyba kerül, mint 1939-ben, hanem 10 zlotyba, tehát a huszonötszörösébe, nem a lengyelek számító természete az oka. Ekkora árfelhajtó hatása csak a kockázatnak lehet, az pedig egyenesen arányos a minket körülvevő fal magasságával, a falhoz vezényelt örök sűrűségével és az átmászásért tavaly november óta járó halálbüntetéssel.

Milyen formái vannak a csempészetnek?

Kezdjük felülről. Ahogy termelő üzemek működnek a Gestapo jóváhagyásával, úgy zsidó szállító vállalatok is. Egyikük lovas kocsijai ott sorakoznak a Leszno 24. előtt, ők engedéllyel, szabadon járnak ki-be a kapukon. Ezek a cégek milliós forgalmat bonyolítanak le fekete áruval a platón. Export-import tevékenységük hasznát jelentős százalékban a német „felügyelő bizottság” fölözi le. A nagyok közé tartoznak még a zsidó és lengyel szemetesek. Voltaképpen feladatukat finoman szólva elhanyagolják, mert nem a szemétszállítás, hanem a csempészés fizetődik ki. Ebben része van a lengyel és zsidó önkormányzat közti vitának arról, hogy melyik szeméthegyért ki viseljen felelősséget. És amíg a hivatal késedelmeskedik a kifizetéssel, addig nem nagyon mozdul a hulladék. Annál több dugáru közlekedik vékony szemétreteg takarója alatt. A zsidó szemetesek a gettó krémjét alkotják.

Igaz, hogy a gettón áthaladó villamosok is kivették részüket a csempészésből?

Magam is többször tanúja voltam ennek. Mivel nem volt megállója, a 10-es a Miła utcához közeledve lassított, a lengyel fiúk leszórták az árut, a zsidó legények meg felkapkodták a földről és fénysebességgel tüntették el a Zamenhof utca kapualjaiban. Ezzel a módszerrel nem bonyolítható le akkora forgalom, mint teherautóval vagy lovas batárral, de ez is nagybani csempészés azért. Lengyel-zsidó „vegyes vállalatok” százai dolgoznak a gettó különböző pontjain. Az áru egyik útja az úgynevezett „odúkon” át vezet. Odúknak hívják csempésznyelven az elosztóhelyeket. Ezek a gettóval határos padlások, lakások, pincék az árja oldalon. Előfordul, hogy falakon ütött nyílásokon, romos házakon keresztül simán át tudnak jutni a gettóba a zsidó csempészek. Még egyszerűbb módja az áru bejuttatásának, amikor az árja oldali ablakból közvetlenül, csövön folytatják a gabonát, a tejet, a gettóban várakozók pedig megtöltik a cső alsó végéhez illesztett zsákokat, kannát. Ilyenkor „a madár”, vagyis a figyelőember a tetőről szemmel tartja az utcát, és füttyel jelzi, ha közeledik a patruj. A szállítók már készenlében állnak és azonnal viszik a boltokba a „szajrét”.

De olyanok is vannak, akik a kapukon hozzák be az árut, pedig egyáltalán nincs rá engedélyük. Mi ennek a titka?

Ez elméletileg lehetetlen, a valóságban a leghétköznapi dolog. Minden kapuban három őr teljesít szolgálatot, egy zsidó rendfenntartó, egy lengyel és egy német rendőr. A zsidó rendőrré hárul, hogy megpuhítsa a másik kettőt. Ha jól alakítja a „spíler” szerepét, akkor a „vurlicer” magától játssza a „dallamot”. *Szafa gra*, ahogy lengyelül mondják. A tarifa legjobb tudásom szerint mindenütt egyforma: 30 groszy/kg, ami rakományonként úgy 300 złoty. Ezen általában egyenlően osztozik a kapuőrző triász. A németet kell először megdolgozni, ez általában könnyebben megy: elég afelől érdeklődni, hogy mi van a *Heimat*-ban, az illető máris olvadozik a meghatottságtól. A lengyel rendőrök keményebb fából vannak faragva. Ők félnek a németektől, beszélni sem igen tudnak velük, ezért nehezebben állnak kötélnek. Márpedig ha az egyikük nem tartja a markát, a másik kettőt a lebukás veszélye fenyegeti. Ilyenkor a német is visszatáncol inkább, így a lengyel ellenállásán meg hiúsulhat az akció. De fordított is lehet a szereposztás. Ha biztosra akar menni valaki és nem akar váratlan akadályba ütközni, előre tudnia kell az őrszolgálat rendjét. Csakhogy ez, hogy a tizenöt kapu közül ki mikor melyikhez kerül, mindig aznap dől el, vagyis a „beépített ember” is csak pár órával korábban tudja meg. De ettől izgalmas a játék. A „spíler” leadja a drótot a csempésztársaság zsidó bonyolítójának, aki telefonon a megfelelő helyre rendeli a szállítmányt. Csak két számot mond, a kapu sorszámát és az órát. Amikor egy „elnéző” német őr elvezényelnek Varsóból, gyászol a gettó, akadozik a csempészet. Időbe telik, mire „kinevelik” az újat.

Ez tehát a nagybani csempészés.

A legelterjedtebb szervezett csempészési formáról majdnem elfeledkeztünk. Amikor azt látjuk valahol, hogy hirtelen sok siheder gyerek tódul a fal közelébe, biztosak lehetünk benne, hogy előbb-utóbb létrát is tolnak a falhoz, és megkezdődik a zsákok átemelése, lecipelése. Vagy egyszerűen az átdobálása. Negyedóra alatt akár száz zsák is landolhat idebent. Megrendelés, elszámolás bizalmi alapon történik. Csempészfíúk elmondása szerint a lengyelek sohasem ejtik át őket, mindig az előre megállapodott értékben szállítanak.

Működik a betyárbecsület.

Az is, de még inkább az üzlet logikája, a konkurenciaharc: ha nem tartanak be a szabályokat, más lépne helyükre. Ilyen magas árat, amekkorát a gettó fizet, sehol sem adnak. Napi ezer złoty is bejöhethet a bolton, bolondok lennének lemondani róla. Nekik is van családjuk. Itt nincs szükség nagy indulótőkére, gyors a megtérülés, időnként rendkívüli a haszon. Ráadásul a gettó mindenre érzékenyebben reagál: a szovjet háború kezdetén idebent azonnal megtízszereződtek az árak, ez is felhívás keringőre. És a lengyel csempészfíúk él-

nek a lehetőséggel, mint ahogy a miróvi vásárcsarnok nagykereskedői sem tétlenkednek: egyik legnagyobb felvevőpiacuk – tényleg egy ugrásnyira – éppen a gettó.

És a csempészség egyéni formái?

Az természetes, ugye, hogy aki kint dolgozik az árja oldalon, több réteg ruhát vesz magára, amikor kimegy, és élelemmel kipárnázva tér vissza este. Ilyenkor a munkavezető a „spíler”, ő csúsztatja az ő kezébe az előre összeszedett kenőpénzt, és a brigád bemasírozik a kapun. Ez tehát átmenet a csoportos és egyéni csempészség között. Azonban igazi kockázatot a gyerekek viselnek ebben az „üzletágban”. Ezt a szakmát, úgy látszik, nem lehet elég korán kezdeni. Mert a három méter magas falon sokhelyütt nyílást hagytak alul, hogy az esővíz belefolyhasson a csatornába. Ezeken a nyílásokon nemhogy egy siheder, de egy kis-kamasz legényke sem tudna átbújni, ez az útvonal csak az 5-10 éves kicsik előtt áll nyitva. Van, akit a mamája tuszkol át így is, aztán órákkal később ugyanő ráncigálja vissza. Megesik, hogy a hozott zsák egészben már nem fér át, úgy kell átgurítani, átszórni a zöldséget a nyíláson, ezzel rengeteg idő elmehet. És bizony közben feltűnhet az ő, és előfordul, hogy a kis csempész feje már „ideát” van, mégis torkaszakadtából üvölt, mert az odaérő német rendőr gumibottal csépli a hátát „odaát”. És még megköszönheti neki az ütleget, bár lehet, hogy csontja törik, mert ugye bele is löhetett volna. Ismerek olyan kisfiút, aki nek golyó ment, azért csak a lábába, mert közben az anyja valahogy átcibálta a nyíláson, de aztán amputálni kellett a lábfejét. És gondolja, hogy abbahagyta az átjárást? Néhány hét múlva bicegve folytatta, mankóval.

Ők a gettó hősei. Valaki azt javasolta, hogy ha egyszer vége lesz a háborúnak, állítsák fel a névtelen kis csempész szobrát.

Bár ott tartanánk már. Egyelőre még csak az indulójuk született meg, már dallamot is szerettek rá: „Mint a macska, kibújok a résen, / az ő mellett, át a falon, / át a dróton, a léckerítésen, / szeméthegyen és romokon.” Ismeri?

„Hóviharban, éjjel-nappal, / nyáridőben a déli verőn, / kockáztatom gyermeki daccal / az életem és az erőm.”

„Durva zsák alatt görnyed a vállam, / szakadt rongyok fenekemen, / cérvanékony, de fürge a lábam, / nagy félelem ül szívemen.” A vers a kicsit nagyobb, 10-14 éveseket is megörökíti, persze. Ezek a gyerekek, ahogy a költemény is mondja, vagy a falon, vagy a kapun keresztül jutnak ki „Árjaországba”. Ott aztán kéregetnek: egyik boltban, másik piacon, harmadik kapualjban, ki a belvárosban, ki a munkáskerületekben. Kijárási tilalom előtt tanácsos visszatérni, ha a kapun át próbálnak besomfordálni; sötétben érdemes, ha a falon át másznak. Egyik se veszélytelen: a kapuban félholtra verhetik őket, elszedve tőlük mindent, amit rongyaik alá rejtettek, a falról meg lelődzhetik őket, mint a verebet. Igaz, hogy egy részük kizárólag a családját látja el élelemmel, de az én szememben így is komoly ökonó-

miai tényező: egyrészt élénkíti a gazdaság vérkeringését, másrészt azzal, hogy apját-anyját, testvéreit életben tartja, komoly része van abban, hogy újratermelődik az értékes munkaerő. Van olyan gyerek is, aki naponta többször fordul, nagyobb mennyiségű árut forgat meg. Ő is megtölti otthon az éhes gyomrokat, de ha marad valami, az anyja árulhat az utcán a feleslegből némi lisztet, krumplit, babot. Akármekkora a kockázat, a csempészetnek ez a fajtája is járhat napi 25-30 zloty haszonnal.

Valaki ezt írta: „Manapság, leszámítva azt az apróságot, hogy az ember az életével fizethet érte, csempészni nem bűn. Izgalmas időtöltés, könnyen sok pénzhez lehet jutni, ám éppen ezért demoralizáló hatású is, főleg a fiatalok számára. A gettó szempontjából áldás, szélesebb, nemzeti nézőpontból nézve átok. Milyen nemzedék fejlődhet vajon csempészekből, feketézőkből?” Ön osztja ezeket az erkölcsi aggodalmakat?

Lesznek ők még – a mai csempészek – kereskedelmi utazók, vezérképviselők, cégvezetők. Látott már ilyet a történelem. Egyébként szép dolog az erkölcs. Olyan, mint a zene. De a billentéstechnikát számon kérni akkor, amikor gúzsba kötött kézzel lehet csak zongorázni, nem helyénvaló. Vagy azt szeretnék az aggodalmaskodók, ha a zongora közelébe se menne az ifjúság? Élet nélkül nincs erkölcs. És hát ki tudja, nem lesz-e aprófa hamarosan ebből a zongorából, amit Varsónak hívunk.

Igaz-e, hogy a gettóban fekete tőzsde működik? Hogy itt határozzák meg a dollár árfolyamát az egész országra vonatkozóan?

Én még azt is hallottam, hogy a Pawia utcában titkos pénzverde üzemel, ahol aranydollárt vernek. Nem tudtam ellenőrizni, mennyi igaz ebből a hírből. Kétségkívül sokan tartják megtakarításaikat aranydollárban, aranyrubelben. A nagy spekulánsok, akiknek a kezén féllegális vagy illegális üzletek révén rengeteg pénz forog, nem is tehetnének mást, mint hogy egymás közt megállapodnak az átváltási árban. Hogy ezt naponta teszik-e, nem tudom. Fekete gazdaság sincs meg tőzsde nélkül. Az árfolyamokat nagyban befolyásolja a hadi helyzet. A szovjet hadjárat kezdetén maguk a németek is nagy tételben vásároltak aranyat, attól félve, hogy zuhanni fog a márka árfolyama. Háború van, aki hosszú távon gondolkodik, csak a nemesfémekben bízhat.

És a zloty?

A zloty a németek azzal, hogy az árukészlet nagyját kiszívják az országból, rendszeres áruhiányt idézve elő, olyan vásárlóeszközzé változtatják, amely folyamatosan veszít az értékéből, hiszen a feketepiacon minden egyre drágább. A hadigazdálkodás, amely minden forrást a fegyverkezés szolgálatába állítana és a nagy cél érdekében az aszkéták szintjére szorítaná vissza a civil fogyasztást, tulajdonképpen látszattá redukálja a gazdaság hagyományos szereplőit és az emberi életet. Egy boltban fültanúja voltam a következő párbeszédnek: Az egyik vevő megjegyzésére, hogy azért ez becsapás, ilyen árut (rohadt zöltség volt) azért mégsem kéne eladni, nyilván azért csinálják, hogy minél kevesebben maradjunk, azt mondja a boltos: Drága asszonyom, ez az áru nem áru, és ez az üzlet sem üzlet, és én sem vagyok boltos, én nem eladok és maga sem fizet, hiszen ez a darab papír (rámutat a zlotyra), ez se pénz. Maga sem veszít semmit, én sem keresek semmit. Még hogy itt bárki becsapna bárkit, és hogy ennek bármi értelme lenne? Ugyan. ■ ■ ■

1942. ápr. 16.

Készítette: Rachel Auerbach

Halasi Zoltán (Budapest, 1954): költő, író, műfordító. Az itt közölt részlet a szerző *Lábjegyzet* című holokausztszövegéből való, a könyv megjelenés előtt áll a Kalligramnál.

Prokné, anyám

1. a

Az éjjel azt álmodtam, hogy délután be kell menjek anyámhoz a kórházba, valami miatt, mint szokásos, hisz ott van, úgy tűnt álmomban, már régóta anyám, és ez valahogy így természetes is volt. Mentem,

1. b

jó kedvvel, ahogy szoktam ilyenkor, hogy mondjak néhány szót ott neki. A kórterembe érve láttam, hogy anyám ágya teljesen be van a fehér lepedővel terítve, a szélei lecsíptetve a matrac alá feszesen. Ettől megzavarodva oda

2.

lépek az ágyhoz, nem értve, miért van ez így, hogy kiszabadítsam anyámat a fehér lepedőnek alóla, hisz a műtét vagy valami, ami volt, már megtörtént, nem indokolt ez. Kicibálom a lecsíptetett

3. a

szövetet, ekkor nem tűnik fel, hogy kicsit félre van tolva az ágya, a bal oldalán nagy a hely, míg jobbról, alig férek be a többi üres ágy mellett. Ekkor már jön utánam egy nővér, hogy hagyjam ezt abba, ennek semmi értelme, immár, mondja. A lepedők alatt valami egészen apró kis darabokat találok, és már

3. b

rosszat sejtek, hogy baj van. Anyám már nincs is, azért volt ez az ágy úgy befejezve, szorosra behúzva a lepedője. Akkor álmomban megint úgy volt,

4. a

mint akkor, amikor láttam őt legutoljára, hogy lehajoltam, az arcát akartam még egyszer utoljára érezni, hogy egy csókot adhassak neki még, mielőtt soha többé, mert az istenek elviszik őt oda át, ahová majd egyszer elmegyek én is. Ezért

4. b

most lehajoltam a párna felé, kerestem az arcát, és sírtam megint, úgy emlékszem az álmomban, és valamit éreztem a számmal, amit bekaptam egy lélegzettel, vagy csókra kinyílt számba csúszott be. Anyám

4. c

feje volt, kicsire kiaszott, mint egy csirke feje. Ekkor jöttem rá, amikor már késő. A sírástól merev lett az álkapcsom, meg a tudat iszonya görcsbe kapott, és ahogy a térdre leestem az ágy mellé, a koszos linóleumon, bal kézzel támaszkodtam, jobbal próbáltam a számból kipiszkálni, mert nem tudtam kiköpni magamtól.

Erőlködtem, mint aki hányni akar, jobb mutató ujjammal. Nagy nehezen

4. d

sikerült, kiesett, le a földre. Nem tudom, végül az anyámé vagy csirke feje volt. Az undor is lassan elmúlt, a sírás is. És amikor felálltam, akkor láttam, hogy a bal oldali ágyon apám húzogatja a géz kórházi köntöst magán. Csupa folt, amelyeket már nem lehet kimosni, meg újak is vannak belevésve. Lóg rajta, elesett, furcsán néz le a földre, alig mer rám pillantani. Hirtelen

4. e

kellett behozni talán? hol a kék köntöse?
Gondolkodom rajta, meg azon, mit keres
most itt, hogy is került ide. De apám nem
beszél, morgását alig értem, amit motyog,
ahogy szokta. Fülelek, de nem fogom fel
az értelmét, mit akarhat. Az ágyat nézi,

4. f

anyámét, nem biztos, hogy tudja,
mi történt. Megsimítom az arcát. A kezét
a kezembe veszem, hogy megnyugodjon. Mert
az istenek elvették tőle a beszédet. A borostája
serceg az ujjam alatt. Meg kellett volna már
borotválnom, jut eszembe... Erre ébredek fel,

5.

a szívem dobogása a torkomban. Bal oldalamon
fekszem, ahogy nem volna szabad. Mély lélegzetet
veszek, benn tartom, lassan engedem ki. Ezt
ismételgetem. Csukott szemhéjamra halvány
derengés vetül. Talán ez már annak a világnak
a fénye, hol az istenek várnak, az isteneink,
kérdézem magamtól fél ébren. A hátamra fordulok,
ez megkönnyebbülést hoz. Feleségem táblagépének
fénye vetül a szememre. Akkor még nem rég
aludhattam el, gondolom. A lélegzetgyakorlat
hatására lassan nyugszik meg a szív, amely
felrázott az álomból engem. Anyám, akit ki-
öklendeztem, apám, akit megsimogattam, eltűntek
időközben. Ebből verset kellene írni, gondolom,

6. a

hogy megértsem. De meg kellene érteni, mit
akartak az istenek üzeni az álom nyelvén.
Feleségem valamit talált az interneten. A sötét
szobába a képernyő derengése világít. De jó
lenne élni, gondolom, amikor hunyorítva
killessek. A jobb oldalamra fordulok, szememet
szorosabbra bezárom. Ebből verset kellene

6. b

írni, mert nem értem az álmot, amit
kaptam, akárhogy forgatom magamban,
mint kavicsot, mi a vízparton szembe tűnik.
Míg apám Oidipusz, aki vak szemeivel néz a
sötétbe, ahová nem pillantok be magam
most. Vagy afféle vagyok én, mint a néma
Filoméla, testvére, Prokné, aki anya is volt,
de a fájdalom és a gyűlölet tébolyában

emberhúst tálalt fel ebédre, saját fiát
talán. Nem értem. Érzem a számban az
undort, az anyámat, akit ujjammal kellett
kipiszkálnom, mert nem tudtam kiköpni
sehogy sem. Ebből mégis verset kellene
6. c

írni, gondolom újra, pedig borzasztó ez a
téma. De szégyelljem-e én? szégyenem
volna a sors tán? amit rám mértek az istenek,
és cipelem, gondolom éjjel, és felébreszt,
amely küzd a beszűkült térrel és az éjszakával.
Az anyám teste miatti undort szégyelljem, akit
lenyeltem mohó szeretetből és kiköptem a
kórház klórtól bűzlő linóleumára, meg
a szívszorulást, amelyre szorongva
ébresztenek engem az istenek éjjel, ahogy
most is, ezt szégyelljem, kérdezem én. Halott
szeretnék lenni, ha kívánni lehet még. De
7.

az istenek itt sétálnak az éjben, amíg a jobb
oldalamon várok hallgatózom, hogy mit
akarnak. Amíg hozzászokom ahhoz,
hogy meg fogok halni, már nem riaszt.
Ez az álom is arról szól, hogy egy verset
lehet írni, de mégis a sors nem azé,
aki elviseli. És csak a vers teste marad,
amely talán választ ad majd egyszer
valakinek arra, amire én sem tudom
a választ. Így üzennek ide ők. Közben
ott kinn egy idegen város gépezete
forog szakadatlan, amíg újra elalszom.
Járnak a metrók. Bal felé fordul a Föld,
kel a Hold jobbra, a Sarkcsillagon pedig
Prokne gyűlöletének iszonyatos hidege.

Nagy László/film/medvés

A nyolcadik emeletről ugrik egy medve a Dunába. Mi tagadás, jellemző ecsetvonása ez a természetnek, vagy az amnéziás természetfelettinek. És a bundás kornak, ami fojtó lélekszűrőket növeszt, meg állhatatos karmokat, hogy tépjenek, marcangoljanak. A medve tudja ezt, azért ugrik, a szeme még régi bozótosokban vadászik. Hasát, mancsait pár erkély bánja, meg az utána kémlelő férfi a síró ablak mögül. A férfi rágyújt, sóhajt: „A hajóvonták ma elhúzzák az egész világot.” Fehér haján varázsszikkra, ha gyullad a panel, tőle fog, az biztos, meg az ötvenes, hatvanas évek, és mindezek metaforái. „Ha leér, szobrot kell faragnom neki. Ha leérek, kettétöri a testem a csobbanás.”

Mándy Iván/film/trafiklakó

Egy őrbódészerű valamit visznek markolóval a belvárosból a salakdomb felé, ami kint lélegzik a tudaton kívül. Ahogy ferdén tartja a gép azt a gyerektemplomot, játékok, újságok, cigaretták esnek, ugranak ki belőle minden ötödik bukkanó után. A kisfiú a trafikból, próbál ráfeküdni a résekre, ne hulljon ki mind a macskakőre. Nadrágja, kabátkája zsebe már tele, de folyamatosan tűnnek el a szeme előtt a vesztes tárgyak. Némelyik figura megfordul és int feléje, egy cserregő mentőautó meg villant lámpáival. A külvárosi kanyaroknál fakul a bódé. Még mindig van minek kiesnie, bent mégis egyre több marad. A trafiklakó rájön, fölösleges mentenie bármit is, inkább nézi a hosszú játékcsikot, amit a markoló hagy maga után, orrában egyre erősödik a gangok illata. Nem meglepő. A galamboknak, akik kísérik őket, szomszéd-néni fejük lesz, olyan csombókos-rigolyás. Nem meglepő. Híg ecetszemük van, kilincsforma szárnyaik, burrogásuk porolócsattogás. Odaérnek, a salakdomb körül legalább kétszáz doboz fekszik, saját galambokkal, kisfiúval. Egy másik város, ahol eltévedni esélytelen.

ROVAR fészek

Nem vagyok meleg.

Az egész véletlen volt, és nem szolgáltam rá a büntetésre. Kurvára nem szolgáltam rá semmire.

Déltájt keltem. Kicsoszogtam a fürdőszobába, hugyoztam, öklendeztem, aztán belenéztem a tükörbe és próbáltam kontrollálni gyomrom véletlenszerű rángásait. A gyomrom a lelkiismeretem, és most háborog. Még a reggeli kávéra is alig bírok rágondolni, lefőzöm és megpróbálom meginni, hátha az ismerős rutin helyrehoz (sodor magával, mintha mi sem történt volna), de ez most kevésnek tűnik.

A fogfém ott hever, ahol szokott. Véresek a sörtéi. Hajnalban addig sikáltam az ínyemet és a nyelvemet, amíg szivárogni nem kezdett belőlük. Amikor már a szemem is könnyezett a fájdalomtól, abbahagytam és lefeküdtem aludni. A pállott geci ízét még most is érzem a számban, és akkor is éreztem.

Már a gondolatra is újra rángani kezd a gyomrom. A torkom is elszorul tőle, fuldoklok, szinte fuldoklok, aztán egy köhögőroham vesz rajtam erőt. A tüdőmből feltörő levegőnek nikotiníze van, de én spermának érzem. A mosdó fölé hajolok, öklendezek, valami kiszakad belőlem, száguld a levegővel, belepottyan a lefolyóba, rá sem nézek, csak megnyitom a forró vizet, és hagyom, ha tűnjön el a csatornában, had menjen oda, ahová való.

Köhintek még néhányat és kinyitom a szemem. Könnybe lábadt az erőlködéstől.

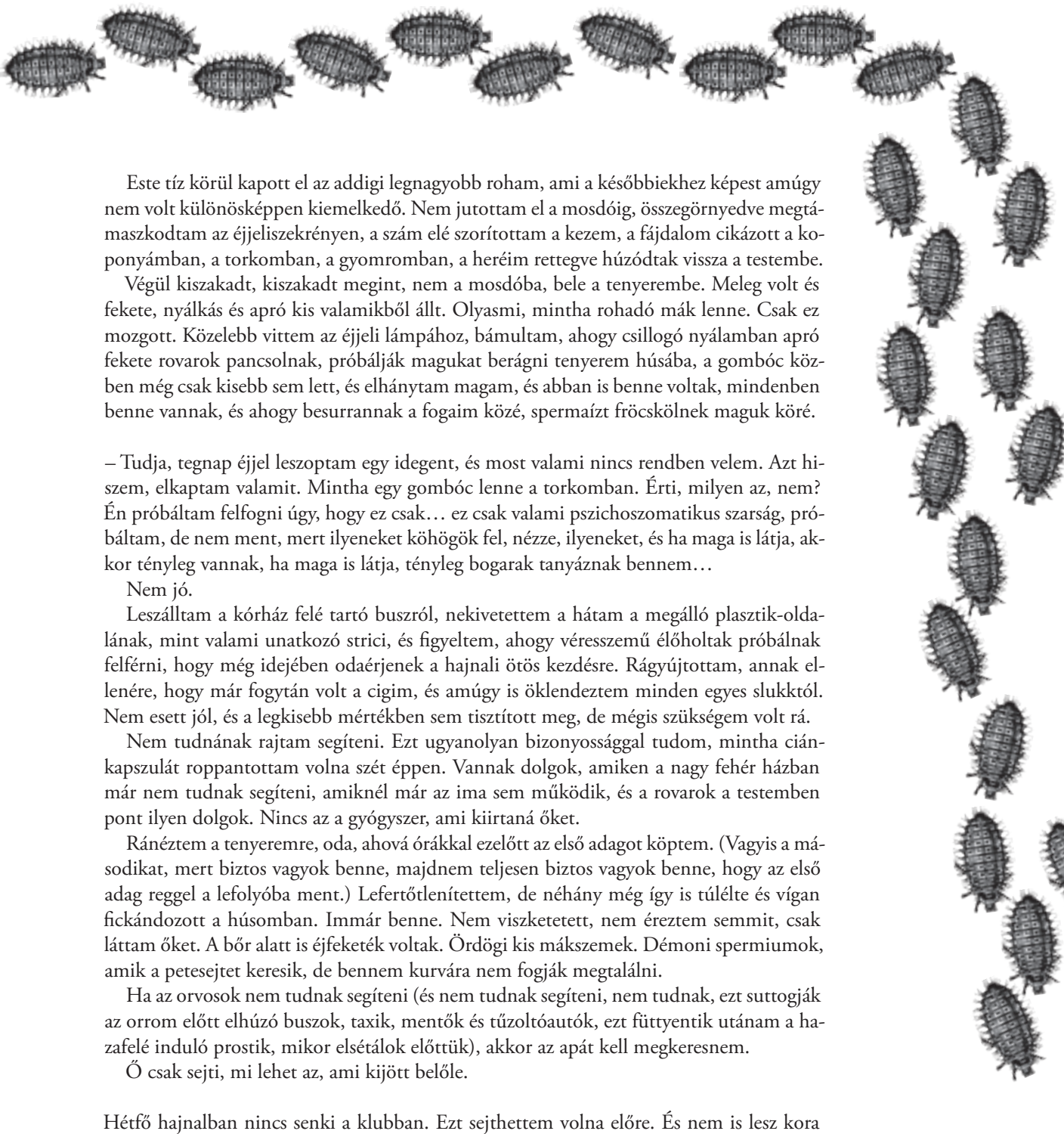
Megmosom az arcom.

Rá akarok gyújtani, mintha a forró füst képes lenne fertőtleníteni.

Le akarok tüdőzni egy gallon megtisztulást.

A gombóc a torkomban egész nap csak gyűlt, úgy éreztem magam, mint amikor anyámék késve jöttek értem az óvodába, én meg csak ültem egyedül a padon, nem mertem elsírni magam, csak ültem és vártam, és vártam egész délután, csak a gombóc volt, és nem szabadott kiengedni.

Néha köhögtem. Elszívtam másfél doboz cigit, mire elkezdődött a híradó. Utána is köhögtem, a gombóc meg csak nőtt.

Este tíz körül kapott el az addigi legnagyobb roham, ami a későbbiekhez képest amúgy nem volt különösképpen kiemelkedő. Nem jutottam el a mosdóig, összegörnyedve megtámaszkodtam az éjjeliszekrényen, a szám elé szorítottam a kezem, a fájdalom cikázott a koponyámban, a torkomban, a gyomromban, a heréim rettegve húzódtak vissza a testembe.

Végül kiszakadt, kiszakadt megint, nem a mosdóba, bele a tenyerembe. Meleg volt és fekete, nyálkás és apró kis valamikből állt. Olyasmi, mintha rohadó mák lenne. Csak ez mozgott. Közelebb vittem az éjjeli lámpához, bámultam, ahogy csillogó nyálamban apró fekete rovarok pancsolnak, próbálják magukat berágni tenyerem húsába, a gombóc közben még csak kisebb sem lett, és elhántam magam, és abban is benne voltak, mindenben benne vannak, és ahogy besurrannak a fogaim közé, spermaízt fröcskölnek maguk köré.

– Tudja, tegnap éjjel leszoptam egy idegent, és most valami nincs rendben velem. Azt hiszem, elkaptam valamit. Mintha egy gombóc lenne a torkomban. Érti, milyen az, nem? Én próbáltam felfogni úgy, hogy ez csak... ez csak valami pszichoszomatikus szarság, próbáltam, de nem ment, mert ilyeneket köhögök fel, nézze, ilyeneket, és ha maga is látja, akkor tényleg vannak, ha maga is látja, tényleg bogarak tanyáznak bennem...

Nem jó.

Leszálltam a kórház felé tartó buszról, nekivettem a hátam a megálló plastik-oldalának, mint valami unatkozó strici, és figyeltem, ahogy véresszemű élőholtak próbálnak felférni, hogy még idejében odaérjenek a hajnali ötös kezdésre. Rágyújtottam, annak ellenére, hogy már fogytán volt a cigim, és amúgy is öklendeztem minden egyes slukktól. Nem esett jól, és a legkisebb mértékben sem tisztított meg, de mégis szükségem volt rá.

Nem tudnának rajtam segíteni. Ezt ugyanolyan bizonyossággal tudom, mintha ciánkapszulát roppantottam volna szét éppen. Vannak dolgok, amiken a nagy fehér házban már nem tudnak segíteni, amiknél már az ima sem működik, és a rovarok a testemben pont ilyen dolgok. Nincs az a gyógyszer, ami kiirtaná őket.

Ránéztem a tenyeremre, oda, ahová órákkal ezelőtt az első adagot köptem. (Vagyis a másodikat, mert biztos vagyok benne, majdnem teljesen biztos vagyok benne, hogy az első adag reggel a lefolyóba ment.) Lefertőtlenítettem, de néhány még így is túlélte és vígan fickándozott a húsomban. Immár benne. Nem viszketetett, nem éreztem semmit, csak láttam őket. A bőr alatt is éjfeketék voltak. Ördögi kis mákszemek. Démoni spermiumok, amik a petesejtet keresik, de bennem kurvára nem fogják megtalálni.

Ha az orvosok nem tudnak segíteni (és nem tudnak segíteni, nem tudnak, ezt suttoadják az orrom előtt elhúzó buszok, taxik, mentők és tűzoltóautók, ezt fütttyentik utánam a hazafelé induló prostik, mikor elsétálok előttük), akkor az apát kell megkeresnem.

Ő csak sejti, mi lehet az, ami kijött belőle.

Hétfő hajnalban nincs senki a klubban. Ezt sejthettem volna előre. És nem is lesz kora délutánig. Ez sem meglepő.

Leültem a bejárat előtti lépcsőre. Köhögtem, hagytam, had szakadjon ki, aminek ki kell, aztán a lábfejeim mellé köptem őket. Egyre rutinosabb vagyok a dologban.

Figyeltem a kis fekete kupacot, ahogy lassan, alig észrevehetően mozognak a részecskéi. Mintha vibrálna.

Elnyomtam benne a cigimet.

Nincs kedvem hazamenni. Otthon csak meghalnék. Nem akarok egyedül lenni.

Csak ülök a lépcsőn, el-elbóbiskolok és várom a felmentő sereget.

– Te kire vársz itt, öreg?

Délután van. A nap órák óta a bejáratra tűz és leégette az arcomat. Amíg aludtam, az ajtónak vetett fejfel, a gyomrom előtt összekulcsolt karokkal, amíg aludtam, az ajkaim cse-

repassé és repedezetté váltak, mint egy filléres kurva sarkai, a bőr lángolt az orcáimon, az orrom pedig vörösen lüktető kinövésé vált.

– Egy ismerősrre.

– Aha. Én meg szeretnék bejutni.

Felálltam az ajtó előtt, ropogtak a csontjaim, feszült a bőröm, egy ébredés utáni köhögőroham is ki akart törni belőlem, de azt sikerült visszaszorítanom. Nem akartam apró fekete rovarokat hányni ennek a kedves úriembernek az arcába.

– Gyere csak be. Nem fog ártani egy mosdás meg egy gyors ital.

– Kösz.

A klubban félhomály meg a falakból áradó állott cigi- és alkoholbűz. Ilyenkor feleannyira sem hívogató hely, mint mondjuk egy szombat éjjel. De azt hiszem, szombat éjjel minden más.

– A mosdót arra találod.

– Tudom.

A szokottnál gyorsabban lépdeltam, s amint bevágtam magam mögött az ajtót, kirobant belőlem a köhögés. Nekidőltem a falnak, összegörnyedve próbáltam magamban tartani azt, ami valójában a testemhez tartozik, és kilökni azt, aminek semmi keresnivalója nincs benne.

A rovarkupacok több jókora darabban fröccsentek a csempére. Elbűvölve bámultam őket, kitörölgettem a könnycseppeket a szemeimből, aztán egy feltörő rongy és némi tisztítószer segítségével eltüntettem a nyomaimat.

Nem akarok megfertőzni senkit.

Tisztítószer.

Átfutott az agyamon, hogy talán az lenne a legjobb, ha lehúznék egy kupicával, de letettem róla. Ehhez túl gyáva vagyok.

Visszasétáltam a pulthoz: a figura, aki beengedett, éppen hamutálakat mosogatott.

– Nem mondom, hogy jobban nézel ki, mint tíz perccel ezelőtt.

– Sejtettem.

– Rák?

– Nem hiszem. Allergia, vagy valami ilyesmi.

– Allergia? – Közben kitett két feles poharat a pultra és színig töltötte őket vodkával – És mire vagy allergiás?

– Nem tudom.

– Na, húzd le ezt. Fertőtlenít.

Koccintottunk, és ahogy az alkohol végigmart a számon és a torkomon, egy kicsivel tisztábbnak éreztem magam. Nem sokkal, csak egy felesnyivel.

– Szóval kire vársz?

– Ezt sem tudom.

– Nem tudod, kire vársz. Ez igen.

– Azt vágom, kire várok, csak azt nem, hogy hívják.

– És miért várod ezt a valakit?

– Nálam felejtett valamit. Szombat este együtt lógtunk, és nálam felejtett valamit.

– Szombat este. Szombat este én voltam. Ha leírod, ki az, talán meglesz.

Leírtam neki. Nem mondtam, hogy a fanszörzetének olyan illata van, mint valami egzotikus húsételnek, nem mondtam, hogy a farka jóval nagyobb, mint az enyém, és nem mondtam, hogy miközben elmegy, beletép az ember hajába. Sokkal felszínesebb információkat közöltem vele, amik elegendőnek bizonyultak ahhoz, hogy végül felcsillanjon a szeme.

– Ez a Bika lesz.

– A Bika.

– Ja. Fura, hogy nem ismered. Törzsvendég. A Bika mindenhol törzsvendég.

– És ilyenkor hol találom?

– Alszik, gondolom. Néha a magafajta is alszik. Azt nem tudom, hogy piára honnan szedi a pénzét, de abban biztos vagyok, hogy ilyenkor alszik.

-
- És... és ez a Bika... ez lakik valahol?
 - Mindenki lakik valahol... de egyszerűbb, ha itt hagyod.
 - Itt hagyok... mit?
 - Amit vissza akarsz neki adni.
 - Ja... inkább személyesen.
 - Személyesen.

Mosolygott, aztán ügyködött valamit a pult alatt, végül újra rám nézett, és eléem csúsztatott egy darab papírt.

- Itt megtalálod. De ne dühítsd fel.
- Köszönöm.
- Nincs mit. Kurva nagy szarban vagy, mi?
- Mondhatjuk.

Vagy inkább a kurva nagy szar van bennem.

A Bika a kapott cím szerint a város másik végében lakott, így, mivel úgylát arra felé indultam, betértem saját otthonomba is. De mindezek előtt egy benzinkútnál vettem egy üveg vodkát. Nem szeretem különösebben, de tényleg fertőtlenít. Beletettem egy papírzaccsóba, és amikor rám tört a köhögés, kiköptem magamból a férgeket, kiöblítettem vodkával a szám, aztán még egy korttyal végigégettem a torkom is.

Szinte éreztem, ahogy szétmarja apró kis testüket, és ez jó érzés volt.

Mire hazaértem, sikerült teljesen berúgnom.

Rengeteget aludtam. Mire felébredtem, kimásztak a számon és megtelepedtek a párnámon. Jól érezték magukat benne, ideig-óráig, aztán ahogy láttam, elkezdtek elpusztulni. Kirohantam a fürdőszobába, telihánytam a mosdókagylót, aztán fogat mostam. Vodkával.

Hasogatott a fejem. Ahogy a tükörbe néztem, apró fekete telepeket vettem észre az arcomon.

Megpróbáltam lekaparni őket, aztán a helyüket bedörzsöltem vodkával. Többé-kevésbé használt. Többé-kevésbé.

Nem lett volna szabad elcseszniem majdnem egy egész napot. Most már mindkét tenyereimen rovartelepek voltak, mintha stigmáim lennének. Előkerestem egy pár kesztyűt, betekertem a kézfejeimet vodkába és fertőtlenítőbe áztatott gézzel, aztán felhúztam a kesztyűket. Nem szeretném, ha valami szerencsétlen kiskölyök elkapná, mert véletlenül ugyanott kapaszkodott a buszon, mint én.

Most már biztos vagyok benne, hogy ez a szar nem csak szópással terjed.

Ez jó. A gondolatra a gyomrom nyugton maradt. A lelkiismeret véges és fáradékony, és az enyém most elbóbiskolt egy kicsit. Néhány kép felvillant, néhány alulexponált kép, de nem váltottak ki semmilyen hatást. Kongtak a tök üres mellkasomban, és én ennek örültem. Minden csoda három napig tart – kezdek hozzászokni, hogy az vagyok, aki, és azt teszem, amit.

Egy dologhoz viszont nem fogok hozzászokni soha, ezért inkább lezuhanyoztam és nekivágtam a városnak.

A Bika nem abban az értelemben volt nagymenő, ahogy az ember először gondolná: egy panelház hetedik emeletén lakott, és az ajtón keresztül érezni lehetett a mosatlanok, a romlott ételek és a rendszertelenül tisztított fürdőszoba bukját.

Nagy levegőt vettem, elfojtottam egy köhögést és bekopogtam. Hangosan.

Hamar ajtót nyitott, aztán csak bámult a képembe, és ismertem ezt a fajta bámulást, ez a fajta bámulás azt jelentette, hogy fogalma nincs, hogy mondja meg, hogy mennyire

de mennyire nem jelentettem számára semmit. Az ember, fene tudja, miért, mindig próbál belecsempészni egy kis bűntudatot, de neki sokkal jobban ment, mint nekem szokott.

– Beszelnünk kell.

– Mégis miről?

– Elkaptam tőled valamit.

Valamit, amit szeretnék visszaadni.

– Semmi összefüggést nem látok.

Ott hevernek, beleöklendezve egy zsebkendőbe, a Bika hol rájuk néz, hol rám, és csak ennyit tud mondani.

– Leszopom a farkad, és másnap ilyeneket köhögök fel. És azt mondod nekem, nincs összefüggés.

– Talán rosszat ettél.

– Egy kibaszott dolgot ettem, ami rossz, és az kurvára belőled jött ki.

Ez meghökkentette. Igazából engem is: baromi sok minden kicsúszik az ember száján, amikor éppen az életéért küzd.

– De ha mégis úgy van, ahogy mondod, akkor sem tudok veled kezdeni semmit.

– Nem tudsz velem kezdeni semmit? Nem tudsz... – meghúztam az azóta jóbarátomává vált vodkásüveget. – Meg kéne, hogy öljelek.

– Apró emberke vagy te ahhoz.

Köhögni kezdtem, a kis fekete vacok csak fröcsköltek kifelé a számból, a Bika meg hátrált, talán azt hitte, direkt csinálom, de ami biztosan látszott rajta a félelmen kívül, amit még a szememet körülvevő könnyfátyolon keresztül is nyilvánvaló volt, az az, hogy nem először lát ilyet. Kurvára nem először.

Amikor abbamaradt, amikor újra öblöttem a vodkával, ránéztem, és próbáltam nyomorultabbnak és elkeseredettebbnek tűnni még annál is, mint amilyen valójában voltam.

– Ha valakinek a seggébe dugod be, akkor ezek ott telepszenek meg?

Nem felelt.

– Hogy csinálod, hogy rajtad nem jön ki?

Erre sem.

Nekivágtam a vodkásüveget az asztal sarkának, és a kezemben maradt szilánkot lóbáltam felé. Óvatosan hátrált, és én megköszörültem a torkom, és köptem egy adagot ezekből a kis rohadékokból az üvegcsonkra, had tűnjön még ijesztőbbnek.

– Mesélj, te faszopó.

Kitette a feleket a pultra, néztük pár másodpercig, majd legurítottuk őket.

– Szombat éjjel leszoptam a Bikát.

– Gondoltam, hogy valami ilyesmi van a dologban.

– Nem akarlak ezzel traktálni, igazából...

– Ugyan. Hétköznap ide csak lelkizni jönnek az emberek. Nem te vagy az egyetlen.

– És vadabb dolgokkal, gondolom.

– Sokkal vadabbakkal.

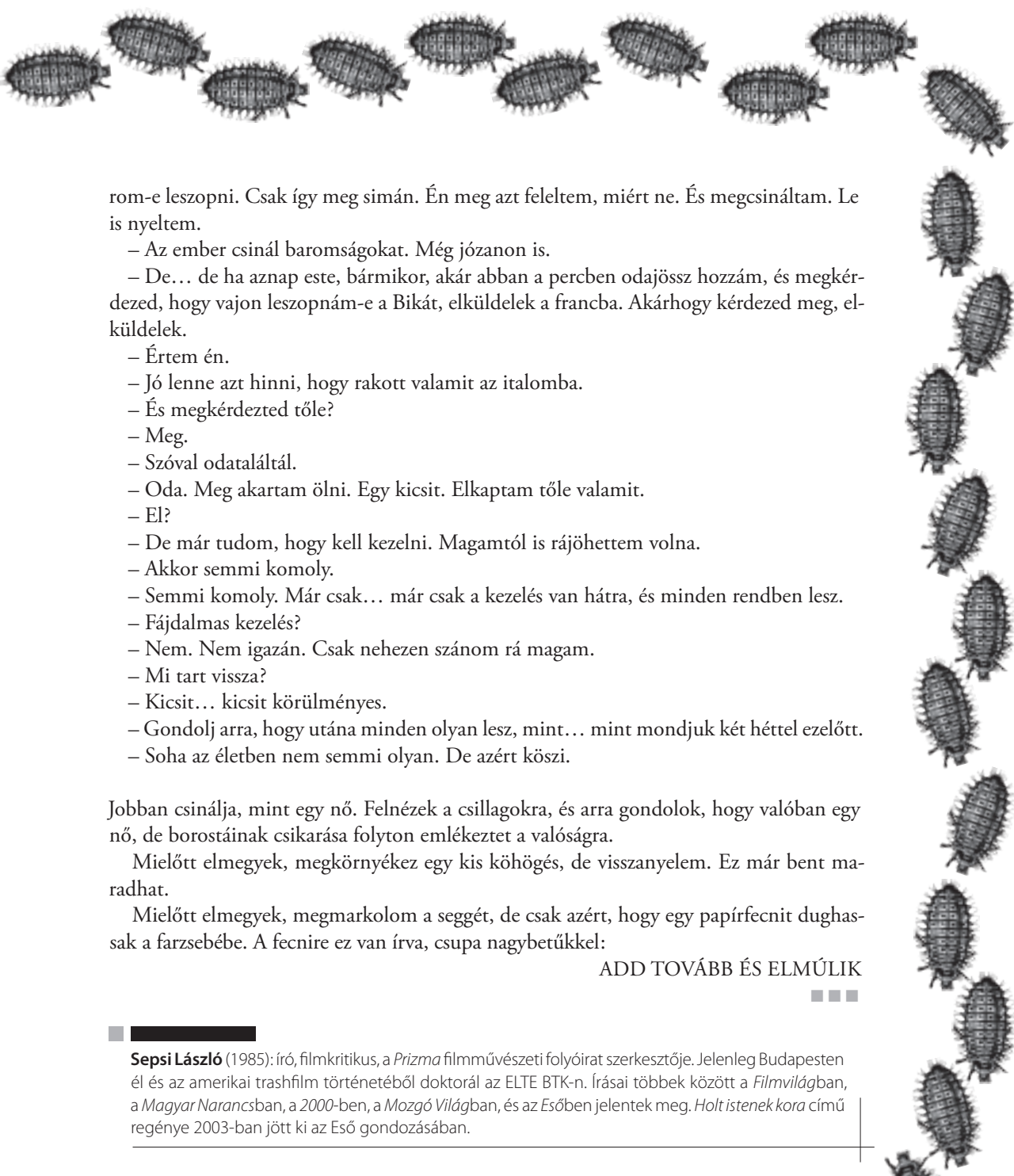
– Igazából, igazából csak úgy megtörtént. Ez úgy hangzik, mintha valami hülye picca mondaná, de tényleg. Csak úgy... fasz tudja. Nem is ismerem azt a fickót. Odaült az asztalomhoz, elkezdtünk dumálni, dumálni meg inni, az élet nagy dolgairól, tudod, hogy megy ez...

– Tudom.

– És olyan emberesen el is áztunk, asszem, te hordtad nekünk a piát, biztos emlékszel, aztán meg együtt indultunk haza.

– Emlékszek.

– Van itt ez a parkoló-féle. Ott megálltunk. Nem akart meggyulladni a cigije vagy mittomén, az a lényeg, hogy megálltunk, és egyszer csak megkérdezte, hogy nem aka-

rom-e leszopni. Csak így meg simán. Én meg azt feleltem, miért ne. És megcsináltam. Le is nyeltem.

– Az ember csinál baromságokat. Még józanon is.

– De... de ha aznap este, bármikor, akár abban a percben odajössz hozzám, és megkérdezed, hogy vajon leszopnám-e a Bikát, elküldelek a francba. Akárhogy kérdezed meg, elküldelek.

– Értem én.

– Jó lenne azt hinni, hogy rakott valamit az italomba.

– És megkérdezted tőle?

– Meg.

– Szóval odataláltál.

– Oda. Meg akartam ölni. Egy kicsit. Elkaptam tőle valamit.

– El?

– De már tudom, hogy kell kezelni. Magamtól is rájöhettem volna.

– Akkor semmi komoly.

– Semmi komoly. Már csak... már csak a kezelés van hátra, és minden rendben lesz.

– Fájdalmas kezelés?

– Nem. Nem igazán. Csak nehezen szánom rá magam.

– Mi tart vissza?

– Kicsit... kicsit körülményes.

– Gondolj arra, hogy utána minden olyan lesz, mint... mint mondjuk két héttel ezelőtt.

– Soha az életben nem semmi olyan. De azért köszí.

Jobban csinálja, mint egy nő. Felnézek a csillagokra, és arra gondolok, hogy valóban egy nő, de borostáinak csikarása folyton emlékeztet a valóságra.

Mielőtt elmegyek, megkörnyékezem egy kis köhögés, de visszanyelem. Ez már bent maradhat.

Mielőtt elmegyek, megmarkolom a seggét, de csak azért, hogy egy papírfecnit dughasak a farzsebébe. A fecnire ez van írva, csupa nagybetűvel:

ADD TOVÁBB ÉS ELMÚLIK

■ **Sepsi László** (1985): író, filmkritikus, a *Prizma* filmművészeti folyóirat szerkesztője. Jelenleg Budapesten él és az amerikai trashfilm történetéből doktorál az ELTE BTK-n. Írásai többek között a *Filmvilágban*, a *Magyar Narancsban*, a 2000-ben, a *Mozgó Világban*, és az *Esőben* jelentek meg. *Holt istenek kora* című regénye 2003-ban jött ki az *Eső* gondozásában.

Karantén

Vasárnap hajnali egyig az erkélyen borozgattak. Alig néhány órája értek haza a reptérről, a bort Spanyolországból hozták, s most sorra vették az egyhetes utazás legemlékezetesebb pillanatait. Még nem is pakoltak ki teljesen, a nyitott bőröndök ott heverték a hálósoba közepén. Majd holnap, legyintett Linda, mikor Viktor fáradtan és lemondóan rápillantott. A vörösbortól elnehezülve zuhantak az ágyba, mintha eszméletüket veszítették volna.

Linda reggel a vízforraló kattanására ébredt. Csukott szemmel elmosolyodott: Viktor már készíti magának reggeli teáját. A felét megissza, a felét pedig termoszba tölti, és viszi magával a munkába. Linda hallotta a zuhany ságását, s közben visszaaludt. Egy csók cuppanására ébredt, de hirtelen azt sem tudta, hova kapta. Kinyújtotta a karját, de nem érte el Viktort. Még egy csókot kapott, az arcára, majd léptek az előszobában, és csapódott az ajtó. Nem telt el két perc, megint zaj, Viktor visszaroht, s Linda most már kinyitotta a szemét. A lakáskulcs.

– Légy szíves, ne menj ilyen csinosan munkába – mondta Viktornak, aki egy pillanatra megállt mellette. A világoskék nyakkendőjét vette fel, amit Linda úgy szeretett. Linda kapott az ajkára egy újabb csókot, hogy elhallgasson.

Később csengetésre ébredt. Hosszan szót, fülsiketítően, Linda vinnyogva mászott ki az ágyból. A szomszéd Szórád bácsi lesz az, ki más. Nyugdíjas, hatkor kel, és szereti ébresztgetni a lakókat.

– Jó reggelt, szomszédasszony – vigyorgott, mikor Linda résnyire kitérte az ajtót. Félregyűrt papucsában volt, ósdi kötött mellényében, és már most kissé boros. Leskelődött be a lakásba a kis résen, ágaskodva, hogy átlásson Linda feje fölött. – A kedves férje, már elindult?

– Jó reggelt – válaszolt Linda nyúzottan. – Miben segíthetek, Szórád bácsi?

– Csak nem ébresztettem fel? – vigyorgott tovább az öreg. – Na nem baj, már úgyis a hasára sütött! Nem tudom, említettem-e már, hogy lakógyűlést szervezünk? Azt akarom kérdezni...

– Elmegyünk, persze – mondta Linda, s már zárta volna be az ajtót, de Szórád bácsi még feltartotta.

– ...hogyan szombaton megfelel-e, mert úgy akarom, hogy mindenki ráérjen, hogy ha nem is teljes számban, de legalább a többség megjelenjen... és a takarítás, amit...

– Megbeszéljük, Szórád bácsi, ne haragudjon, most mennem kell, de számíthat ránk.

Linda rántottát készített, kolbászos alappal, és jóízűen falta be. Ez volt a szokása, semmi müzli vagy joghurt, csak régi módú paraszti reggeli, vidéki lány volt, és így érezte jól magát. Könnyen tudott így jó pontokat szerezni a férfiaknál, először általában el sem hitték neki, ugyanakkor alkalmat adott arra, hogy a vonásait dicsérgessék. Ha távol akarta magától tartani őket, hagymás alappal készítette a rántottáját.

Soká állt a tükör előtt, kéthetes szabadság után megy újra vissza, fel kell mérni a különbségeket. Az első hetet odahaza töltötte Linda szüleinél, s ott igazából jobban sikerült lesülnie, mint Spanyolországban. Így sem lett azonban igazán, prospektusszerűen bronzbarna. Nem gond, úgyis mindig azt mondogatták neki, ehhez a szőkeességhez, ehhez a törekeny alkathoz nem illik a túlzott barnaság.

A buszon a szokásos hétfő reggeli fürtelem, sápadt, vértelen arcok, ijedt gyerekbrázák, előugró könyökök, vizslató férfiszemek. Csípős hideg volt a reggel, itt már semmi nyoma a bágyadt utószezonnak, szeptemberi bárgyúság a levegőben. Az irodában álságos mosolyok, fémes csók, odavetett üres hízelgések. A főnök röviden üdvözölte, örülök, hogy újra köztünk van, azzal bevonult a saját kis kuckójába. Edina azzal köszöntötte, töviről hegyire hallani akar mindent Spanyolországról, de Linda el sem kezdhetette, mert Edina egy szuszra hadart el mindent az előző két hét történéseiről, aztán tízkor értekezlet, tízenegykor meg már ott várták Lindát az olvasatlan e-mailek hegyei.

Még ebéd előtt csörgött a mobilja. Viktor.

– Szia, csak az van, hogy kicsit később érek haza, mert hívtak a kórházból, hogy okvetlen menjek be ma egy gyors ellenőrzésre, valami új rendelet, és le kell tudniuk, többször kerestek már a múlt héten, és már határidőn túl vagyunk. – Hadarva beszélt, nyilván ő is most szembesült a lemaradásokkal, az e-mailrengeteggel.

– Na jó, de mégis miről van szó?

– Nem mondtak semmi konkrétat, de valami rutin apróságról lehet szó, nem hiszem, hogy nagyon elhúzódhat.

– Rendben, azért majd szólj, mikorra várhatlak.

– Amint vége, rohanok haza.

Azzal elnémult.

Pokoli nap volt, Linda égő szemekkel ért haza, a lépcsőház üresen kongott, Linda ledőlt egy kicsit a nappaliban, fél hétkor riadt fel. Csend, mozdulatlanság. Hosszan nyújtózkodott, görcsbe rándult kissé a nyaka, percekig körözött a fejével, majd nagy nyűgösen nekilátott kipakolni. Közben körülnézett a hűtőben, mártást keresett, vizet tett fel forni, spagetti ma estére épp jó lesz.

Fél nyolcra mindennel végzett, megállt az üres nappali közepén, kissé tanácstalanul. Elszokott ettől a csendtől, az elmúlt két hét tele volt zsongással. Megterített, bort, poharakat készített elő, a spagettiszósz mindjárt kihűl. Üldögélt a konyhában, cédék között matatott, nem talált semmit, mindjárt nyolc, a telefon néma. Nyolc után hívta Viktort. Hosszan ki-csengett, semmi válasz. Azonnal újrahívta. Semmi. Villájával a spagettiben turkált, majd fél kilenc körül elpakolta a tányérokat, a poharakat, a bort, és leheveredett a nappaliban, kezében a mobillal. Kilenc körül már kiszáradt a szája, és nagyokat nyeltesett. Megfogta a tévé távirányítóját, tartogatta, letette. A hálószoobaablakhoz ment, soká bámult kifelé, az utcára. Fél tíz körül nagy zúgással érkezett egy kocsi, régi rosztag BMW, a szomszéd Norbi szállt ki belőle, majd tántorogva indult a bejárat felé. Jól hallotta a dübörgő lépteit, a harákoló köhögését. Keserű nyál gyülemlt fel a szájában, a konyhába ment, csapvizet töltött, és megivott két pohárral.

Viktor továbbra sem vette. Oké, máskor is volt már ilyesmi, beugrott valakihez, és elefelejtett szólni. Bár ma fáradt lehet, és Linda érezte, hogy ő is vele akar lenni, senki más, vele, kettesben, nyugalomban. Akkor mégis mi van? Mi lehet most sürgősebb? Röstellte bármelyik barátját zaklatni, nem kell Viktorból papucsot faragni. Á, túl nagy ügyet csinál az egészből. Sok volt ez az egész, az utazás, a visszatérés, az első nap odabent: kikészült kissé. Lefekszik pihenni, Viktor majdcsak megjön.

Mégis: feltárcsázta az anyját, valakinek el akarta mondani. Kicsengett, semmi válasz. Ez kiábrándította. Gyorsan lezuhanyozott, és befeküdt az ágyba. Zaklatottan aludt, sokszor felriadt, s aztán mindannyiszor mintha súlyos kalapáccsal vágták volna tarkón, viszahanyatlott a párnák közé.

Reggel hat körül döbbsen tért magához: üres volt mellette az ágy. Minden úgy állt, ahogy este hagyta. Kisebb pánikrohamot kapott, kirohant a nappaliba, az előszobába. Viktor nem járt idehaza. A cipők úgy sorakoztak a helyükön, mint este. A fürdőszobában minden a helyén. Az egész ház csendes, csak a felső emeletről, Szórádéktól szűrődött át némi tompa zaj.

Rohant a mobilért, de alig kezdett tárcsázni, lemerült az akku. Hova tette a töltőt? A fiókba dobta kipakolásakor, na de melyikbe. Feltúrt mindent, mire megtalálta. Gyorsan hívta Viktort. Nem elérhető. Kikapcsolta a telefonját. Hidegség omlott szét Lindában. Soká ült az ágya szélén, idegesen töprengve. Hazament a szüleihez. Hívták, sürgősen. Valaki rosszul lett, be kellett vele menni a kórházba. Elhívta valaki magához egy pohár whiskyre, talán Misi, ő szokott ilyesmiket kitalálni, berúgtak, és most lemerült a telefonja. Meg lehet bocsátani, rendben. Annyi munkája gyűlt össze, hogy éjjelig dolgozott, és végül bent maradt aludni az irodában. Erre is volt már példa. Nyugalom. Hamarosan jelentkezik. Bemegy az irodába, hacsak nem volt odabent végig, és a vonaláról hívni fog. Perceken belül.

Mechanikusan készülődött, a gőzölgő rántotta fölött ülve találta magát a konyhaasztalnál. Fogta a villát a kezében, és turkált a tojásban, de nem bírta a szájához emelni egyetlen falatot sem. Ma nem állt olyan hosszán a tükör előtt. Időben elindult a buszra.

Az irodában senki nem vett észre semmit. A munka elterelte némileg a figyelmét, most indult be igazán az ipar, személycserék vártak rájuk, a személyzetin igazi pezsgés kezdődött. Linda percenként a mobiljára pillantott, félóránként próbálta hívni Viktort. Nem volt elérhető.

Egész testében összerezzen, amikor úgy tizenegy körül a telefon duruzsolni kezdett. Már látta Viktor nevét a kijelzőn. Fogta a mobilt, kisietett a folyosóra. Zöld gomb.

Az anyja.

– Halló.

– Szia Linda, jól vagy? – A háttérben zajok, a televízió harsogása, és valami felismerhetetlen zakatolás.

– Tegnap kerestelek, anya. Tegnap este.

– Igen, láttam – mondta az anyja szigorúan. – Ezért hívlak most. Linda, ezerszer megmondtam, hogy ne hívj, mikor Az igazág bajnoka megy! Megmondtam, ugye?! Legalább ezerszer!

Szünet. Linda torka összeszorult.

– Bocs. Elfelejtettem.

– Egyébként meg arra számítottam, hogy felhívsz, ha hazaértetek. Mikor értetek haza?

– Vasárnap este. Akkor már nem akartalak zavarni. Tegnap már jöttem munkába, este pakoltam ki, azért hívtalak akkor.

– Vasárnap este igazán felhívhattál volna. Hogy épségben megérkeztetek. Azt sem tudtam, hazaértetek-e.

– Tudtad, hogy mikor érkezünk. És hívtalak tegnap este.

– Az igazság bajnoka alatt!

– Mert el akartam mondani, hogy mi történt, hogy Viktor...

– Hogy mondd? Miért, történt valami? Viktorral történt valami? Mondjad már, Linda, ugye nincs semmi baj? – Az anyja követelőző volt, Linda érezte, még jobban remegni fog a hangja. – Valami történt a nyaralás alatt?

– Nem, a nyaralás alatt minden a legnagyobb rendben volt. De Viktor tegnap nem jött haza.

– Hogyhogy nem jött haza? Honnan?

– A munkahelyéről. Reggel elment, és este hiába vártam. Nem vette fel a telefonját. Most meg ki van kapcsolva. Nem jelentkezik, nem tudom, mi van vele.

– Ezt hogy érted? Hogyhogy nem tudod? Hova mehetett? Csak mondott valamit. Linda, csak nem vesztetek össze?

– Nem vesztünk össze. Nem mondott semmit. Egyszerűen nem jött haza, és nem tudom elérni.

– Másik nővel van.

– Anya... – Lindának komoly fizikai erőfeszítésébe került, hogy türtőztesse magát. – Szó sincs semmi ilyesmiről. Egészen biztos.

– Akkor? Valaminek csak lennie kell. Mikor beszéltek utoljára?

– Tegnap. Egyszer felhívott, tegnap délelőtt. Hogy munka után még beugrik a kórházba, valami sürgős ügyben, keresték, valami új rendelet vagy mi, bürokratikus dolog.

– Ez volt az utolsó? A kórházba? Melyikbe?

– Mit tudom én, nem kérdeztem, nem mondta konkrétan, hát gondolom, a Z. utcai egyetemi kórházba, oda járunk, ott van Glavács doktor is, tudod.

– Hogyhogy nem mondta? Nem mondta, miért kell bemennie? Hogy mit akarnak tőle? – Még mindig követelődzik, még mindig számonkérően beszél.

– Azt mondta, vele sem közölték.

– És a kórházat már hívtad? Glavács doktort már kerested?

– Nem, dehogy, eszembe sem jutott, nem hiszem, hogy...

– Linda, ne légy már ilyen tehetetlen, Viktor azt mondta, be kell mennie a kórházba, s utána eltűnt, hát miért nem a kórházat hívod először, az istenért, miért nem gondolkodsz kicsit?!

– Nem jutott eszembe, érted, egyszerűen összezavarodtam! – Csak utólag vette észre, mennyire felemelte a hangját.

– Most jut eszembe – mondta az anyja halkabban. – A tegnap esti tévéhíradóban mutattak egy balesetet. A D2-esen, N. felé, három autó ütközött össze.

– Most meg miről... – szörcsögte Linda.

– Kislányom, nyugodj meg, jó, hívd fel a kórházat, beszélj Glavács doktorral, és utána szólj nekem is, rendben? Minél hamarabb, jó? Amint letettük, telefonálj.

– Szia, anya. – Piros gomb.

A folyosón sietősen lépkedő kolléganők, sanda oldalpillantások, kutakodó tekintetek. Linda megdörzsölte a szemét, milyen vörös lehet. Kifutott a vér az arcából, kicserepesedett az ajka. Kiment a mosdóba, percekig ült a lehajtott vécédeszkán, üres fejjel, a mobilt szorongatva.

A kórházban kedvesek voltak, de nem mondtak semmit. A portán nem értették, mit akar. Azt javasolták, jöjjön be személyesen érdeklődni. Glavács doktor is a telefonhoz jött, nem értette, mit óhajt. Kedves volt, igazi doktorbácsis, nyugtatgatta Lindát, és ígérte, utánakérdez, miféle új rendeletről lehet szó.

Dolgozni kellett. Csak mechanikusan, nincs más megoldás. Utána üzletbe menni, caplatni a hideg utcán, az égen nincsenek felhők, mégis szürke. Ma este gyümölcssalátát készít, az jól fog esni. Viktor is szereti. Gondterhelt lesz, ha hazajön, valami könnyűre lesz szüksége. És simogatásra, ölelésre.

A lépcsőház előtt ott állt Szórád bácsi, mintha ügyeletes lenne. Megint félretaposott papucsában, bárgyú vigyorral. Mintha csak Lindára várt volna, messziről készülődött, hogy megszólíthassa.

– Mi jót vásárolt, kedves szomszédasszony? Mikor jöhetnek vacsorára? – Linda köszönt, kipréselt magából egy mosolyt, elhatározta, most ennyivel megússza. De Szórád bácsi folytatta, most már szigorúbban. – Ugye nem felejtették el? Péntek délután közös takarítás a ház körül. Várom a kedves férjét is. Mikorra is ér haza? Mindegy, soká idekint leszünk. Hozzanak kesztyűt, nekünk lesznek kerti szerszámaink. És ugye nem feledkeztek el a lakógyűlésről? Mondta a férjének? Mindketten jöjjenek. Legyünk minél többen!

– Nem felejtettük el – mondta Linda, és ment tovább, nyitotta a kaput. – Viszontlátásra.

– Még majd beszólok. Ha az időpontot végelesítettük. Szombat reggel vagy délelőtt, egyelőre csak ennyit tudunk. Maguknak az megfelel, ugye? Még majd beszólok, addig beszélje meg a férjével. Ő még nincs otthon, ugye? Későig húzza szegény. Mikor ér haza?

– Nem tudom – mondta Linda, már az ajtóból. – Viszlát.

– Na és milyen volt a nyaralás? Olyan szépen lesült, mint egy igazi spanyol donna. Jól érezték magukat?

– Köszönjük, igen. – Linda becsapta maga mögött az ajtót.

Másnap újra hívta a kórházat. Nem mondtak neki semmit, megint arra kérték, jöjjön be személyesen. Glavács doktort nem tudta elérni. Csak háromig rendelt. A magánszámát meg tudná adni esetleg. Sajnos nem. Próbálja holnap. Az anyja megint lehordta. Hogy-hogy még nem mentél be? Rájuk kell törni az ajtót. Dörömbölni kell, ütni az asztalt. Az autóbaleset kilőve, bemondták, hogy egyik áldozat sem volt helybeli. Viktor nem lehet máshol, csak odabent a kórházban.

Munka után egyenesen odament. Jókora gombóccal a torkában kérdezte meg a portán, idebent van-e Weisz Viktor.

– Szabad a nevét? – kérdezte a fiatal, rövid hajú, kedves arcú lány.

– Weisz Linda. A felesége vagyok. Néhány napja azt mondta, bejön ide a kórházba, valami rutin kivizsgálásra, mert keresték, azóta semmi hírt sem kaptam felőle.

A lány kissé értetlenül hallgatta végig. – Egy pillanat. – Percekig keresgált a gépében, majd telefonálgatni kezdett. – Weisz Viktor. Igen, a felesége keresi. Állítólag ide hozták.

– Nem hozták, ő maga jött – mondta Linda. – Az új rendelet miatt...

– Várj egy kicsit – fogta be a kagyló beszélőjét a lány. – Miféle rendelet?

– Csak ennyit mondott, hogy egy új rendelet miatt kell bejönnie egy gyors kivizsgálásra. Hétfő délelőtt hívott.

– Hétfőn jött be – mondta a lány újra a kagylóba, majd Linda felé: – Tizedikén?

Linda bólintott. Bár már ebben sem volt teljesen biztos. Azt sem nagyon tudta, ma milyen nap van.

– A felesége azt mondja, valami rendelet kapcsán hívták be egy kivizsgálásra. Aha. Azt nem tudom. Volt valami panasz?

– Nem – csóválta a fejét Linda. – Semmi.

– Azt mondja, nem. Oké. Kösz, pá. – Letette a kagylót. Újabb hívás, újabb kérdések. Linda izzadt, a lába ólomsúlyúvá vált. Mintha már napok óta itt álldogálna. A lány végül letette a kagylót. – Kis türelmét kérem. A kollégáim hamarosan jelentkeznek. Addig, kérem, foglaljon helyet odakint. Kiszólok.

Nyugalom volt a kórházban, jött-ment egy-két mentős, ápolók, de beteggel eggyel sem találkozott, míg odakint ücsörgött a folyosón. Igyekezett nem gondolni semmire, nem belegondolni, mi minden zajlik a háta mögött, a fanyar szagú szobák mélyén, a ridegfehér ajtók mögött. Már esteledett, a lány nem szólt ki, Linda annyira elfáradt, alig bírt felállni.

– Kérem. Én már negyed hattól idekint várok, tud nekem valamit...

– Elnézését kérem – mondta a lány. – Egyelőre nem tudok semmit mondani. Szerintem a legjobb lenne, ha holnap újra befáradna. Ha tud, mindjárt reggel jöjjön.

– Nem értem, hogyhogy nem tudják megnézni a nyilvántartásban, hisz...

– Sajnos van némi gubanc, a nyilvántartási rendszerünket nemrég frissítették, és most minden osztály külön vezeti a sajátját, míg át nem állunk az újra, ráadásul egy ideig még együtt fut a régivel, szóval...

– Csak elektronikus nyilvántartás van?

– Most már lassan két éve – bólintott a lány.

Ahogy kilépett a kórházból, megcsapta az arcát a hűvös őszi szél, és egész testében megborzongott. Ordítani akart, erősen markolta a kezében a mobilját, majd összeroppantotta. Sosem érzett még ilyen dühöt, neki akart volna menni valakinek, kitépni a helyükből a hirdetőoszlopokat, a közlekedési táblákat, felborítani az autókat. És üvölni. Állt a járdán, mellette onott arcú emberek áradata, úgy nyíltak szét körülötte, mint a kocsik a járdaszíget körül.

A lépcsőházban belefutott Norbiba, a részeges szomszédba. Norbi bukott zenész volt, állandóan spicces, csapzott hajú, szakadt szerelésben. Kettővel Lindáék fölött laktak a feleségével, egy negyvenes, sárga arcú nővel, aki úgy havonta egyszer leordította Lindát, hogy milyen gondatlanul takarítja a lépcsőházat, mindig minden tele trutyival. Norbi öreg bohém volt, rendszeresen hozott fel lerészegedett fiatal lányokat a lakásukra, nem érdekelt

te, hogy odahaza van a felesége, ilyenkor egész éjszaka ordítottak és csörömpöltek, fellármázva az egész házat.

- Hosszú nap volt? – kérdezte nyájas mosollyal Norbi, elállva Linda útját a lépcsőkön.
- Kissé fáradtnak tűnik. Nem szabadna túlhajtania magát.
- Jó estét – mondta Linda kábán, alig fogta fel a férfi szavait.
- Pedig most voltak nyaralni, ha jól tudom – folytatta Norbi. – De tudom, én is csak lótok-futok, állandóan, felemészti az embert a stressz, a rengeteg meló.
- Igen, lesz szíves... – Norbi még a karját is széttárta, nehogy Linda továbbmehessen, és kinyújtotta az egyik lábát. Kivicsorította hiányos, sötét fogsorát. Linda csak most vette észre a fémkarikát az alsó ajkában.
- Linda, igazán nem akarom feltartani – mondta Norbi bizalmasan, és közelebb lépett.
- De hát olyan ritkán találkozunk. Hát nem? Manapság az emberek csak elfutnak egymás mellett. De mi szomszédok vagyunk. Szívesen látnám magát gyakrabban.
- Bocsánat, tényleg fáradt vagyok – mondta Linda, s nem tudta, hátráljon-e, vagy nyomuljon tovább felfelé.

Norbi végül utat engedett neki. – Megihatnánk valamikor valamit. Vagy tudja mit, elugorhatnánk egyszer vacsorázni. Hogy kicsit elbeszélgessünk.

– Viszontlátásra – mondta Linda, s már csapta is be az ajtót. Bekapott két szem Neurolt, az valamit segített, de elaludni nem tudott tőle.

Reggel a kórházban végre kapott hírt Viktorról. Megtalálták a nevét a nyilvántartásban. Többet viszont nem mondhattak.

– Hogyhogy nem? – fakadt ki Linda. – Azt mondta, minden osztály külön vezeti a nyilvántartást. Melyik osztályon van?

– Igazából semelyiken sem – mondta az előző napi rövid hajú lány.

– Hogyhogy...? Mi az, hogy igazából semelyiken sem? Melyik osztály nyilvántartásában találták meg?

– Az egyébben találtuk meg. Ilyenkor külön szabályok érvényesek. Most többet nem árulhatok el, de ha megadja a telefonszámát...

– Nézze, ezt én nem játszom tovább. Ma csütörtök van. Hétfő óta nem hallottam a férjem felől. Most azonnal látni akarom.

– Én nem tehetek semmit. Továbbítom az ügyét az illetékes főorvos úrhoz, és értesítjük. Kitölti ezt a...

Kitöltötte.

– Azt is mondja meg az illetékes főorvos úrnak, ha holnapig nem kapok hírt, azonnal fellármázom a sajtót, és abban nem lesz semmi köszönet – vetette oda távozóban.

Délután rendkívüli gyengeség fogta el, nem tudott mit kezdeni magával, hazautazott a szüleihez. Az anyja megsimogatta az arcát, de közben némileg gyanakvóan méregette. Babot fejtett éppen. Az anyja mindig nyakig volt valami munkában, nem állt le egy percre sem, mintha a világ menete függött volna az ő nyughatatlanságától. Répát pucolt, téstát kelesztett, inget vasalt, mindegy. Most diót török, apád kedvenc diós sütijét akarom megcsinálni hétvégére. Most nem érek rá, le kell vágnom odakint a füvet. Megyek, átültetem a virágokat. Végre kipróbálom ezt a receptet, már olyan régóta tervezem.

– Próbálj kicsit lazítani – tolta félre az anyja a babos tálat. – Olyan feszült vagy, hogy majd szétrobbansz, ezt nem lehet, ezt nem folytathatod így. Megteszünk mindent, de kicsit pihenned kell. Aludtál valamit a napokban?

– Hétfő óta semmit – mondta Linda, folyamatosan dörzsölgetve a szemét, az arcát. – Úgy érzem, kívül kerültem az időn.

– Uramisten, tényleg rossz rád nézni. A hangod se normális. Pihenned kell. Olyan fáradt lehetsz, hogy az nem emberi. Mindjárt összeesel itt nekem. – Anyja felpattant, rugalmasan, mint egy húszéves menyecske, és Linda szobája felé indult. – Megvetem az ágyadat, készítek neked egy finom teát, és lepihensz.

– Hagyjad, anya, nem bírok... – mondta Linda elcsukló hangon. – Várj...

Anyja megtorpant.

– Ma voltam a kórházban. Viktor odabent van. De nem mondtak semmi mást. Valamit titkolnak. Az az érzésem...

– Ott van? – kérdezte az anyja felvillanyozódva. – Ott van tényleg? Látod, ez végre valami! De hogyhogy... na és máshonnan, semmi hír?

– Beszéltem mindenkivel, a szülei... de hát tudod, az apját sose érdekelte, nála feleslegesen próbálkoznék. Az anyja meg olyan tehetetlen. Ő is csak sopánkodik, de nem tud semmit. A munkahelyén szintén semmi. Minden közelebbi barátját felhívtam, egyikük sem beszélt vele hétfő óta. Ma megint beszéltem Glavács doktorral, azt mondta, egyelőre nem sikerült kiderítenie semmit arról az új rendeletről. Holnap találkozom Rebekával, ő az egyik volt évfolyamtársam felesége, az egyetlen orvos ismerősöm, megkérdezem tőle, mit tehetek.

– A lényeg, hogy erős maradj, kislányom – mondta az anyja, és mellé lépett, megsimogatta a hátát.

– Nem tudok, nem tudom, mi ez – hebegte Linda.

– Megoldjuk – mondta az anyja, odébb lépve. Megint kissé gyanakvóan nézett rá. – Bármi fog is kiderülni... Szóval készülj fel mindenre. Minden eshetőségre.

– Ezt meg hogy érted?

– Én csak mondom. Csak nem akarom, hogy bármi is váratlanul érjen. Tudod, még minden lehet. Lehet, hogy Viktor egyszer csak felhív. Nem zárhatsz ki semmit. Nem zárhatod ki, hogy nem tudta a szemedbe mondani.

– Hogy nem tudta a szemembe mondani?... – mondta Linda, most már halkán sírva.

– Nem lehetsz ennyire naiv, Linda, annál jobban fog fájni. Ne hagyd el magad, csak ezt akarom. – Az anyja úgy állt ott, mint egy fenséges jósnő. Hidegek voltak a szavai, mint a szegek. – Megyek, elkészítem az ágyadat. A szobádban majd megnyugszol.

Este nyolc körül állított be az apja. Linda pizsamában kóválygott a házban, nyugtatót keresve, mikor egymásba ütköztek. Az apja tekintete fátyolos volt, a szája sarkába homályos mosoly ült, mikor megpillantotta Lindát.

– Szia – mondta neki –, jól megvagy?

Linda alaposan szemügyre vette, mintha egy idegen toppant volna eléje itt a szülői ház félhomályos folyosóján.

– Szia, apa, hát persze – mondta végül alig hallhatóan.

Az apja még talán mondott valamit, de nem volt jelentősége. Arról beszélhetett, mi volt az iskolában. Ez már nem Lindának szólt. Neki mindig csak ez az egy mondat szólt, szia, jól megvagy? Ezt kérdezte tőle, amikor tizenkilenc évesen elköltözött otthonról, és először hazajött, újdonsült egyetemistaként. Ezt kérdezte tőle, mikor az államvizsgái letétele után hazajött megmutatni magát. Ezt kérdezte tőle, mikor Viktor oldalán hazalátogatott a mézeshetek után. Ő pedig mindig ugyanezt válaszolta, mert az apja nem akarhatott mást hallani. Megvolt a maga baja a kisvárosi iskolában, az örökös háborúzás a helyiekkel, meg persze a feleségével, Linda anyjával. De most vajon tud-e az egész ügyről? S ha igen, mindegy neki? Nem lehetett tudni, eltűnt, mint egy szellem.

Linda másnap a korai busszal ment vissza a városba, az anyjával csak futólag váltott néhány szót, megígérte neki, hogy délelőtt felhívja.

Még reggel hívta Edinát, hogy közölje vele, nem megy be az irodába, kérje meg a főnököt, utólag írhasa majd ki a szabadságát erre a néhány napra.

– Biztos jól vagy, drágám? – kérdezte Edina empátiát mímelve. – Ugye nem történt semmi Viktor és közted? Ugye nem szakítottok? Tudod, egyesek itt már mindenfélét összehordanak. És olyan kialvatlannak tűntél már tegnap is... Én azt hittem, még a szabadság utóhatása, de hát...

Nehéz volt Edinát lerázni. Felhívta Rebekát, az orvos ismerőst, hozzák előre a találkozójukat, és ebédeljenek együtt. Rebeka pontosan érkezett az eldugott kis vendéglőbe. Linda már vagy egy órával korábban ott volt. Mindketten görögsalátát rendeltek, Linda alig a negyedét ette meg.

– És te biztos jól vagy? – kérdezte Rebeka aggódva. – Eszel rendesen? Elég folyadékot iszol? Tudsz pihenni? Nagyon elgyötörtnek tűnsz.

– Miattam ne aggódj – legyintett Linda. – A rendelet. Tudsz róla valamit?

– Attól tartok, itt valami félreértés lehet – mondta Rebeka. – Nem szokványos ez az eljárás, az biztos. Semmiféle új rendeletről nem tudok, amire hivatkozhattak volna, és nincs rá magyarázat, miért nem értesítették a hozzátartozókat. Ha Viktort valóban bent tartják, akkor ahhoz vagy beleegyezését kellett adnia, vagy kényszerkezelés alá vetették, de arról még a bíróságot is értesíteni kell. Nem hogy a hozzátartozókat. Szerintem adminisztratív gubanc van a háttérben, szinte száz százalék. Sajnos az ilyesmi előfordul.

– És mit tehetek?

Rebeka vállat vont. – Nem könnyű. De ajánlom, hogy fogadj ügyvédet. Még bármi kiülhet a dologból. Úgy értem, jogilag biztosítottak kell lennetek.

– Na és ha tényleg beteg? Honnan tudhatom meg?

– Megpróbálok utánakérdezni. Vannak ismerőseim annál a kórháznál. De nem tudok semmit sem ígérni.

– Figyelj, csak azt mondd meg, mennyi.

A jogászokkal nem volt könnyű dolga. Mindenekelőtt a bankba ment be, és kivett egy csomó pénzt. Kissé rémülten néztek rá a piperkőc bankos kisasszonyok, akár egy bankrablóra. Legszívesebben arcul köpte volna őket.

Az első három ügyvéd, akit megkeresett, egyszerűen nem vállalta. Nem mennek bele ilyen ügyekbe, mondták. A negyedik utálatos volt, nem lehetett vele tárgyalni. Aztán még volt néhány, akik hímeztek-hámoztak. Végül akadt egy, aki végre kerek perec elmondta neki, mi a gond.

– Most akkor ki akar felfogadni? – kérdezte a fickó. – Kinek van problémája, a férjének vagy magának?

– A férjemnek – válaszolta rövid tétovázás után Linda.

– Akkor a férjével kell beszélnem.

– Az lehetetlen. Az a problémája ugyanis, hogy elzárták. Lehetetlen őt elérni.

– Akkor hogy tárgyaljak vele? Nézze, ez nekem zavaros. Tehát maga akar felfogadni? Ugye tudja, hogy én nem vagyok magándetektív?

– Igen, én akarom felfogadni. A férjem ügyében. Akit bezártak.

– A kórházba, ugye? Na és mit akar? Pereljük be a kórházat? Milyen indokkal? Ha személyi szabadság korlátozásáról van szó, az büntetőjogi ügy. Volt már a rendőrségen?

– Többször is – mondta Linda. Ezt már másik ügyvéd is ajánlotta neki. – Feljelentést akartam tenni. A rendőrségen és az ügyészségen is. Elutasítottak, mondván, előbb a kórházhoz kell fordulnom, és ott próbálkozni.

– Megtette? Próbálkozott a kórháznál?

– Három napja mást sem teszek, doktor úr! Nem adnak ki semmilyen információt, egyszerűen nem mondanak semmit!

– Ez így nagyon zavaros – mondta az ügyvéd. Kétkedett benne. A szavahihetőségében. Az épeszűségében. Érezni lehetett, ahogy szépen kihátrál. – Őszintén szólva nem tudom, mit tehetnénk. Ha a rendőrség elutasította, egyedül a kórháznál lehet tovább próbálkozni. Nem látok más lehetőséget. Ahhoz viszont nincs szüksége ügyvédre.

Két szem Neurol, kis pihenés, nyugodjunk meg.

– Addig nem megyek innen egy tapodtat sem, amíg nem beszélhetek az igazgatóval! – Most másik lányka volt a portán, szőke, huszonegynéhány éves, üres arcú.

– Az igazgató úr külföldön tartózkodik egy konferencián – válaszolta a lány.

– Mikor érkezik vissza?

– Leghamarabb október végén. Ausztráliában van, és onnan még néhány hétre Új-Zélandra utazik.

– És nincs helyettese?

– De van, Szellő doktor úr.

– Akkor vele akarok beszélni. Most azonnal. Kérem szóljon neki.

– Ilyenkor nem fogad látogatókat. De értesíteni fogom.

Linda benyúlt a táskájába. Gondosan szétporciózta az összegeket, és elrendezte a borítékokat, a legvékonyabbtól a legvastagabbig. Kivett egy vékonyabbat és egy vastagabbat, és a pultra csapta őket.

– Nézze, ez nagyon fontos. Ez a magáé, ezt pedig juttassa el kérem Szellő doktor úrhoz. És közölje vele, hogy nagyon sürgős.

A lány rá sem nézett a borítékokra. – Hagyjon békén ezzel. Nem fogadok el semmit. Mondtam, hogy nem fogad ilyenkor.

– Nekem jó úgy is, ha maga nem kéri, de ezt juttassa el Szellő doktor úrhoz! Érti? Különben felforgatok itt mindent, felforgatom ezt a maguk átkozott kóceráját!

Este elővette a fényképezőgépet, és bejátszotta a laptopba a spanyolországi képeket. Végig Viktort fürkészte, nem vesz-e észre rajta valamit, bármit, ami szokatlan lenne, amit nem szúrt ki, mert annyit voltak együtt, hogy nem tűnt fel neki a fokozatos változás. Régi képeket keresett elő, összehasonlítgatta őket, nézte, nem fogyott-e le, nem fedez-e fel rajta bármiféle elváltozást. Talán a nyaka, mintha megvastagodott volna némileg. Daganat lenne a nyakában? Vagy valami egzotikus betegséget hurcolt volna haza magával? Ez rendszer is átnézett minden netes portált, minden fórumot, az összes mediterrán betegségekről. De úgyis mindegy. Nem tud semmit Viktorról. Nem juthat semmire.

Nem feküdt a hitvesi ágyba, a nappaliban éjszakázott a kanapén, télies hideg lett, de még nem fűtöttek a házban, három pokrócot húzott magára, de csak vacogott, majd kővé fagyott reggelre.

Rebeka most kissé kelletlenebb volt. Azt mondta, utánakérdezett, csakugyan kiadtak egy új minisztériumi útmutatást, járványkezelési eljárásokról. Csakhogy ez nem nyilvános dokumentum, nem jogszabály, hanem belső utasítás, és nem férhet hozzá bárki. Linda szinte csak erre várt, és már húzta is elő a borítékokat a táskájából. Rebeka először húzódozott, de végül megadta magát.

– De tudod ugye, hogy ez sem garancia semmire? – kérdezte, s Linda hevesen bólogatott.

– Tudom, de nem érdekel.

A kórházban továbbra sem fogadta senki, már Glavács doktor sem állt vele szóba. Naponta többször is berohant, fenyegetőzött, sopánkodott, kenőpénzt osztogatott boldog-boldogtalannak, sorra töltögette ki az űrlapokat, de semmi változás. A kórházban alig volt mozgás, mintha megszüntetni készülnének az egész intézményt. Linda tömte magába a Neurolt, amit még hónapokkal korábban írtak ki neki álmatlanság ellen, fáradhatatlannul rótt a köröket, és félóránként hívta Viktor számát.

– Szomszédasszony – szólt rá a lépcsőházban Szórád bácsi. Péntek este volt, Linda hazajött végre, ilyenkor már nem volt értelme semmiféle további hajszának. – Ugye nem felejtették el?

Linda egy pillanatra megtorpant. Hirtelen nem tudta, miről van szó. Mit akar tőle ez a töpörödött lépcsőházi patkány? Szórád bácsi előlépett az egyik sarok félhomályából.

– Holnap délelőtt. Fél tízkor találkozunk a pincében. Komoly ügyeket kell megbeszelnünk. A lakóközösségünk jövőjét. Eljönnek, ugye? Eljön a férje is? Nos?

Eszelősen nézett, hideg zavarodottság volt a szemében. Nem moccant, ahogy Linda sem, álltak egymással szemben.

– Vártuk magukat ma délután. Tudja, ma volt a közös takarítás. Nem jöttek. Mindenki itt volt a házból. Tényleg majdnem mindenki. Csak maguk hiányoztak. Vártuk magukat. Most fejeztük be, nemrég. Mért nem jöttek?

Linda felhorkant, de képtelen volt megszólalni. Úgy érezte, egyetlen lépést sem bír tenni. Végül mégis rászánta magát, de mielőtt elindulhatott volna, az öreg még egyszer rászólt.

– A férjét nem láttam napok óta – mondta már-már fenyegetően. – Ugye minden rendben maguknál, szomszédasszony? Hol van a férje?

– Nem tudom, hol van! – fakadt ki Linda, beleordítva az öreg képébe, és megismételte: – Nem tudom, hol van a férjem! – Zengett a lépcsőház a kiáltásától, mintha az öreg Szórád bácsi is megtántorodott volna. Linda zihálva hagyta ott, beveretett a lakásába, és gondosan magára zárta az ajtót.

– Már nem segít a nyugtató, tudja – mondta az elegánsan öltözött, fiatal férfinak, akivel másnap együtt vacsorá-

zott. – Egyetlen dolog segítene: ha legalább beszélhetnék vele. Ma szombat van. Hétfőn láttam utoljára. És sok bajom van, tudja, nagyon sok.

– Sok mindenkinek beszélt a dologról? – kérdezte a fickó. Vodkazott, pedig kocsi volt, ő hozta ide Lindát, odabent találkoztak a városközpontban, a banknál, miután Linda megint kivett egy kötegni pénzt.

– Már nem is tudom. De maga a negyedik újságíró. Az előző három nem mutatott érdeklődést. Mindig ez van. Elutasítanak. Elküldenek. Nem vállalják. Mintha valami piszkos ügy lenne az egész mögött. De én nem tudok utánajárni.

– Nyugodjon meg. Sok hasonló esetet felgöngyölítettem már. Tíz éve vagyok a pályán. – Kiitta a vodkáját. Tíz év, az nem tűnik olyan soknak. Nyápic alak, és még csak különösebben intelligens benyomást sem kelt. Elegáns, az igaz, de sokkal inkább majom. – Azt is mondhatnám, ez a szakterületem.

– Mit tud tenni? – kérdezte mohón Linda. – Tudja, már annyi mindenkit felkerestem... A maga lapja...

– Az én lapom olvasóit érdekelni fogja a maga története. És a főszerkesztőmet is. Mindenki jól jár – mondta széles vigyorral.

Ragaszkodott hozzá, hogy Linda kiadós vacsorát rendeljen, hiába tiltakozott, megrendeltette vele, nagy szelet húst, rengeteg körettel, Linda evett valamit a köretből, a húst érintetlenül hagyta. Ivott némi fehérbort, de folyamatosan rázta tőle a hideg. Túl sok nyugtatót nyelt le korábban.

– A lényeg, hogy most már maradjon kettőnk között az ügy. Ne avasson be újabb személyeket. Ne forduljon más lapokhoz. Tévékhez pláne ne. Ha azt akarja, hogy jussunk valamire.

Ez igazán alacsony ár. – Természetesen – vágta rá Linda.

A fickó végzett a steakjével, gondosan megtörölgette a száját, majd bizalmasan előredőlt ültében. – Mi tagadás, örülök, hogy hozzám fordult. Ritkán van alkalmam az embernek ilyen csinos teremtéseknek a segítségére lenni.

Linda lesütötte a szemét, köszöriülgette a torkát. Megragadta a kézitáskája száját, olyan erősen markolta meg, hogy a körmét a tenyerébe mélyesztette.

– Ugye nincs semmi programja ma estére? – kérdezte a fickó, még jobban előredőlt, és mélyen Linda szemébe nézett. Nyújtotta előre a kezét, Linda felé. Rángott kissé az arca, az orrcimpái hevesen remegtek. Linda felpattant, egyetlen szó nélkül, majdnem felrúgta a székét, és kirohant. Futott, egy teljes megállónyi, de így is elszalasztotta a buszt. Gyalog indult tovább, bár majd leszakadt a lába, és sírás fojtogatta, és rémülten pillantgatott maga köré, a táskája dugig volt készpénzzel.

Már fogalma sem volt, merre téblábol, azt hitte, sosem talál haza, mikor egyszer csak a házuknál lyukadt ki. Éjfél elmúlt, alig állt a lábán, lemoshatatlanul piszkosnak érezte magát. Percekig matatott a táskájában a kulcs után, végül kinyílt a kapu, Norbi jelent meg előtte, teljesen részegen, és mindjárt átkarolta, tapogatni kezdte, alig bírta magát kihámozni a karjai közül.

– Linda, annyira örülök, hogy látlak! Hát szórakozni voltál? Nagyon helyes, egy ilyen bombázó, mint te, szórakozzon, ne csak állandóan idehaza ücsöröggjön az unalmas férjecskeje mellett, nem?

Újra utána ugrott, már be, a lépcsőházba, Linda sikoltott, és ellökte magától, de Norbi nem engedte, a fenekét simogatta, a melléhez nyúlált.

– Gyere velem, korán van még, fiatal az éjszaka, most kezdődik csak az igazi buli, gyere, ha jól akarod magad érezni, nem bánod meg!

Lépcsőről lépcsőre vonszolta fel magát, Norbi tapadt rá, bár már benne sem volt sok erő, de arra még épp elég, hogy Lindát megbéklyózza. Linda nyögött, fújtatott, Norbi arcára tapasztotta a tenyerét, úgy tolta el magától, már nem hitte el az egészet, és Norbi csak röhögött, és lihegte rá a szeszbüzt. Mikor már látta, hogy mindegy, Linda ajtajához érték, elengedte.

– Itt van ez, látod – lihegte Norbi, és a kezébe nyomott egy névjegykártyát –, ez az én kocsmám, itt zenélek, tudod, gyere el hozzánk, minden este itt vagyok, bulizunk egy jót, rendben? Várni foglak.

Mikor Linda nyitni akarta az ajtót, Norbi megint odalépett, lefogta a kezét, dulakodni kezdtek, s Linda minden erejét összeszedve, ellökte, át a lépcsőforduló túlsó végébe. Kinyitotta az ajtót, besurrant. Háromszor ellenőrizte, jól bezárta-e, és hosszú percekig a kémlelőnél állt.

Eszelősen járkált a lakásban. A konyhába ment, elővette a legnagyobb konyhakést, és kikészítette az asztalra. Egymás után háromszor hívta Viktort. Nem elérhető. Nem elérhető. Nem elérhető. A hálósobába ment, meztelenre vetkőzött, végignézte magát tetőtől talpig, csenevésznek látta a testét, jelentéktelennek. Hirtelen az ablakhoz lépett, nem volt leengedve a redőny, odalent erősen világított az utcai lámpa, s megpillantott egy alakot egyenesen az ablak alatt. Norbi. Odalent állt, kissé megrogyva, de szilárdan, és felfelé bámult, az ablaka felé. A redőny nagyot csattanva zuhant le, és Linda a sötétben szűkülve állt tovább az ablak előtt.

Vasárnap reggel tizenegykor megszólalt a csengő. Linda fáradt volt, de a fáradságnál már több volt benne a düh. Nem Norbi állt az ajtó előtt, pedig most szívesen megütötte volna. Meg akart volna vele verekedni.

Szórád bácsi állt a küszöb előtt, vérekes szemmel, elszántan, kész mondókával, a szokásosnál jobban beborozva. Mikor megpillantotta Lindát, beleszorult a szó. Némán álltak egymással szemben.

– A haja – mondta végül az öreg, Lindára mutatva, hülyén mosolyogva. – Új hajszín?

Linda értetlenül bámult rá. – Mit akar?

– Semmit – mondta az öreg, és hátrálni kezdett. – Nem rossz, kell néha. Nem voltak tegnap. Még jövök.

Linda azonnal a fürdőszobába ment. Egy egész tincse öszült meg látványosan, elfedhetetlenül, kivirítva sörétszőke hajából.

Végül mégis talált egy újságíró, aki kész volt segíteni. Harmincas független nő volt, Zsannettnak hívták, egy félig-meddig feminista laptól. Linda sosem szimpatizált a feministákkal, de ez most teljesen mindegy volt. Hétfőn reggel találkozott először a nővel, aki délutánra már szállította is az első híreket.

– Beszéltem néhány emberrel – mondta a telefonba. – Csak név nélkül nyilatkoztak. És nem mondtak sokat. A férjed állítólag jól van. Elzárták, és vizsgálatokat folytatnak rajta. Több hasonló eset is előfordult már.

– Most akkor mi lesz? – kérdezte Linda, nem tudta, ezeket jó híreknek tarthatja-e.

– Egyelőre semmi, amíg nem tudunk többet, nem rukkolunk elő a hírrel. Még egyszer kérдем, ugye felkészültél mindenre?

– Mostanában mindenki ezt kérdezi tőlem. Azt mondd, jól van. Mért nem beszélhet vele? Mért nem adnak ki semmi információt?

– Hamarosan újra jelentkezem.

Hétfő délelőtt, egy héttel azután, hogy Viktor eltűnt, Linda kapott egy ajánlott levelet a kórháztól, amelyben közölték vele, Viktort el kellett különíteni, mert egy belső minisztériumi utasítás alapján bizonyos vizsgálatoknak vetik alá. Vagy tízszer egymás után elolvasta a levelet. Felhívta az ügyintéző számát, de nem vette fel senki. Kisvártatva felharsant a mobilja, a kórháztól keresték. Semmi ok az aggodalomra, mondták, a férje idebent van. Nem, nem láthatja. Nem tudni, meddig. Nem adhatnak ki információt az egészségi állapotáról. Kérdezett volna még, de letették. Három szem Neurol. Rejtett szám volt, nem tudta visszahívni. Délután találkozott Rebekával. Nem tudta megszerezni a minisztériu-

mi utasítást. Mindenhol próbálkozott, minisztériumi jó ismerőseinél is. Linda fordult-e már a minisztériumhoz? Számtalanszor. De ma nekilát, és levelet ír a miniszternek. A miniszterelnöknek. A köztársasági elnöknek.

Mit lehet még tenni? Hogy vegye fel a kapcsolatot a többiekkel? Akik szintén egyedül maradtak? Akiknek szintén elraboltak valakijüket? Nem lehet tudni, kik ők, hol vannak, mit csinálnak. Adjon fel újsághirdetéseket? Nevetséges, nem vezetne sehova. Meg kell őriznem az ép eszemet, nem csúszhatok át semmiféle örületbe.

Újra rendesen enni kezdett. Kedden fodráshoz ment, befesttette és megigazíttatta a haját. Zsanett rendszeresen hívta, már közel vannak valami kézzelfogható eredményhez.

– Rátaláltál-e valakire, valaki konkrétan, aki ugyanebben a cipőben jár? – kérdezte Linda.

– Egyelőre csak annyit tudok, hogy mások is vannak. Nem tudom, mennyien, nem tudom, hol, nem tudom, kik. De azt hiszem, már ez is előrelépés.

Munkába még nem ment. Szerdán a főnöke érdeklődött nála, mi a helyzet. Komolyan aggódik, mondta. Jól van-e Linda, nincs-e egészségügyi problémája. Tud-e valahogy, bár-hogy segíteni. Esetleg anyagilag. Félre a kerteléssel. Linda nem értette. A főnöke volt a leginkább távolságtartó figura, akit ismert. Megköszönte, elhárította. Segítenek neki már elegendő.

Már nem olvasott netes fórumokat, tévét nézett, és könyvekbe temetkezett. Nem nagyon ment. Pizsát rendelt, de két szeletnél tovább sosem jutott. Sokat takarított, azt lehetett üres fejjel csinálni.

– Mért nem jössz haza? – kérdezte az anyja a telefonban. – Megzavarodsz ott a lakásban egyedül. Mért nem mész legalább emberek közé.

– Egész nap emberek között vagyok, anya.

– Na persze, a kórházban, a portásokkal veszekedsz. Fáradt a hangod, még mindig ugyanolyan fáradt.

– Nem, már tényleg sokkal többet alszom.

– Remélem is. Majd megedződsz. Linda, figyelj. Emlékszel a Robira, ugye?

– Nem tudom. Miféle Robira?

– Itt laktak az utcában, Szitásék, emlékszel? Olyan jóban voltatok a fiúval gyerekkorokban. Nemrég visszaköltöztek. Tudod, megtartották a házat végig, míg nem laktak itt, de most visszajöttek. És most Robi is itt lakik, a szüleinél. Nemrég vált el. A felesége egy igazi fúria volt. Robi informatikus.

– Értem. És miért mondod ezt most el?

– Megadtam neki a számodat. Azt mondta, valamikor majd felhív. Örült neki.

– Mi van?! – Linda majdnem elhajította a telefont. – Ugye ezt nem gondolod komolyan?! Ugye nem gondolod komolyan, hogy kerítőt játszol?! Mi ütött beléd?!

– Nyugodj már meg! Gondoskodnom kell rólad. Téged elhagytak, Linda, mikor fogod már fel?!

Piros gomb.

A hét második felében Zsanett hívásai elmaradoztak. Linda már nem járt be a kórházba. Otthon hevert, legyűrte a fáradtságot. Talán munkába kellene menni. Talán megfogadni a barátok tanácsát, és pszichológushoz. Legalább az álmokon segítenének. Minden éjjel elveszti Viktort. De ha tényleg így van? Hogy lehetne ezen segíteni, amíg ez a valóság? Telefonszámok tucatjai voltak előtte kis cetlikken, jósok, médiumok, magánnyomozók, minden elképzelhető. Unta. Viktort akarta.

Péntek délelőtt végül felhívta őt Viktor. Nem a saját számáról, idegen számról. Először csak nyögdécselést hallott, szuszogást.

– Linda.

– Viktor! Viktor! Viktor! Te vagy az! Viktor, mi van veled?! Viktor?!

Viktor talán mondott valamit közben, nem hallhatta, zokogott, bőgött bele a telefonba, szipogott, s mire sikerült elcsendesednie, a fáradt, fátyolos hang is majdnem teljesen elhallgatott. Mintha valahonnan nagyon távolról szólt volna.

– Jól vagyok, Linda. Idebent vagyok. Boldog vagyok itt.

Azzal elnémult. Linda a lakásban járkált fel-alá, két kezében tartva a mobilt, egyre csak Viktor nevét hüppögve, egyre inkább belerészegetve a hallottakba.

Boldog! Csakugyan ezt mondta? Boldog?! Ezt mondta volna? Boldog, odabent van, és boldog? Jól értettem?! Nem mondhatott ilyet, egyszerűen lehetetlen, nem mondhatott semmi ilyesmit!

Délután Zsanett a szokott helyen várta.

– Nincsenek jó híreim – közölte üdvözlésképp. – Le kell állnom a témával. Zsákutcába jutottunk. Több informátoromról kiderült, hogy kamuztak. Csak a pénzért. Megbízhatatlannak bizonyultak. Önellentmondásokat fedeztem fel a nyilatkozataikban. Sajnálom.

– Mi az, hogy sajnálsz? – fakadt ki Linda. – Nem baszhatsz ki velem te is!

– Történt valami?

– Igen, történt, képzeld, az történt, hogy Viktor felhívott, és azt mondta, idebent vagyok és boldog vagyok! Ezt mondta, szó szerint!

Zsanett összeráncolt szemöldökkel nézett rá. Nem hisz nekem. Azt gondolja, bediliztem.

– Ugye azt tudod, hogy sajnós a pénzed elűszott. Mondtam, hogy készülj fel mindenre. Amire rájöttünk, az édeskevés. Ennyi infó nem elég egy ütős riportoz. A főszerkesztőmet nem érdekelné.

Most már Lindát sem érdekelte semmi. Elmondta Edinának. Mindent.

– Karanténba zárták, nem tudom, miért, nem engednek hozzá, nem mondják meg, hol van, nem mondják meg, mi baja. Tudom, hogy nem volt semmi baja, érted? Makkegészséges volt, erős, mint a bivaly.

– Nem volt semmi baja, sosem, de tényleg? – kérdezte Edina, a koktéltját kavargatva. Micsoda szaftos téma lesz ez neki. Linda begolyózott, mert elhagyta a férje, s most azt találta ki, hogy elrabolták a gonosz orvosok.

– Volt egy gyenge asztmája, igen, de tényleg gyenge. Meg rövidlátó, kettes szemüveget hord, ennyi. Enyhe allergia, a nyárfavirágzásra, igen, de semmi igazán komoly. Csak mint bárkinek. De most kezelik, érted?

– Úristen, Linda, szerintem te beteg leszel – mondta Edina.

– Igazad van, jobb, ha hazamegyek, pihennem kell, le kell feküdnöm.

Taxival ment haza, szédülten a bortól, péntek este volt, eső szitált, valahol petárdák robbantak a városban. Linda alig lépett be a lépcsőházba, ott találta Norbit magával szemben.

– Linda. – Mintha józan lett volna, de legalábbis józanabb, mint rendesen. Nyugodt volt a hangja. – Csak szeretnék tőled bocsánatot kérni. A múltkor igazi disznó voltam.

Hát ez az. Nem érdekel. Vagyis... Most meg lehet neki mondani. Hogy az nem kifejezés. Bunkó vadállat voltál, egy utolsó geci. Szállj le rólam egyszer s mindenkorra, ne nézz rám többé és ne szólj hozzám, mintha nem is léteznék. Ehelyett: – Nem történt semmi. Felejtjük el.

És már ment volna. De Norbi a nyomában, szemlátomást tetszett neki a válasz.

– Nem, nem ilyen egyszerű. Én tényleg sajnálom. Azt hiszem, sikerült leírnom magam előtted. Pedig ez csak a pia műve volt. Szeretném, ha tudnád, hogy nem vagyok ilyen igazából.

– Oké, elhiszem, így jó? – fordult felé Linda egy pillanatra. – De most hagyjál, kérlek, fáradt vagyok, be szeretnék menni a lakásomba.

– Tudom, hogy most nehéz neked – mosolygott kajánul Norbi. – Nem tudod, mi van Viktorral, és senki nem segít neked. Ha bármiben tudok segíteni, csak szólj.

– Kösz – mondta Linda, és továbbment. Már a lakás előtt volt, de Norbi még mindig ott állt mögötte.

– Hallottad, mit mondtam? – kérdezte a férfi. Linda egy pillanatra hátrafordult. Norbinak vöröslött a szeme, és egy dagadt ér pulzált a homlokán. – Azt kérdeztem, hallottad?

Linda a táskájában kotorászott. Mintha már a tarkóján érezte volna a férfi lihegését. Pedig még odalent állt, a lépcsőforduló alatt néhány lépéssel. De már ordított rá.

– Válaszolj, hallod! Kérdeztem valamit!

Megindult feléje. Súlyos léptekkel, lassan. Megvan a kulcs, nyílik az ajtó, Linda odabent. Bezárni, kettőre, felső lakat. Nekitámaszkodott, tenyérrel dőlt az ajtónak. Kopogás. Linda megrázkódott.

– Légy szíves, nyisd ki! Hallod? Tudom, hogy hallasz!

Linda az előszoba közepére állt, és forgott körbe-körbe, ez jön tehát, most akkor jön ez a vadbarom, és leteper? Ez a vége, ez a rühes dög fog megerőszkolni? Így lesz? Rendszerben van ez így, Viktor? Szerinted rendszerben van ez így? Nem segítesz nekem? Nem rohansz azonnal ide, hogy segíts nekem?

Ütni kezdte az ajtót. – Engedj be, mert megjáród, hallod?

– Takarodj innen, mert hívom a zsarukat! – szolt ki Linda. Na persze, majd pont a zsarukat. Igazi libás szöveg. Ezzel csak jobban felhergeled.

– Hívjál akárkit, baszd meg, nekem mindegy! – Az öklével verte az ajtót, és rugdalta. Két éve vették ezt az ajtót, drága volt, sok mindent ki kell bírnia. De nem vadállatok ellen tervezték. Linda már szinte táncolt a reszketéstől. Irány a konyha. Rutinos mozdulattal nyúlt a gyógyszeres dobozért. Az üvegcsek üresek. Egy üres, kettő üres, a harmadikban három szem. Van egy negyedik is, egy teli üveg Neurol. Megmarkolta, és berohant a fürdőbe. Kulcsra zárta az ajtót, és lerogyott elé.

– Engedj be, te kurva, hallod, azonnal engedj be!

Már teljes erőből dörömbölt, akár egy faltörő kos.

– Menj a picsába, rohadt geci, menj a picsába! – Linda zokogva nyitotta ki az üvegcset, néhány tabletta szertegurult, de egy halomnyit beleszórt a tenyerébe.

Norbi már nem hagyta abba. – Nyisd ki, te picca, hallod, nyisd ki! Bemegyek és megbaszlak! Bemegyek és megbaszlak, te bűdös ribanc!

– Húzz az anyád picsájába! Húzz az anyád bűdös picsájába!

Nem bírta megtartani, annyira remegett a keze, szóródtak ki a tabletták a tenyeréből, de összeszedegette őket a földön, zokogva, nyákosan, Viktort szólongatva. Hallotta, amint hatalmas robajjal kitöri az ajtót, óriási dübörgés, mintha itt robbant volna egy petárda a küszöb előtt, és már egész közel ért hozzá a zihálás, a fújtatás. De közben már mindet lenyelte.

Fehér ruhás alak hajolt fölé. Nem, egy angyalnak nincsenek ilyen nagy, kiálló fogai.

– Hall engem?

Érezte az arcán a nyákot, víz vagy vér talán. Csapódást hallott valahol hátul, majd éles fény öntött el mindent, és gumikerek csikorogtak a padlócsempén.

– Jó kis örültséget csinált, hallja? De most már jó kezekben van. Most már gondját viseljük.

Döndült a nagy zöld ajtó, és megálltak. Egyenesen a fényforrás alá került, majd kiégette a szemét, a fehér ruhás eltűnt, érezte, ahogy magára marad a csupasz falak között. Lehunyta a szemét. Idebent van végre ő is.

Szalay Zoltán (Dunaszerdahely, 1985): író, kritikus. Legutóbbi kötete: *A kormányzó könyvtára* (Kalligram, 2010).

A tollaskígyó

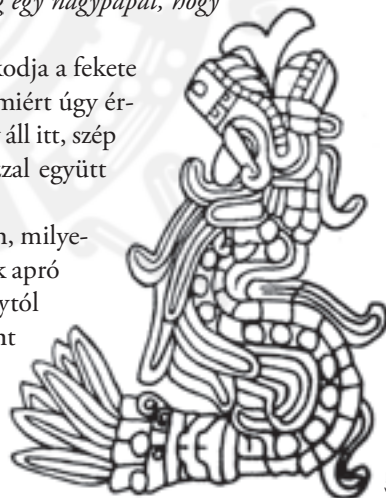
K I R Á L Y F A R K A S n a k

Gabi egy tölgyfa üregében kucorgott. Temetés volt, halott nagypapa, fekete posztós asszonyok gyöngyöző arccal. Csatornahálózat a bőrük, nedves kötött szaga van a fekete anyagoknak. Fújta a szél a rojtokat, vitte a jajsztót. Ő nem jajgatott, csak kuporgott és suttogott. Suttogott nekem, e kivételes alkalomból. Mit csinálsz, jános, pilangót kergetek, mit csinálsz, gabi, nagypapa meghalt. Fel voltak puffadva a szemei, azt olvastam, a szem alatti dudorok és megnagyobbodott izomkötegek kedvességet jelentenek, és vonzóvá tesznek.

Gabi szűkölt. Mit csináljak veled, elhúzd-e a hajadat, ha megsimogatom, elrántod-e a lábadat, ha megpuszilo, rám förmedsz-e, ha kedvesen szólok? Félek, nem jó ez így, földbe gyökerezik a lábam, hogyan segíthetek. *Az aranyeső volt a kedvenc virága, minden reggel felhúzta magát az almafán, és nem köszöntem el tőle.* Gabi pityergett, és én gombát szedtem neki, kiütötte a kezemből, és én téptem a fákat az almáért, megrúgott, és én aranyesőt szaggattam, leköpött, és én eloldalogtam. Másnap becsengetett, mi történt, hogy házhöz jön, mi történt, hogy még csenget is, és nem csak kövekkel dobálja az ablakomat. *János, keresnek,* anyu meg van döbbenve, anyu nem érti, kimegyek, és gabi néz, gabi közel jön, gabi a fülembe súg. *Azt mondtad, segítesz, jános.* Segítek, gabikám, persze hogy segítek neked, mit csináljak, okádok neked csillagfényt is, pisztáciát és friss mazsolát, mindent idevarázsolok eléd. De csak ennyit mondott: *Ölj meg egy nagypapát, hogy legyen kivel sírnom, jános.*

Olyan a szeme, mint két frissen mosott szőlőszem, húzkodja a fekete szalagot a hajában. Rezeiteti a szél a pihéket a lábán. Valamiért úgy érzem, hogy oszlásnak indult a ruhája, hogy ha továbbra is így áll itt, szép lassan kihúzódnak a cernák a szoknyája szegélyéből, és azzal együtt feslik szét ő is. Már én sem vagyok képes mozogni.

Ó gabi, hogyan öljek meg egy nagypapát, azt sem tudom, milyenek ők. Ráncos tarkójuk lehet, talán a fülük mögött vannak apró barázdák és az arcukon kis erek. Kicsit bűdösek, és a dohánytól meg a kocsmai levegőtől besárgulhatott már a szemük, mint a talponállókhoz kikötött pulikutyák szőre a füsttől. Nem tudom, mit csináljak. Csak kifényesítem a cipőmet, és nézem magam a csillogó bőrben. Nem válaszol.

Azt képzeltem, nagypapa vagyok. Úgy próbáltam járni és nézni, mint egy nagypapa, ők biztos mosolyognak, és van bajszuk is, milyen lehet bajszosnak és hózentrógeresnek lenni. Gabinak olyan könnyű volt. Ha bajba került és kérdése volt, csak elment a misibácsihoz, és ő megmondta, mit kell csinálni. Csak megsimogatta a gabi eperszínű száját a halszagú kezével, és megsúgta neki, mi a helyes cselekedet. Szükségem van egy misibácsira. Vagy egy nagypapára.

A párizsi fiú már Párizsban van, milyen menedéket lelhetek ezen a vidéken, misibácsi azóta meghalt, a plébános úrnak habzik a szája, ha gyónnak neki vagy kérdezik valamiről. Ő így remeg. Apu egyszer vitt neki egy kecskét, mert azt hal-lotta, hogy a teje gyógyít minden betegséget. A plébános úr meg keresztet vetett, és majdnem kiátkozta a családunkat, hogy képzeljük ezt, egy kecskét ajándékoz-ni az úr szolgájának szentségtörés, ördögi cselekedet. Azt hitte, a koponyáját akarjuk neki adni, csak kicselezzük a rajta hagyott élő hússal. Szóval visszautasította a tejet, vis-szautasítaná a füveket és minden más elixírt is. Szerintem szereti a habot, ami ütemesen buggyan ki a szája sarkából vagy a fogai közül. Egyszer megkóstolnám ezt a habot, olyan fehér, mint a mosódió habja, de nem olyan a szaga, nem ecet-, hanem gyomorszaga van. Ha a pacal is jó, akkor a hab is jó a plébános úr szája szélén.

Tanácsstalan voltam. Hiába gondolkoztam rajta, milyen lenne a plébános úr habja-it kompótos tálból bekebelezni, nem jutottam közelebb semmihez. Ideiglenes patrónust kellett keresnem. Csatangoltam a vidékünkön, fürkésztem a napraforgókat, a kavicsokat és a felhőket, hátha a segítségemre lesz végre valamiben ez a táj, de még mindig csak én vagyok itt, egyedül és üresen. Mazsolák vannak a zsebemben, amiket út közben morzsol-gatok, és lenyalom a kutyákkal a kezemről. Csak a langyos kutyalehelet jelenthette ed-dig a biztonságot. De a langyos nyelvek már nem segítenek, és nem segíthetnek, kevés-nek bizonyul a levegőnyi bajtársaság.

Nem volt más választásom, el kellett mennem a falu végéig, el kellett mennem Icanénihez. Sosem voltam benne biztos, hogy tényleg létezik, vagy csak történetek szólnak róla. Amikor a tyúkok vérét folytatják ki, vagy amikor új borjú születik, mindenki ró-la mesél. A vajákosról, a bábáról. A nevetséges bölcsességről.

Az utolsó házban lakott, a falu jobb szélén. Balszájára a halott misibácsi a halakkal, jobb-szájára az élő Icanéni lilimokkal. Fehér erdeje volt, alacsony erdeje, kúszókígyóknak, sik-lóknak ültette a folyópartra. Ha meglátott egyet, kiterelte, és az ágyások közé eresztette. Aztán nézte és várta, hogy tollai és szárnyai nőjenek. Hogy röpködve kússzon el és kúszva repüljön el. Icanéni látta a tollaskígyót és Icanéninek megszólalt a tollaskígyó. Évekkel ez-előtt történt. Abban az időben, amikor egyedül maradt. Egy férje volt, és két gyermekük. József és Ábel. József kapával és családi füveskönyvvel a kezében a fűszeres kert urává vált, hátsó sarkába csattanómaszlagot, hajnalkákat és gesztenyét ültetett. Valamiért mindenki haragudott rá. Furcsának tartották, de számomra talán mégis szép volt, kicsit úgy beszélt, mint én, kicsit úgy járt, mint én, de mégsem értettük volna egymást, ha szóba elegye-dünk. Aztán az apja rájött mindenre, és kipusztította az egész kertet. Elfonnyadt a bazsa-likom és a kakukkfű, kirohadt a hajnalka, elpárolgott a csattanómaszlag. Akkor József ra-gasztós tubusokat halmozott fel a házban, és amikor azokat is elvette az apja, akkor meg-szerezte a tablettákat, amik hatásosabbak voltak a föld összes hajnalkamagjánál. Ha eze-ket ette, elmúlt a dadogása, és úgy nézett ki, mint egy okos ember. Akkor hívta érte az ap-ja a fehér autót. Azóta nem láttuk.

A nagyobbik fiút, Ábelt én nem ismertem, de mindenki azt mondja, hogy jobb is, jobb is, hogy eltakarították innen. Azt beszélnek, olyan erőszakos volt, mint aki fél. Dühös és rettegő ember. Találékony, maga készítette a tetoválását. Svájci bicska, tollbetét. Néhány hullámos karcolás a vállra, pár kereszt a mellkasra, simítás a sebekbe, és kész a mű. Irtó-zatos tekintély. Metszőollót hordott a zsebében bicska helyett. Szúrásra is jó, de a vágás könnyebben megy vele. Csak levágta vele a szeretője ujjait. Livia piros csipkebugyogójá-val kérkedett a templomkertben, Ábeltől kapta, csak ezt viselte. Ha meglátott egy férfit, mosolygott és csillogó piros körmeivel kicsit felhúzta a szoknyáját. *Francia. Import áru.* Csak ennyit mondott, majd mosolyogva továbblibbent. Ekkor tudtuk meg, hogy a csip-ke nem csak függönynek jó. Ujjak nélkül tényleg nehéz lehet kecsesen felhajtani azt a se-

lyemszaknyát, majd hogyan nem lehetetlen. Leleményes volt ez az Ábel, de néha a leleményes embereket is elvihetik a rendőrök. Biztos jobb ott neki, a rácsok mögött nincs mitől rettegni, nincs miért dühöngeni. Szerzetesi élet lehet, visszafogott paradicsom.

A rendőrautó elvitte Ábelt, de a dühe itt maradt. Fiúról apára szállt. Sanyibácsi, az édesapja nagyon békés ember volt. Üvegfüvő. Anyámnak is van egy vázája, amit ő csinált, én is láttam kiskoromban, ahogy az izzó vörös üveg növekszik a leheletétől, mint egy forró buborék. De aztán, amikor elmentek a fiai, akkor elszomorodott, azt mondta, hogy nem igaz, hogy ő semmi jót nem tud adni a világnak, nem igaz, hogy csak elbaszott kölykei vannak, azok nem is az ő fiai, biztos félrebaszott a felesége, menjen mindenki a piczába. Mégis ő kezdett el menekülni, egészen a garázsig. Szerzett magának egy súlyzót, és még életében kikészítette az izmait. Növelte és tisztította őket, bútordarab lett a teste. Mint egy frissen csiszolt asztal, pohárnyomokkal. Apukám azt mondta, nem lett ez jobb ember, hiába akarta megváltani magát, csak a gyúrásig, meg a baptistáig jutott. Belépett hozzájuk, és kitanulta a hittérítést. Zárkózott ember, csupán fekvényomás közben prédikál. De akkor aztán üvöltve, hogy az olvadó zsír is szilárdná dermed a hangjától.

Tehát élt, éldegélt Icanéni az ura mellett, néha főzött teát mákból Józsefnek, és gyönyörködve nézte, ahogy tökéletesen mondja ki nevét a fia, néha kiéleltette Ábel metszőollóját, és boldog volt, amiért hálacsókot nyomott az arcára a kislánya. Icanéni nagyon szeretette a gyerekeit. Icanéni gyerekeit elvitték, ezért elment bábaasszonynak. Icanéni férje elköltözött, és ő egyedül maradt. Találkozott a tollaskígyóval, akit azóta is vár.

Amikor bezörgtettem hozzá, csak ült az egérrágtat verandán egy fehérre festett konyhai széken és bámulta a liliummezőt. A szék billegett, mint ezeken a helyeken minden. Ringatózott, mintha gyermekdalt dúdolna. A kerti asztalra szögelt viaszosvászon széle évek óta feslett, az esőtől teaszínűek és érdesek a foszladozó szálak. Minden tárgyról pattog a lakk és a zománc, elválna a bőromet is a pergő festék, olyan kemény, olyan éles.

Csak ült. Tündökölték a liliumok, mint egy mezőnyi tej. Megfürödtem volna benne, én vagyok a kleopátra fiúban, tollaskígyók borulnak a lábaim elé. Ő nem vett észre, én meg nem tudtam, mit kéne tennem, hogy látható legyek. Ha tájjá változnék, akkor engem is lehetséges lenne nézni. Szóval álltam ott, feleslegesen, mint egy fél pár papucs a szekrény alatt, és kezdtem elmotyogni, hogy miről van szó. Icanéni meghallotta a szavaimat (amiket inkább morzsoglattam a számban, mint mondtam), és rám nézett. Felállt. Mutatóujját az államhoz érintette, megemelte a fejemet és azt mondta, hogy engedelmeskednem kell a gabinak. Mert a gabinak mindig engedelmeskednem kell, mert akit szeretünk, annak meg kell tenni mindent. És hogy soha nem lesz értelme ezeknek a tetteknek, de kapunk érte egy csókot a homlokunkra, és az mindent megér. Akkor a szemembe nézett, az egyik zöld, a másik kék, de mindkettő nagyon nagy, alattuk szemölcsök és ráncok telepedtek meg. Égig ért fölöttük a szemöldök. Rám függesztette a tekintetét, és így szólt: *Jól figyelj janikám arra, amit most mondok. Mindent csinálj úgy, ahogy mondom. A legjobb emberhez jöttél. Elmész az erdőbe. Addig mész, amíg meg nem látod a tisztást az erdő közepén. Ott leülsz és figyelsz. Soha nem csukhatod be a szemeidet. Látni fogsz három mókust. Az egyik nagyon kicsi, most született. A másik nagyobb, és fényes szőrű, az az anyja. A harmadiknak fénytelen a szőre, és kopott a foga. Ő a nagypapa. Itt van ez a metszőolló. A kislányam hagyta itt. Nagyon vigyázz rá, ez családi ereklye. Megfogod a mókust. Aztán döntened kell. A fejét vágod-e le vagy a farkát, hogy elvérezzen. De ennek az ollónak hozzá kell érnie a mókus húsához és véréhez.*

Icanéni mért teszi ezt, Icanéni én magam nem szeretem, arról volt szó, hogy segít. *Valakit mégiscsak meg kell ölni, jánoskám.* Szinte világított a bőre, a naptól damilszerűvé vált a haja. A fogai nagyon régen elhullhattak, a világ legfélelmetesebb embere az ásitó Icanéni. Csak csúszik lefelé az állkapcsa, és üvegesedik a szeme. Olyan feketeség van a szájában, mint egy mákgumóban. Biztosan ezért szereti a liliumokat. Mosolygott egyet, és tovább állt, rátámaszkodott egy gereblyére, és úgy nézte az előtte elterülő több hektárnyi liliumot a naplementében. Nincs mese, mennem kell, Icanéni már nem is lát, de valamit még meg kell kérdeznem tőle.

Mert a történetet mindenki ismeri. Mindenki tudja itt, hogy amikor Icanéninek már csak magára kellett főznie, és idegen kisdedek fejéről törölte le a vért és a félelmet, akkor találkozott a tollaskígyóval. Puha lépteivel, valószerűtlenül kicsi lábfejjével közeledett annak idején a vizes hordó felé, amikor két lilium közt meglátta a kígyót. Hosszú lény volt, pávatollakkal. És beszélt hozzá. Senki nem tudja, mit mondott neki, de akkor váltak felemássá a szemei. Oda kellett mennem hozzá, és meg kellett kérdeznem, hogy Icanéni, Icanéni, Icanéni, mit mondott magának a tollaskígyó? Csodálatos dolog történt. Icanéni meghallotta a kérdésemet. Az álla kicsit leesett, látszott a fogatlan úr az ajkai között. Elis-mételte: *a tollaskígyó?* Kicsit remegett a keze, lehunyta a szemét, majd így szólt: *Félelme-tes dolgokat, jánoskám, félelmetes dolgokat. Hiszen Próféta.* Arca az ég felé, szeme a felhő-kön, szava érthetetlen.

Buborékok ereszkednek hozzátok.
 Vakító és göcsörtös gömbök.
 Sokan érnek földet, egyre többen.
 Némelynek szeme van, villámszórásra jó.
 Másokon száz nyílik, füstöt fújni, okádni tüzet.
 Elnémítanak és elnémulnak.
 A fényüket értitek, meg a szagukat,
 A fényeteket értik, és a szagotokat.
 Kéz a kézben, haj a hajban,
 Család- és fátlanul, családfátlanul
 buborékokban érkeznék közétek,
 buborékokba tömnek benneteket.
 Sűrűsödik a tömeg, magva válik, hasad.
 Szétterül az üvegfolió,
 Lépní már csak lábába.

Hagyjatok fel a hívogatásokkal
 Gyökerezzen üvegbe a lábatok.

Icanéni, vagy a tollaskígyó, vagy mindketten egy másik világból jöhetnek. Senki nem ér-ti itt ezeket a szavakat. Talán, ha az anyaméhéből kibukkanó kisdedeknek mormolná el... Azt hiszem, már mindenki hallotta ezt a beszédet, de senki nem emlékezett rá. A bába-asszony haja mintha hirtelen még világosabb lett volna, mintha a lába földbe gyökerez-ne. Átlátszónak láttam már a csenevész testét, mint a készülő üveget. Indulnom kellett.

Nehezen találtam meg a tisztást. Cserjék közt bolyongtam, gombákat tiportam. A csip-kebogyó szintjén vagyok, magasabbra nem látok. Aztán odaértem, lekuporodtam egy ibolya és egy hóvirág közé, nem csuktam be a szemem. Akkor előjöttek. Úgy volt, ahogy Icanéni megmondta. Megjelent a pici, a fényes szőrű, és a fakó. Mintha hazatértem volna, mamáékhoz. Akkor értettem meg, mi is az a nagypapa. Nagypapa az, amiről nagymama süteményének illata jut eszembe. Pontosan ez történt most is, megláttam a fakó mókust, és éreztem a zserbó illatát, erőt adott a dió és a lekvár, erőt adott a csokoládé, hogy felkel-jek, és közelítsek. És hogy megfogjam. Csúszott a kezemben a metszőolló, közel tettem a pengét a mókus arcához. Ha ezt most megteszem, soha többé nem ehetek zserbót, nem gondolhatok a mamára, nem könyökölhetek a viaszosvászonra és nem csinálhatok kuko-ricacsutkákból figurákat, amik aztán kikerülnek a vitrin polcaira. Üvegbe gyökerezne a lá-bam, ahogy a tollaskígyó megmondta. ■ ■ ■

Mechiat Zina (Győr, 1991): prózaíró, költő kritikus. Jelenleg az Eötvös Loránd Tudományegyetem Irodalom- és Kultúratudomány szakos hallgatója.

purgatórium

[7.]

Nem is kék, már szinte fehér
volt az ég, s jól látszott, sehogy sem
akar lankadni a nyár, a szökőkút is tétován
állt, majdhogynem köhögött, ahogy
a szigetről sétáltam kifelé. Dőlt minden,
a fény, a híd, a sínek, összegyűlt a tömeg,
mintha együtt imádkoznának, hogy végre
kerüljön felhő az égre. Egy kutya a szélre
húzódva lihegett, nagy szeme a könnyörület
ígéretétől lucskos, hosszú szőre, más idők hitele,
elveszíthetetlen. Lázas, nagy alabástrom volt ott
körbe minden. Lángolva jött a villamos is,
lobogott előtte a beton, mintha a gonosz közeledne,
úgy tűnt, akárcsak Faust idejében,
bárki szövetkezne vele ezen a napon;
a kattanás után belseje csábító és hűvös,
benne minden nyirkos fém tartogat meglepetést;
belépsz, tágul a szem, tíz fok mínusz és
savanyú izzadságszag kíséri a rohamos
zajcsökkenést. A fázás itt természetellenes.
Érezni, hogy minden porcika lázad,
dideregsz, ahogy az izzadság csorog lefelé –
bent a nyár ezüstszínű és száraz. Ülni kell, állni
támolygás, csak így lehet nyugton, akinek bármi a kezében.
Az ablakhoz állította a kocsit, ahonnan parányi
szempár hajolt ki és érdeklődve figyelt minden villanásra,
minden mozdulatra, számára varázslat lehet,
mi nekünk csak szimpla jel talán – majd hirtelen sírni
kezdett, miközben az ablakon át láttuk mohón izzadni Pestet.

Nőtt a zaj és a zavar. Az anya nem szólt, csak egyre
érdesebb lett az arca, végül egy pofon törte össze
a délutáni csöndet. Meglepett, hogy nekem is fáj,
ahogy torzul egy arc, ahogy öregszik, ahogy vénül,
hogy ugyanúgy nyílt az ajtó, szálltak ki és be
az emberek s minden ugyanúgy maradt és semmi más,
még én se, csak kint a beton lobbant fel végül.

(10.)

A kis udvar zárt világa egykor kutyát rejtett,
ma csendes, még a szél se nagyon jár be, a kinti patak
vizének hangjait is csak ritkán hallani. Szinte
testetlen az egész, minden tárgy lakójához idomul,
hát végül elrendeződik az élet. Csoszog, mégis
lába csak épphogy súrolja a földet, mintha az, hogy
akadály nélkül volna jó már minden, felmentést
hozna legalább az ismert tájon, amit otthonnak nevez.
A kaktuszok csak merednek szerteszét, nem
kívánnak figyelmet, az élet egyfajta átmenet, amit
legalább itt nem a szomjúság határoz.
A város háttér, zajforrás, ideszüremelő gond,
a megközelíthetetlen, a baljós. Még szerencse,
hogy csakis a templom két tornya látszik,
s mintha annak, hogy eljátszik vele a fény, a szél,
óránként pár másodpercre csak a kongás vetne véget.
Szű rága a küszöböt, az ajtót. Lábán a domborodó
ér tízezer út a piacig és vissza, kezén a májfoltos pergamen
az írásbeliség számomra egyetlen bizonyítéka.
A szakadt huzatú piros fotelben az estének úgy örül,
mint lassú folyó a tiszta égnek. Arca, mint egy madaré,
ha alszik, hogyha ébred. Hisz akkor szabad, akkor még repül.

 Szöllősi Mátyás (Budapest, 1984): költő, drámaíró, szer-
kesztő. Második verskötetét *Állapotok* címmel a Kalligram
Kiadónál jelent meg 2011-ben.

azon az októberi napon

elindult veled a vonat
nem volt más választás
elsiklott kigurult a pályaudvarról és
láttam az utolsó kocsit ide-oda himbálózni
ahogy egyre távolodott kisebb lett ilyen a
vonat hátulja gondoltam ez még addig soha nem
tudatosult bennem perspektíva-gyakorlat is
lehetne a sínekkel és a maketté zsugorodó
vonat utolsó kocsijának ajtajával és a
pályaudvar oszlopainak sorával a sötétkék ég
íves burkolatával rajzolódott ki ez az
összetartó kép szóval akkor onnan arról a külső
peronról nem tudtam elmozdulni bár már mindenki
elment és nem akartam mégis ott álltam még
mindig és jöttek a könnyek és nem volt
nálam zsebkendő és szinte semmi és
akkor ott földbe pontosabban flaszterbe
kátrányba vagy betonba gyökerezve
tehetetlenül nem tudtam hogy így fog fájni és
hogy a kétfülű kosarat ilyen nehéz
egyedül vinni és nem tudtam attól
ijedtem-e meg jobban hogy nem
tudok újra elindulni vagy a féltéstől mert
elindulsz merészen a nem tudottba és hogy
most tényleg nincs nem marad
más csak a föld színéig
könyörögve
leborulás

a kétpárevezősünkkel

feleveztünk
azon a nyárvégi forró napon a szigetig
amelyikhez csak vízen lehet eljutni
az üdülőházak között ösvények vezetnek
nyárfákkal szegélyezve és olyan mintha
hús évvel visszamentél volna az időben
és jó még az a kis étterem is ahol
halászevet főznek hetente egyszer oda
eveztünk a karcsú testű hajóval a görgős
üléseken siklottunk le és fel és húztuk a
lapátokat némi kalimpálás után
sikerült ritmusba jönnünk
kettőnknek te ültél hátul mert ott volt a
kormánylapát zsinórja és te irányítottál
ki más de elől meg az volt a jó hogy
láthattam a felcsapódó visszahulló
vízcseppeket és azt ahogy a hegyessé
keskenyedő hajóorr belehasít a tükörsima
vízbe kettészeli mégis egészben egyben
van minden simán siklik a hajó mellettünk
kacsák ringatóznak a fűzfák a Dunába
hajolnak a part mentéről és csak húzzuk
húzzuk a lapátokat... fájt a karom a hátam
mégis jólesett valahogy mert enyhe szél
is lengedezett a ránk hulló vízcseppek
hűsítettek olyan volt mintha nem is
ott vagy itt lettünk volna hanem valahol
máshol egészen egy másik földrészen
vagy országban mintha vendégek
lettünk volna ég alatt víz felett a
földtől távolabb talán azok is
voltunk és vagyunk azóta is néha úgy látom
„egy nagy Úr vendégei” akiknek egyszer
valóban el kell távozni menni
innen de talán
az átlépés sem lesz más mint valamilyen
nyárvégi szellős sugárzóan fénylő
könnyedén ringatózó áthullámozás

Dobai Lili: költő, Budapest. Kötetei: *Tangere* (Liget, 2001), *Formula pietatis* (Vigilia, 2010). Kiadás előtt álló kötete: *Képeskönyv* (novellák).

Naivságom lazán testemhez varrt gombja

mi ropog kint
egykor esős délutánok
rózsaszínné fakult hullámpala dala
és vizesre ázott a szőnyeg a szobában
a fehér festék lekopott az ablakkeretekről
alul úszott az egész fergeteg
a cseppenként beloccsanó
esővízben

szélmalmodra kötök
átázott vászonzsákokat
félig megtöltve gabonával
azt fújja majd a szél
az összes valamirevaló
és csak augusztus elejére szárad
nak meg
a sárgára duzzadt gabonaszemek
ősszel almát árul
a tavasz
kialvatlanul zümmög a darázs
halála előtt fészket rak
a félelmetes ferdén repülő
fűteteji sáska

Marosvásárhely

marosvásárhelyen még
sohasem jártam
egyszerűen nem
volt arra dolgom
soha
s most
hogy valóban felmerült bennem
az oda való utazásnak
valószínűsíthetősége
el is vetem magamban
tüstént
hisz
dolgom most sincs
semmi
marosvásárhelyen

Mustárospohár-költemény

Sósat, édeset ettünk egyszerre.
Indiában hallgatott negyven napig.
Meggzúnt a kommersz.
Ragyogás. Herbárium.
mustárospohár
Tészta Aladárt beírták az iskolába.
mustárospohár
Érelmeszesedett öregapja csipszet zabál a balkonon.
mustárospohár
Vigyázz, potyog a vakolat!
mustárospohár
Fázik gyomromban a megbánás és a megbékélés.

mustárospohár
Duna-sétányon sok művész-fasz.
Laposra rágott Pedró-zsuvi.
Architektúra.
mustárospohár
Aradi vértanú ment be a Nemzeti Dohányboltba.
Zsolnay-negyed.
mustárospohár
Zsolnay-negyed.
Lencsés természeted mustárospohár viruló talány.
Zongorajáték egy Apple-computeren.
Szex és Vínea.
mustárospohár
Buborék.
Turbolya.

Kirándulás

szempilládra fest
vékony fonalon rakéta
odébb fából tornaszer
lila veséjű sárkány
lépeget át a hídon
nézve a megríkatott
folyómedret

Veres Erika: doktorandusz (Német Nyelv és Irodalom
Tanszék, Istanbul Üniversitesi, Isztambul).

Jelenetek egy kiállításról

A fehér arcú táncosnő légies mozdulatokkal körbepiruettezte a termet. Hosszú fátyla áttetsző szitakötő-szárnyként lebegett utána. Lisztbe mártott talpaival fekvő nyolcasokat rajzolt a padlózatra, a kacskaringósan felsorakoztatott üvegkockák közé. Az üvegtestek felületén a falra helyezett művészfotók valamelyike látszott, minden oldalról kicsit másképp, felülnézetből pedig a kép térhatású végtelen öntükröződése tárult a néző elé. Csendre lejtett mutatványa végén a filigrán angyalutánczat mély varázskalapjából egy hófehér galambot engedett szabadjára. Szárnyaival kétségbeesetten verdesve, a madár néhányszor körbepirult a kiállítótermet, majd a számára kitárt ablakon kirepült a zajos utcára.

A tereméből kilibegő táncosnő eltűntével egy idős úr lépett a közönség elé. Bársonynadrágot, szürke magas nyakú pulóvert és kopottas zakót viselt. Kissé előrebukva megállt, és egy pillantást vetett az ablakra. Ráncos homloka alatt felcsillantak mélyen ülő szemei.

– Csodálatos... Minden élőlény, még a legritimisebb élőforma is, nap mint nap megerősíti bennem azt a meggyőződést, hogy a lét legfőbb hajtóereje a szabadságvágy. Életünk nem más, mint egy permanens szabadságharc: jogainkért, kultúránkért, életformánkért, hitünkért, művészi szabadságunkért – motyogta, közben remegő kézzel feltette szemüvegét és széthajtotta négyrét hajtogatott alkalmi írását.

– A többnyire élénk, meleg színekben tobzódó, a fotóművészethez mérten szürreális elemekben gazdag fényképekről első pillantásra lerí szerzőjük kísérletezési vágya, a realitás újraértelmezésének igénye, aminek megvalósítása érdekében az alkotó bőkezűen él a számítógép nyújtotta lehetőségekkel, fontos azonban kihangsúlyozni, hogy a kommersz fényképészettel ellentétben, adott esetben szó sincs a valóság megszépítéséről, itt kizárólag esztétikai értelemben vett szépről beszélhetünk.

Egy pillanatra elhallgatott, és megköszörülte a torkát.

– Fotóművészünket a létértelmezés szándékából fakadó művészi alkotás készítésének és céljának közös síkba helyezése hozza gépével pillanatnyi szimbiózisba. A gombnyomással rögzített halál nála nem pusztán dokumentálási kényszer, hanem reflexió az életre. Térhatású installációi által még tovább lép: tükröcsek segítségével műalkotásai ontológiai sajátosságát tanulmányozza, a különböző szemszögekből láttatott kép kísérlet a filozófiai-ideológiai kinyilatkoztatásra a világról és a művészetről. A művek témáiban és azok láttatási módjában egyaránt korunk zavaros jelene, szociális válsága, tragikus pillanata elevenedik meg...

A férfi megköszönte a tapsot, és mielőtt még visszavonult volna a közönség soraiba, felkérte ifjú barátját, hogy olvassa föl a kiállított képek alapján íródott lírai félpercezeit. Az összeborzolt hajú fiatalember kiállt a jelenlevők elé, és mappájába mélyedve felmondta a leírt szöveget. Az állát hosszában kettéválasztó mélyedés a kiejtett szavak lüktetésére mozgott.

– Csikorgó buldózerek láncfalai alatt megrepedezett aszfaltburok és urbanisztikus falloszként magasodó felhőkarcoló tetejéről alászálló test érintkezése egymással – az úttestre ragadt arcnak az áhított felismerésről árulkodó indiszkrét bája...

– A nagyszülők után maradt köszörűkövel élesített kés élének találkozása az inkubátorban világra jött és hét héten át génmódosított terményekből készült tápszerrel etetett fajcsirke nyakával – szertefröccsenő vércseppek a habfehér tollakon...

– A hatalmas hőtől töredező és olvadó csontok sercegésének erősödése a magasba szökkelő lángok szabadstílusú táncmutatványai közt rángatózó test torkából áradó sikoly elnémulásával – összecsukló fekete sziluett a vörös és sárga expresszionista ölelkezésében...

– Alacsonyan repülő vadászgépből az őserdő mélyébe hajított bomba repeszének szemérmetlen behatolása a felkavart iszaptól barnás színű folyóvizet fogyasztó antilop szemébe – a vízparton térdepelő állat bepillantása a végtelenbe...

– Az egy életen át pálmafákkal szegélyezett, apró kavicsokkal borított és napbarnított lányok nevetésétől zajos tengerparti strandról álmodozó, nyakig lavina alá temetett férfi belépése hőn imádott ábrándjába – megfagyott mosoly a vakító fehérségben...

Az utolsó szó még visszhangzott a teremben, amikor a fiatal író összecsukta irattartóját, és meg sem várva a közönség tetszékinyilvánítását, pártfogójához sietett, aki gyengéden megveregette a vállát. A fiú helyét pillanatokon belül egy öltönyös férfi foglalta el. Őszülő halántéka alatt baloldalt egy gesztenyenagyságú, sötétbarna anyajegy éktelenkedett, ami miatt folyamatosan igyekezett úgy állni, hogy a közönség és a kamera inkább jobb arcélét lássa.

– Képtárunk és saját nevemben is nagyon szépen köszönöm ifjú irodalmárunknak ezeket a meghatározó szavakat, büszkék vagyunk tehetségére, köszönjük továbbá a kedves tanár úr értő gondolatait, azt, hogy nem felejtett el bennünket, és temérdek teendője ellenére elvállalta felkérésünket, valamint köszönet a városi balettiskola növendékének, hogy gyönyörű táncprodukciójával ünnepélyesebbé varázsolta ezt a kiállítás-megnyitót! Hála mindnyájuknak! És mielőtt még erre a képzelt pódiumra szólítanám mai esténk legfontosabb szereplőjét, kérem a polgármester-helyettes asszonyt, hogy az önkormányzat, a kiállítás fővédnökének nevében mondjon néhány szót az egybegyűltekhöz.

Hangos tűsarokkopogás kísérletében egy negyven körüli hölgy tipegett a képtárigazgató mellé. Bokáig érő ruhája kivételes eleganciát kölcsönzött neki, megsárgult fényképek polgári miliójét idézte föl. Mosolyogva fordult a nézők felé, olyan benyomást keltett, mint akit nem zavar az üvegkockák között szaladgáló kislánya viselkedése.

– Tisztelt közönség! Barátaim! Mi mindig is azt hangoztattuk, hogy a kultúrát a szívügyünknek tekintjük. Meggyőződésünk, hogy a művészetek pártfogása befektetés. Befektetés a szépbe, a jóba, a jövőbe. Azt, hogy nem csupán választási fogásról volt szó, bizonyítja ez a gyönyörű kiállítás, amelyet a gazdasági nehézségek ellenére is sikerült megvalósítanunk. Valamennyiüknek kellemes időtöltést kívánok itt, a galériában, és végezetül szeretném még egyszer nyomatékosítani, hogy lehetőségeinkhez mérten ezentúl is igyekezni fogunk pénzt biztosítani ilyen és ehhez hasonló rendezvényekre.

Titokban a futkározó gyermekével igyekezve szemkontaktust teremteni, az asszony szívélyesen fogadta a tapsot. Imára összekulcsolt ujjait többször is a közönség felé emelte.

– Művészeink nevében is köszönöm a biztatást és a támogatást... – mondta az igazgató. – És most, engedjék meg, hogy szólítsam azt a személyt, aki nélkül nem jöhetett volna létre ez a kiállítás. Lencse, mert mi, barátok már csak így szólítunk, tiéd a pódium!

Neve hallatán a szakállas férfi ösztönösen hátrafésülte hullámos haját, és a nézők elé lépett. Vastag szemöldökének és csontos arcerendezésének köszönhetően komor, enyhén arabos ábrázata volt. Piros nyakkendője üde színfoltként hatott fekete öltözékén, mint tangótáncosnő ruháján a rózsza.

– Egyáltalán nem túlzok, ha azt mondom, hogy beutaztad a világot. Az itt kiállított képek ennek a hosszú utazásnak valamiféle lenyomatát képezik. Hogyan tekintesz most ezekre a műveidre? Emlékeket ébresztenek benned? Esetleg vannak külön történeteik...?

– Először is... hálás vagyok azért, hogy itt lehetek, és... Azt gondolom, hogy az a kép..., legyen az festmény, fotó, kollázs, bármi..., amelynek nincs külön története, amelyről a szemlélődőnek nem jut eszébe egy történet, egyéni vagy a tudatalattiból előhívott kollektív emlék, igazából nem is kép, csak a kép látszata, árny Platón barlangjában... Hogyan tekintek most rájuk? Kicsit félve – magamért, és kicsit féltve – értük, nehogy elveszszek, és nehogy elveszenek ebben a mindannyiunk számára újszerű környezetben, de... mindenekelőtt nagy-nagy kíváncsisággal...

– Biztos vagyok abban, hogy már kedves közönségünk is kíváncsian várja a képek megtekintését, ezért ezennel megnyitom a kiállítást!

A kisebb csoportokba verődött vendégek körében három fekete-fehér egyenruhás pincérnő némi inni- és harapnivalót szolgált föl. Az elsőnek a tálcáján apró pogácsák és minipizzák csúcsosodtak halomban, a másodikén pálinkával és konyakkal töltött stampedlik sorakoztak, a harmadikéről pedig üdítőt és ásványvizet lehetett kapni.

– Na végre! Megijedtem már, hogy a rendkívül magas szervezési költségek felemésztették az eszem-iszomot – mondta egy ódivatú öltönyt viselő férfi az előtte termett pincérnőnek. Gyorsan felhörpintette a pálinkát, és mielőtt még a tálca eltűnt volna előle, egy újabb stampedli italt emelt le róla, rongyos tornacipőjével megvakarva lába szárát.

– Kár lett volna érte – jegyezte meg beszélgetőtársa, egy elnyűtt öltözkű, derűs tekintetű bácsi. – Nem azt mondták, hogy mindig történnie kell valaminek?!

A két alak összenézett, és jóízűen felröhögtek. Szuvasodó fogaik közül pogácsamorzsák hulltak ki.

Állandó körforgásában az italostálca csakhamar másik két férfi elé került, akik egyetlen pillanatra sem szakítva meg eszmeccseréjüket, leemelték egy-egy pohárkát a tálcáról.

– Nem tudom... Jónak jól néznek ki, az nem vitás, de... fogalmam sincs, hogy mi ez. Annyi biztos, hogy már nem fényképészet.

– Teljesen igazad van... Tökéletesen megkomponált képek ezek, de... valami mégiscsak hiányzik belőlük. Annyira műiek, nincs lelkük... Ha ilyet kell csinálni ahhoz, hogy az embernek egyéni kiállítása legyen, akkor köszönöm szépen, én ebből nem kérek...

Két idősebb házaspár, üdítőjüket kortyolgatva, előzékenyen leemelték egy-egy pogácsát a tálcáról, köszönetet mondtak és folytatták megkezdett beszélgetésüket.

– A vak lány igazából az öregúr gyereke – mondta az egyik hölgy.

– Igen...? – csodálkozott a másik.

– Úgy bizony. Olvastam az újságban. És őt illeti majd meg az egész örökség, nem pedig azt a szarkeverő riherongyot!

– Nahát... Most majd jobban odafigyelek... Nézzétek, milyen aranyos! – mutatott az éppen mellettük elrohanó csöppségre.

– Marietta, illedelmesen viselkedjél! Gyere ide szépen anyuhoz!

– Polgármester asszony, nagyon bájos a kislánya abban a helyes harangruhácskában. Valódi cukorfalat – jegyezte meg az első hölgy.

– Nagyon kedvesek! – hálálkodott mosolyogva a polgármester-helyettes asszony, és megsimogatta lányát. – Csak néha szeret csintalankodni...

– Mi a művész úr rokonai vagyunk – mondta a második hölgy.

– Igen?! Valóban nagyon szépek a képek!

– Köszönjük! – mondták az asszonyok egyszerre.

Férjeik hümmögve megpödrítették bajszukat, és bólogatva néztek a kislányával kézen fogva távolodó asszony után.

A borostás operatőr éppen a tévékamerát állította be, amikor egy bőrdzseki fiatalember hátba veregette.

– Szevasz, kolléga!

– Már mennél? – nézett föl a tévés.

– Igen... Untig elég anyagom van, mindössze csak egy bővebb képaláírást kértek, de annak már a holnapiban benne kell lennie, különben a nagysága – bökött a politikusnő felé – kiveri a hisztit...

– Nem mondd?! – kuncogott az operatőr. – Nekünk meg félórás riportot kell leadnunk...

– Hát akkor... Isten áldjon benneteket!

– Téged is...

– Készen vagy már?!

A szőke riporternő, szűk farmernadrágjába dugott kézzel, idegesen járkált le-fel.

– Egy pillanat... Így ni... Kezdhetjük.

A szőkeség nagy lélegzetet vett, megragadta a mikrofont és mosolyogva az addig csendben várakozó idős asszony elé állt.

– Szinte mindent tudunk a művész úr itthoni, majd későbbi, külföldi pályafutásáról, szakmai életútjáról, de mindeddig nagyon keveset hallhattunk az indulásáról és a gyermekkoráról. Anyaként mikor fedezte fel fia művészi hajlamait? Egyáltalán milyen gyerek volt? És... mindennek tükrében milyennek látja ezt a mostani kiállítást?

– Az én fiam már egészen kicsi korában különleges teremtés volt. Valódi csodabogár. A képek voltak a mindene. Órákig tudott különféle könyveket lapozgatni, és nézni a ben-

nük lévő rajzokat. Ha vendégségbe mentünk, teljesen függetlenül attól, hogy volt korban hozzá illő gyerek vagy sem, mindig kért egy lapot és egy ceruzát, és amíg haza nem indultunk, ült egy helyben és rajzolt. Bevallom, néha szégyelltem is, hogy ennyire magába zárkózott... Mit tudja az ember, mi baja, azért nem egészen normális, hogy egy gyerek fél napig egy helyben üljön. Orvoshoz is csak úgy tudtam elcsalni, ha megígértem neki, hogy veszek neki egy-két képregényt... Aztán meg olyan hirtelen felnőtté vált, elkezdett csavarogni, sose tudom, éppen hol van, aggódok is érte eleget... Ez a mai kiállítás pedig egy magasztos esemény a számomra, csak... – hirtelen elcsuklott a hangja – csak azt sajnálom, hogy szegény édesapja nem érte meg...

Az ünnepelt éppen az illemhely előterében mosta a kezét, amikor a női részről kilépett egy bogárfekete hajú fiatal hölgy. Combközépig érő, szűk, piros ruhája kellőképpen kifejezésre juttatta karcsú derekát és szemrevaló idomait. Bársonyos bőre, finom vonalú orra, igéző szeme különlegessé varázsolták mosolygós arcát. A szomszédos mosdókagyló feletti tükrök polcára helyezte fekete plüss táskáját, és megeresztette a csapot. A férfi lopva egy pillantást vetett a hosszú lábakra, és a folyékony szappanból újabb adagot nyomott a kezére.

– Gratulálok a kiállításához, igazán remek fotográfiák!

– Örülök, ha tetszenek...

– Szerintem a legnagyobb erősségük, hogy ön nem elégszik meg a valóság egyszerű ábrázolásával, hanem a színek eltorzításával egy alternatív realitást teremtett magának... Ez az expresszivitás teljesen álomszerűvé varázsolja a képeket, és... és egyik-másik fotó már valóságos képzőművészeti alkotásként hat...

– Érdekes meglátások – jegyezte meg kezét törölgetve a férfi. – Művészetkritikus?

– Dehogy... – mondta a hölgy, és halkán felkacagott. – Én inkább... tudja... én is próbálkozom saját képekkel, csak nincs olyan jó szemem, mint önnek... Vagy még nem tudom kellőképpen használni...

– Nem a szemem múlik.

– Azt mondja? – Elzárta a csapot, és letépett egy nagyobb darab papírtörlet a gurigáról. – Ha esetleg érdekli... megtekintheti őket... – mondta, kezéről felitatva a vízcseppeket. Táskájába nyúlt és egy névjegykártyát húzott elő. – Itt van a saját honlapom címe is, ott talál néznivalót bőven – nyújtotta át a férfinak a kartonlapocskát, majd ügyes mozdulattal pótolta ajkain a rúzt.

A férfi zsebre tette a névjegykártyát, és szeme sarkából az egymáshoz dörgölőző húsos ajkak tükröképére tekintett.

Nagyon sajnálta, hogy nincs kéznél a fényképezőgépe.

Sándor Zoltán (Nagybecskerek, 1973): az Újvidéki Egyetem Jogi Karán folytatta tanulmányait. A *Magyar Szó* napilap munkatársa és a *Sikoly* irodalmi folyóirat főszerkesztője. Eddigi munkásságát Herceg János Irodalmi Díjjal jutalmazták. Szabadkán él.

USZODA

A hatalmas helyiséget minden oldalról magas, ablaktalan falak veszik körül, bár az egész mintha kissé szűkülne, összemenne, minden irányból nyomna. Fehér csempe és márvány, itt-ott élesek a szélei, amelyeken könnyen megvághatja magát az ember, vagy kék-zöld foltokat szerezhet, ha elesik, mondja a negyvenöt éves Karol Selznik, Krystyna és Gabriel fia. Valahol a magasban, a plafon alatt, van egy trambulín, amelyről egyesek időnként ugráltak. Ő nem, neki túl magasan volt, félt.

A víz a klór szagától bűzlik. Mély. Két, de lehet, hogy három méter, a férfi sosem úszott le az aljáig. Emberi hangok szállnak fölfelé, melyek egységes zúgássá lesznek, de ugyanakkor nem tartoznak hozzá konkrét személyek, vagy arcok, inkább csak egy összemosódott embertömeg ez, amely ugyanúgy körülvesz mindent, akár a víz. A férfi beleivott a vízbe, lenyelte, visszaböfögött a klór.

A Kultúra Palota uszodája az első emléke, viszonylag gyakran tér vissza hozzá. Általában az uszodában végződnek a rémálmai, amelyekben valaki vagy valami elől menekül. Először megkönnyebbül, nyilván a víz miatt, de aztán mégis az uszoda bizonyul a legnagyobb kinnak, egy szemétpréselőre emlékeztet, a falak lassan a férfi felé indulnak, lépésről-lépésre közelednek, mindjárt megfojtják.

Kisgyermekként kellett, hogy először ebben az uszodában járjon, a szüleivel, vagy lehet, hogy csak az apjával, amikor még a belvárosban laktak. Aztán meg általános iskolás korában, amikor a modellező tanfolyamra járt a Palotába. Az Ifjúság Palotába. Az IRSZ, az Ifjúsági Rendfenntartó Szolgálat tagjaként évente egyszer körbe kellett járnia az egész Palotát, és különböző, általában teljesen fölösleges tevékenységeket kellett elvégeznie. Olyan engedélye volt, amely feljogosította, hogy mindenhova bemenjen, úgyhogy ilyenkor az egész épületet bejárta. Nem lehetett tudni, hogy hova vezetnek a folyosók, néha lefelé, néha fölfelé, vagy a borzalmas épület mélyébe tartottak, amely úgy nyelte el az embereket, mint valami középkori monstrum. Időről időre rábukkantak egy-egy ablakra. Ilyenkor megpróbálta kitalálni, hogy hol van, melyik utcát látja, aztán egyszer csak megint az Ifjúság Palotában volt, és mentek tovább körbe Jarekkel, a szintén ifjúsági szolgálatos barátjával. Ezekon a napokon az IRSZ-es igazolvánnyal az uszodába is ingyen mehettek be. A cuccai: a fürdőgatyá, a papucs, satöbbi, mind be voltak készítve a hátizsákjába. Már tudott úszni, ráadásul egész jól. A medence mély volt, rengetegen voltak, sok volt a nagyobb fiú vagy fiatalember, akik időnként a víz alá nyomták őket, nem engedték, hogy a kapaszkodós vaslétrához ússzanak, gyakorlatilag eltaposták őket. Biztos, hogy volt ott

valami mentőszolgálat, kellett, hogy legyen, de senki nem csinált semmit. Talán ezért voltak rossz emlékei erről az uszodáról.

Ez azokban az időkben volt, amikor a fütyijüket mutogatták, egymásét nézegették. Az öltözőben, meg a zuhany alatt. Jareknek egész kicsi fütyije volt, mint a kisujja, csodálkozott is rajta.

Mindketten igyekeztek, legalábbis mostanáig, hogy elkerüljék a legfontosabb témát, először kapcsolatot próbálnak teremteni. Csaponganak, mellékvágányokra tévednek. Selznik, aki az utóbbi időben egy hatalmas építőipari vállalat HR igazgatója, amelynek hét gyára van az ország területén, magán érzi a másíknak, a pszichológusnak, a szakértőnek a pillantását, akit ugyanígy alkalmaz a rendőrség, a bíróság, sőt, lehet, hogy valami spicli is, aki be akarja csapni, át akar látni rajta, különböző nyilatkozatokat kényszerít ki belőle, amelyek később fontosnak bizonyulnak. Selznik a mantráját ismétletgeti, szeptemberben szeretné elutazni egy hétre a lányommal, Natáliával, Lanzarotéba, lefoglaltam, megvettem a jegyeket. A pszichológus figyelmesen hallgatja, nem szakítja félbe, mintha készpénznek venné, amit a férfi mond. Gyakran kortyol a vízből, orrát izzadságcseppek lepik el, mintha átlátszó kis szigetekcskékké lennének. Kár, hogy nincs a teremnek ablaka. De talán mégis jobb így, az ablakon túl hőség van, július közepe, olvad az aszfalt, a levegő meg olyan, mint a vízforralóból kicsapó pára. A másik oldalon, a velencei tükör mögött, biztos ülnek páran, őt figyelik, lehet, hogy fel is veszik. Nekik is melegük lehet. Selznik szeretné magát lehűteni, elmerülni a vízben. A víz által akar meggyógyulni.

Később valami filmben, akcióban vagy vígjátékban, látta a Palota uszodáját, de nem bírta megmondani, hogy ugyanaz-e, bár hasonlított rá.

Élete következő uszodája: Zajączka utca, Egyesült Szakiskolák. Ott, ahol az Elektronik mozi is volt. Az iskolával járt oda, talán másodikos lehetett. Akkor már Żoliborzban lakott. „Már tudok úszni” kitüntetések kaptak. Hosszában kellett átúszni a medencét, mellben vagy gyorsan. Egyesek elsüllyedtek. Az úszómester vagy az oktató ilyenkor egy hosszú botot nyújtott nekik, amelybe bele tudtak kapaszkodni, és ki tudták húzni magukat. Vagy nem csinált semmit, mert azt akarta, hogy a gyerek egyedül is boldoguljon, *hogy végre megtanulja*, hogy átlépjen a holtponton, *hogy elkezdjen egyedül úszni*. Ezek az ő módszerei, magyarázta a szülői értekezleten. Biztosan ellenőrizték, mondta az osztályfőnök, hogy elfojtsa a II. A szüleinek lázadását. Volt egy osztálytársa, Ślodkowski, aki mindig attól félt, hogy elsüllyed. Az órák mindig eligazítással kezdődtek, sorba kellett állni, aztán jött a névsorolvasás, az adott jelre meg mindenkinek a vízbe kellett ugrani. Ślodkowski félt, nem akarta, hogy bedobják a mélyvízbe, valahogy az elején lehetett, a második vagy a harmadik órán, hogy visítva körbefutotta a medencét, az úszómester meg utána, de nem bírta utolérni. Ślodkowski állati félelem üzte, vagy háromszor körberohanta a medencét, mielőtt az edző elkapta és bevágta a vízbe. Az egész osztály úgy bámulta a jelenetet, mintha agárversenyt nézne. Vagy disznóvágást.

Az uszoda kijárata melletti kisboltban apró, citromsárga keménycukorkát árultak, melyet össze lehetett rágni, és amely használt külföldi, bolgár, román vagy más blokkbéli bélyegekre volt csomagolva. Pecsét is volt a bélyegeken, de senki sem gondolkodott azon, hogy kerültek oda, ki áztatta le őket a borítékokról, ki fóliázta be őket. Így aztán neki, Karolnak, a Zajączka utcai uszoda az egzotikumot, az idegent, az érthetetlen szavakat jelentette. Lehet, hogy még meg is vannak valahol ezek a bélyegek, a pincében, a gyermekkor erekljei között.

Aztán jött az Inflancka utca. Az általános iskola közepén, de lehet, hogy inkább a vége felé. Nyár. Városi nyár. A medencét műanyag kupola fedi, tiszta pára. Sekély, gondozatlan. Az öltözőből egy hosszú alagút vezet a medence sátrába. Érdes burkolat, nincs járólap, csak valami beton, meg sóder. Akkor már tudott úszni mellben. És egy kicsit gyorsan is. A medence sekélyebb felének alján éles szélű kiálló részek voltak. Az ember könnyen rá tudott ezekre lépni, fájdalmasan belerúgni vagy megvágni rajtuk magát. Egyszer Selznik is megsebezte a nagy lábujját, kiserkent a vére. Olyan volt, mint a köd vagy a füst, ahogy föntről nézte a víz alatt vérző ujját. Aztán a vér szép lassan szétterjedt a medencében, és az összes úszó együtt érzett vele, vállba veregették.

Kint napozóteraszok is voltak. A nagyobb fiúk lehúzogatták a nagyobb lányok bugyiját, vagy kikapcsolták a melltartójukat. Sokszor látott ilyet. Ez általában a vízben zajlott, de volt, hogy a teraszon. A lányok visítotak. Nem lehetett tudni, hogy azért, mert tetszik nekik a dolog, vagy pont azért, mert nem. Valószínű, hogy inkább az utóbbi. Karol azon gondolkodott, hogy vajon ezek a lányok direkt járnak-e olyan bugyiban, amely szalaggal vagy masnival van megkötve a csípőjükön. És nyakba kötött melltartóban. Hogy könnyebben ki lehessen kapcsolni. De lehet, hogy nem volt nekik másmilyen. Hisz' ez a hetvenes években volt, és mindenki tudja, hogy milyen volt akkor a helyzet, mit lehetett kapni.

Az egyik lány egyszer el is bögte magát, lehúzták a bugyiját, el is vették, és azzal labdáztak, a lány először egyikről a másikig úszott, próbálta elvenni tőlük a bugyit, miközben a kezével takarta az ölet, aztán végül meztelen fenékkal, sírva menekült ki a medencéből. Mielőtt berohant az öltözőbe, mindenki láthatta majdnem pucéran. Egyszer Karolról is le akarták húzni a gatyát, de ő védekezett, elmenekült, és a barátai is segítettek neki, ezután már mindig csoportosan jártak az uszodába.

Időnként, bár nagyon ritkán, más uszodákba is jártak, a Spójnia vagy a Warszawianka utcába. A férfi nem nagyon emlékszik ezekre, egyszerűen kiestek. Ő északról, Żoliborzból való, teljesen beszippantotta ez a kerület, csak akkor megy a város többi részébe, ha nagyon muszáj, ha el kell intéznie valamit, vagy találkoznia kell valakivel. Ha csak nem okvetlenül szükséges, jobb' szeret otthon maradni, mindent a lakhelyéhez közel intézni.

A nyolcvanas években a bemowói katonai uszodába járt. Valaki ismeretség révén szerzett neki bérletet. Egy lánnyal járt oda, aki éppen akkor érett nővé. A vizes fürdőruháan át jól lehetett látni a melleit, amelyeket máskor nem mutatott meg. A melcsúcson ülő kis fekete körök átvilágítottak, átütöttek a vékony anyagon. Kevesen voltak az uszodában. Sokszor csak kettőjüké volt egy egész sáv. Először a felénél hagyták el egymást, aztán valahol máshol is, a lány jóval gyorsabban úszott nála, és a technikája is jobb volt. Régebben versenyszerűen úszott, indult is valami versenyeken. Hosszú haja volt, mindig hordott magával hajszárítót, Karolnak is kölcsönadta. Felváltva szárították a hajukat.

Aztán, amikor elkezdte az egyetemet, szétmentek a lánnyal, mert túl sok órája volt. Egy idősebb csajjal jött össze, aki nem szeretett úszni. Rossz emlékei voltak. Neki is lehúzták a bugyiját. Lehet, hogy éppen az Inflancka utcában. Egyszer említett valamit, de az nem volt túl sok. A lánynak kellemetlen volt a téma. Karol meg nem faggatta.

Az egyetem alatt visszatért az Inflanckára. Voltak ott szervezett órák, amelyeket elfogadtak testnevelésnek. Az úszómester egy apró, barna, balerina alkatú nő volt. Sajnos csak a keresztnévére emlékszik, Magdának hívták. Egész szép arca volt, pisze orra, és olyan alakja, mint egy tizenévesnek. Negyven körül lehetett, de mellette az összes egyetemista lány borzalmasnak tűnt, Karol el is utasította mindegyiket. A nő mindig csillogós cicandrágban járt, amelyben jól látszott a feneke és csodás lapos hasa. Állítólag egyedülálló volt, nem voltak gyerekei. Úszástechnikát oktatott nekik, megmutatta, hogy kell mozogjon mellúszás közben a lábuk. A csoport már a vízben volt, és felszegett fejjel figyelte, ahogy a nő egy lábon állva vízszintesen hátratulja a másik lábát, hogy meztelen lábfejjével bemutassa, hogyan tolják el maguktól a vizet. Aztán még egyszer. És még egyszer. Mint egy balett-táncos a nyújtón. Nem kizárt, hogy azelőtt táncolt. Szemeikkel követték a vállját és a combját, ahogy a fordulópontonál, amikor a vizet már eltolta, és hátulról kellett kezdeni a mozdulatot, kinyújtott lábbal mozdulatlanra merevedett; pillantásuk ott állt meg, ahol tökéletesen egyenes és kidolgozott lábai összeértek a testével. Óra után időnként megkért egy-egy diákot, hogy maradjon még egy kicsit. Egyéni órákat beszéltek meg délutánra vagy estére, hogy tökéletesítsék a technikát. A nőnek volt egy kis szobája az öltöző hátsó részében. A falon egy zöld bogáncsokkal díszített szöttes lógott. A párkányon kis páfrányok sorakoztak. Ha nagyon meleg volt, kinyitotta a szellőzőt.

Egy alkalommal kivételesen sötét és sűrű volt a víz az Inflancka utcában. Nem is nagyon lehetett átlátni rajta. Bármennyire banális is hangzik, mintha levesben vagy kocsonyában úsztak volna. A hajtincseik úgy tapadtak a testükhöz, akár a hínár. Az úszómesternő tizenöt perc után megkérte őket, hogy jöjjenek ki a vízből. Elmondta, hogy gond van a szűrőkkel, rosszul szerelték be őket, és most fordítva dolgoznak, vagyis visszaengedik a vízbe az egész heti koszt. Utasították, hogy ne mondjon semmit. Az órákat rendesen, es-

tig kell tartani. Ez volt a hivatalos rendelkezés. De nem tudtam nézni, hogy szenvednek, mondta. Elmarad az óra, vállalom a felelősséget. Önt arra kérem, hogy maradjon még egy kicsit, mutatott valakire, talán rám, mondja Karol, nem emlékszem. Ez nagyjából nyolcvanhétben lehetett.

Aztán, úgy tíz év múlva, felépült az első és a mai napig egyetlen rendes uszoda Żoliborzban, a Potocka utcában. Onnantól kezdve nem is járt máshova, legfeljebb más városok és külföldi szállodák uszodáiba. Vagy a hegyekben lévő aquaparkokba.

Akkoriban közel lakott ehhez az új uszodához, a Gdańska utcában, egy sárga házban. Gyalog járt úszni. Annyi hosszú úszott, ahány éves volt, ez fél órájába tellett, aztán már csak pancsolt, vagy masszírozott. Szerette a mennyezetet, a hullámos felfelületet bámulni. Olyan volt, mint egy finn templomban. A tetőablakon át besütött a nap, visszaverődött a víztől, az üvegfalról, minden oldalról beragyogta a helyiséget. Délutánonként, amikor Karol járt az uszodába, kevesen voltak. Egyedül úszott egy sávban, néha volt csak egy-két ember mellette. A medencében mindig azon gondolkodott, ami aznap történt, feldolgozta, megoldásokat keresett. Egy copfba fonta össze a múltat és a jövőt, már ha ezt így el lehet képzelni.

Ha van az életének valami fordulópontja, az a Potocka utcához köthető. Ott történt az új, tiszta uszodában, ahova délutánonként járt, gyalog. Megszületett a lánya. Minden szép és jó volt. Vissza akart térni ehhez a pillanathoz, fel akarta eleveníteni, bekeretezni, akár egy képet.

Aztán valahogy elromlott minden, mondja. Żoliborzot teljesen elzárták a világtól, megkezdődött a metróépítés, a Słowacki utcából egy nagy gödör lett. A szülei nyugdíjba mentek, belvárosi lakásukat meg egy hegyi házikóra cserélték. Elköltöztek. Évente kétszer találkoztak, nyáron és karácsonykor. Karol a Wilson tér mögött lakott, második feleségével és apósával, a nő szüleinek lakásában. Natalka az első feleségével maradt, a régi lakásban, a Gdańskán. Az új feleség képtelen volt teherbe esni. Nem menne bele az ilyen személyes ügyekbe, mondja, talán nem feltétlenül szükséges. A pszichológus bólint.

A lánya közel állt hozzá, hetente egyszer ő hozta el az óvodából, és vitte a kézműves foglalkozásra a Sokolnicki művházba. Amióta iskolás volt, folyamatosan próbált vele elutazni valahova, de általában nem sikerült. Pont, mikor már megtervezték az utat, közbejött valami sürgős. Az új munkája sokkal több idejét vette el, mint bármelyik előző, bizonyítania kellett, mindenki azt várta, hogy hibázzon, és elfoglalhassa az ő helyét. Áskálódott. Az új felesége féltékeny volt, amikor a gyerekkel időzött. Eleinte még meghívta a kislányt teázni, de Natalka nem szerette a nőt, és ezt nyíltan ki is mutatta. Egyszer még le is *büdösribancozta*. Úgy látszik, nagy hatással voltak rá az anyja szavai. Végül felhagytak a kísérletezéssel, és máshol találkoztak. Moziba vagy színházba mentek, fagyiztak, pizizáltak. Beszélgettek. Natalia nem szerette az uszodát, és ott amúgy sem lehetett volna beszélgetni. Túl zajos volt.

Egyedül járt a Potockára. Miután elköltözött, néhányszor gyalog is kipróbálta az utat, először fölfelé ment, a Cieszkowski utcai Városi Hivatal mellett, aztán végig a fönti ösvényen, majd a régi Lelewel utcánál ment le a Potockára, de mindez annyira sok idő volt, hogy inkább felhagyott vele. Úszás után fáradt volt, nem akart ennyit gyalogolni. Autóval kezdett járni, egyből munka után ment. Egyre később ért oda, szinte már este volt, főleg olyankor, amikor túlóránia kellett, ritkán ért oda napsütésben. A neonok fényében úszott. Egyre többet, már több mint egy kilométert, mivel az alapelv még mindig élt: egy életév – egy hossz.

Az uszoda kezdett tönkremenni, szétesni. Egyre sűrűbben lehetett törött csempét, nem működő zuhanyt látni. A piszoárok eldugultak, állt bennük a vizelet. Mindene viszkedett úszás után, otthon újra le kellett zuhanyoznia. A kerületben az a hír járta, hogy a víz hemzseg a baktériumoktól. Egyszer valami ellenőrzés miatt be is zárták, amely során – ahogy azt az újságokból megtudta – bizonyos szabálytalanságokra derült fény. De Karol nem akart máshova menni. Ő idevalósi volt, itt volt az uszodája. Meg ideje se volt arra, hogy

átverekedje magát a dugókon. Bemowóba például háromnegyed óra lett volna az út, egy irányban. Bár, állítólag, nagyon jó uszoda volt a régi reptér közepén, a hátsó részben, egy ismerőse múltkor agyondicsérte. De neki ez túl messze volt. Éppen eleget utazott nap mint nap, a munkahelyére, Mokotówba, és onnan haza. Az Inflanckára meg nem akart menni.

A metró, amelynek elkészültére mindenki várt, végül kész lett, de ez nem a végét, hanem a kezdetét jelentette a problémáknak. A Wilson tér volt az egyik végállomás. Valaki sajnálta a pénzt a földalatti parkolóházra, amelyet pedig állítólag már kiástak, csak a be rendezésére már nem futotta. A környező utcák parkolókká váltak. Mindenütt autók álltak, az emberek ott rakták le őket, ahol éppen sikerült, és rohantak a metróhoz. Valami északiak, Łomiankiból, Prágáról vagy Wolából. Betörték az idegenek, a barbárok. Még hozzájuk, a Feliński utcába is, ami azért odébb volt a tértől. Sokszor úgy elállták Karol kijáróját, hogy nem tudott a saját autójával menni, taxit kellett hívnia. Nem segítettek sem a táblák, sem a feliratok. Kihívta a polgárőrséget, azok büntettek, aztán valaki más parkolt oda. A polgárőrök már ismerték, fűjtattak, amikor telefonált, értésére adták, hogy mit gondolnak, hogy állandóan csinálja a cirkuszt. Időnként ordította is. Kénytelenek voltak kimenni, de húzták-halasztották a dolgot, sokszor meg sem tudta őket várni, mert mégiscsak időre járt dolgozni.

Egyre többen jártak a Potockára, nem lehetett tudni, hogy honnan kerültek oda. Az igazgatóság új bérletes csoportokat fogadott, akik valami cégektől jöttek. Mutogatták a benefit kártyáikat, felírták a nevüket a pénztár melletti lapra. Néha az összes sáv foglalt volt, a normális embereknek, a kerület lakosainak, mint amilyen ő is volt, nem jutott hely. Megegett, hogy lógó orral kellett távoznia. A kijelző az öltöző fölött mutatta, hogy hányan vannak a medencében és a szaunában. Volt, hogy százan is voltak, vagy még többen. Ilyenkor a pénztárnál több mint tíz méter hosszú sor kígyózott. Nem volt üres szekrény. Legalább fél órát kellett sorban állni, ha nem többet.

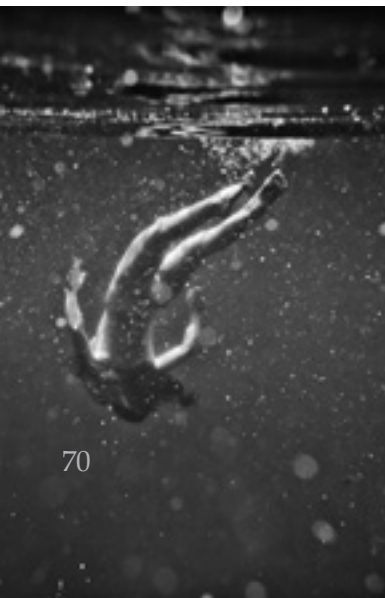
A feleségével is egyre rosszabbul mentek a dolgok. A meddőségi klinikákon tett látogatások eléggé korlátozták a beszélgetéseik témáját. Karol tovább maradt a munkahelyén, hogy ne kellejen az asszony szövegelését hallgatnia, onnan meg egyből az uszodába ment, hogy valamivel jobb formában érjen haza. Aztán ivott valamit, és lefeküdt aludni.

Szerencsére idővel újabb metróállomások épültek, az emberek Młocinében szálltak föl, Żoliborzban lazult a helyzet. Akkoriban heti háromszor járt úszni. Negyvenöt percig tempózott oda-vissza. A kis vízbe, ahol a masszázs meg a jacuzzi is volt, nem járt. Az zsúfolt volt. Az öregek tornáztak, a gyerekek labdáztak, a kivarrt állatok meg az agyonszoláriumozott csajaikat taperálták. A mélyvízben úszott, aztán kijött. Igyekezett nem figyelni arra, ami körülötte zajlott.

Két vagy három évvel azután, hogy elindult a metró, meghalt a szomszédjuk, Jasiński bácsi. Már jócskán a nyolcvanas éveit taposta. Minden délelőtt felvette az öltönyét, és a zakója hajtókájára tűzte a kitüntetéseit. Kalap, kabát, hidegben pedig ernyőt is vitt, mint egy szűzlány. Sétálni indult – körbejárta a kerületet. Mindig egy kicsit más útvonalon ment. Állítólag a Citadellához járkált vagy a Vígszínházhoz. De lehet, hogy a Gyümölcsösbe. Napi egy óra séta. Tipegés, egyik láb a másik után, közte pedig az ernyő hegyének a koppanása.

Időnként beszélgettek. Jasiński nézte őt azokkal a vörös, könnyes szemével, és valószínűleg a szájmozgásából próbálta dekódolni, hogy mit mond. Igazából két monológ zajlott egyszerre, mivel Jasiński nem nagyon hallott, hiába volt hallókészülék, amit mindig a beszélő felé fordított. Állítólag a háború miatt, a feje mellett robbant fel egy gránát. Karol második feleségének, Agnieszkának az apja barátkozott össze vele, mint azelőtt az ő apja. Együtt dámáztak. Az idő múlásával egyre kevésbé számított a korkülönbség. Mindketten özvegyek voltak. Jasiński gyerekei külföldön éltek. Miután meghalt, gyorsan eladták az ikerház ráeső részét, állítólag elég jó áron.

Két évig tartott a felújítás. Ebből egy évig csak fúrtak, kovácsoltak, szétverték a falakat. Nem tudni, ki adott erre engedélyt. Biztos megvesztegettek valakit. A csupasz falig levertek mindent,

aztán bent tologatták a falakat, kint meg hozzáragasztottak, hozzáépítettek mindenfélét. A ház keresztben és hosszában is gyarapodott. Az ikerház már nem volt arányos. Nem is volt már iker. Az egyik fele nagy volt, a másik kicsi. És ráadásul az a pasztell homlokzat, amelyet ez az utca még nem pipált. A tető megint más színű volt. Díszes, kovácsoltvas balusztrád. Magas fal. Teljesen más volt, mint körülötte bármi. Az új tulajdonos láthatólag meg akarta mutatni a környezetének, hogy magasról tesz rá. Csak ő van, a háza, körülötte meg semmi. Mintha a mezőn építkezne. Megmutatta, hogy van pénze, amelyet gyorsan keresett, ehhez kétség sem fért.

A felújítás alatt, amikor már látható volt, hogy mi készül, Selznik felajánlotta, hogy adják el az ő részüket is, és vegyenek két külön lakást, de az apósa hallani sem akart erről. A nagyszülei építették ezt a házat, amikor az apja még csecsemő volt, a háború előtt néhány évvel. A szülők gyászmiséit is a közeli Kostki templomban tartották. Ő is itt lakott születése óta, itt is akar meghalni. Ha muszáj lenne, eladná a házat, de egyelőre nem kell. Helyük van elég. Agnieszka egyke volt, nem kell osztozni a házon. Ő az emeletre költözik, Karolék meg lentre. Nincsenek útban egymásnak, mondta.

Ez igaz is volt. Néha napokig nem látták egymást. Az öreg a padláson ült, a hintaszékben, olvasgatott, pipázott. Nagy ritkán lement valamiért a konyhába, de mindig máskor, mint ők. Nyugdíjasként volt egy negyed állása az intézetben, így hetente egyszer elment otthonról, ezen kívül viszont nem nagyon mászkált be a városba. Agnieszka is ellenezte a költözést. Elég ingerlékeny volt, éppen a második *in vitro* próbálkozásuk zajlott, a fal túloldalán meg itt ez a felújítás.

A szomszédok tavasszal, húsvét után költöztek be. Áthívták teázni Karolékát, csokoládét hoztak nekik. Barátkozni akartak, vagy mi? Volt három lármás gyerekük. A kisfiú gördeszkázni tanult, az autóbejáró gránitkockáin kopogtatta a kerekeket, aztán, ahogy az ugratást gyakorolta, a deszka nagy robajjal zuhant a földre. Az egyik kislány zongorázott, a másik meg hegedült. Hetente nyírták a gypeszönyeget, általában szombaton. Vasárnaponként a hátsó kertben grilleztek, amelyet csak egy alacsony kerítés választott el Selznikék kertjétől. Magasra szállt a füst. Agnieszka becsukta a keleti ablakot, de ez sem segített. A sült hús illata átjárta az egész házat, minden apró résen bekúszott, még az utcafront felől is. A tévé is szólt, amelyet azok a kert kellős közepére, a csíkos napernyő alá állítottak.

Bemagyarázták maguknak, hogy a szomszéd egész héten keményen dolgozik, és hétvégente muszáj pihennie, regenerálódnia. Néha a színes labdák egyike is átrepült hozzájuk, a kertjükben landolt, tönkretette a virágokat. Amikor több ember jött a szomszédék grillpartijára, Karolék autóba ültek, és kimentek Kampinosba vagy Powsinóba.

Az uszodák, igen, az uszodákról kell beszélnie. Hát persze. Mielőtt az a bizonyos dolog történt, azelőtt is az uszodában volt. Egy évvel azután, hogy azok beköltöztek. Gyermeknapon. Repülőjegyet vett Natalkának és magának Lanzarotéba, szeptemberre. Megfogadta, hogy ezúttal el is mennek, különben nem tudja, mi lesz.

A szomszéd aznap egy trambulint szerelt föl a kertjébe. Tízegynéhány gyerek jött a zsúrra. Mindenki boldog volt! Lufik, hangos zene. És a trambulin. A gyerekek szünet nélkül ugráltak, egyik a másik után, aztán kezdődött előlről.

Agnieszka feküdt, éppen a harmadik *in vitro* után volt, utasították, hogy feküdjék, eddig biztos azért nem sikerült, mert túl sokat mozgott. Az volt az érzésük, hogy a trambulintól remeg az egész ház, a gyerekek kiabálása és visítása áthatolt a falon. Úgy rázkódott az egész épület, akár egy régi rugós matrac.

Karol előrement, becsöngetett, hogy nem tudnák-e abbahagyni az ugrálást, hogy ez nem cirkusz vagy nyilvános játszótér, meg hogy túl hangosak.

Meglehet, hogy udvariatlan volt. *Hagyni kell ugrálni a gyerekeket*, mondta a szomszéd, *azért gyerekek*. Párszor még elismételte, nem volt nehéz megjegyezni ezt a mondatot. *Egy gyerekzsúr miatt nem jön ki a polgárőrség*, mondta az apósa. Évente egyszer van gyereknap, az összes többi napon iskolába meg óvodába járnak, na jó, meg néha van szünidő, nyugtatgatta. Agnieszka fülhallgatót tett a fejére, és elsötétítette a hálószoba ablakát, mert az ugráló gyerekek feje pont az ablakpárkány magasságában jelent meg, mintha mindjárt berrepülnének a szobába, mint a labdák.

Elment az uszodába, hogy kimossa magából ezt az egészet. Fél órát állt sorban. A számok a kijelzőn teljesen irreálisnak tűntek. Aztán egy pillanatra megállt az emberekkel teli négyzet fölött. Mint a heringek. Az összes sáv dugig volt, mindegyikben legalább tíz, vagy még több ember úszott, sőt biztos bele is vizeltek. Úgy tűnt, mintha a hármásban valamivel kevesebb lenne a fej. Amikor a víz alatt úszott, valaki hátba rúgta. Biztos nem direkt. Igyekezett nem figyelni, nem megfordulni. Néhányszor kikerülte a kamasz fiúkat, akik keresztbe úsztak. Lement a víz alá, alulról kerülte meg őket. A pálya felénél egy nő a műanyag sávelválasztóba kapaszkodva pihent, elállva ezzel a férfi útját. Szemből meg nagyon erőlködött valaki, hogy pillangóban ússzon, borzasztóan fröcskölt. Mit képzelt az ilyen, a pálya közepén úszik, és összeviszta fröcskölt mindenkit. Én, én, én!

Megpróbált kettesben lenni a vízzel. Lemerült a víz alá, és ott úszott, de valahogy mindig úgy alakult, hogy amikor följött, és kinyitotta a száját, hogy levegőt vegyen, valaki kézzel vagy lábbal éppen fröcskölt, csapkodta a vizet. Másodpercenként nyelt a vízből, fuldoklott, kiesett a ritmusból.

Hogy lehet, hogy korábban nem vette észre, mi változott meg? És mikor? Tíz év alatt, vagy a metró miatt? Egy szép napon majd nem fog bejutni az uszodába, az emberek meg fejtől-lábtól lesznek, mint egy kínai strandon. Megállt a pálya végében, próbálta visszaszerelni az egyensúlyát, normalizálni a légzését. Nézegetni kezdte az úszókat.

Dühösen ugráltak a vízbe, mintha az bűnös lenne valamiért. Mintha az lenne a felelős életük vereségeiért, a stresszéért, azért, hogy nem jó helyre születtek, hogy fáradtságos munkával kell pénzt keresniük. Meg akarták büntetni, le akarták győzni? Kalimpáló lábaikkal olyan szökökutakat képeztek, akár a gőzhajók. A stílusuk: görcsösen hátracsapnak a karjukkal, és szétfröcskölik maguk mögött a vizet. Mint a szovjet katonák kézmozdulata, akik ahhoz lendítik a karjukat, hogy nagy ívben a hátuk mögé hajítsanak egy gránátot. Mindenkit összefröcskölnek. *Urrrá, vpieriod, vádá, zá mnoj, dáváj!*

De nem is erről volt szó, szerette volna kioktatni őket, a kéznek meg kell ragadnia a vizet, aztán az embernek maga alá meg a víz alá kell húzni a kezét, hogy aztán a teste mellett visszahozza, és finoman előrenyújtsa. Nem pedig összeviszta fröcskölni. Nem cséphadaró ez, elvtársak! Ki tanította ezt nekik, miért hiszik azt, hogy ez a szánalmas, kétségbeesett, paraszti stílus, ez a gyorsulás? Megpróbál együtt érezni velük, elképzelni, hogy milyen nehéz munkájuk lehet, hiszen ő is egy ilyen emberállományt igazgat, ilyen embereket alkalmaz, vagy nem, a felvételi beszélgetéseken rengeteg hasonlót lát, öltönyben, kereskedelmi képviselők, alsóvezetők, akiknek alacsony a fizetése, viszont az eredmények függvényében magas jutalékot kapnak, levertek az egész napos telefonálgatástól vagy találkozóktól, amelyeknek semmi gyümölcse nincs, akiket semmibe vesznek az egy lépcsőfokkal följebb állók, akiket viszont a még följebb lévők, az olyanok, mint ő néznek levegőnek. Akik fölött szintén áll valaki. Megértette őket: a vízben akarják kimosni magukból az egész napot, az, hogy teljes erejükből csapkodják, a feszültséglevezetés egy módja. Ezért nem figyeltek semmire sem maguk körül, csak úsztak előre, mint a torpedók, nem számított, ha összeütköznek. Vajon tényleg más volt, mint ők?

Legalábbis másnak tartotta magát. Idevalósi volt, kerületi fickó, úgy érezte, hogy több joga van ehhez a helyhez. Nem fröcskölt. Csöndben indult el, egyforma, precíz mozdulatokkal, alulról vagy oldalról kerülte ki a többieket. A többség másképp úszott. Ő kivétel volt, egy kihalóban lévő fajta.

Időnként, amikor látta, hogy valaki egyenesen felé tart, és frontális ütközés lesz a vége, ő is ész nélkül csapkodni kezdte a vizet, mint ezek a lókupecsek, vagy széles vállú bikák. Amikor észrevették, sávot váltottak, elálltak az útjából. De igazából ez az ő veresége volt, stílust váltott, alkalmazkodott, olyanná vált, mint a többiek. Pedig nem akart. De ahhoz, hogy elijessze a fröcskölöket, neki is fröcskölni kellett, meg kellett feszülnie. Muszáj volt. Változni kell a túléléshez. Meg kell vadulni.

Kijött a vízből. Lezuhanyozott. Felöltözött. Megszárította a haját. Megértette. Itt már nem volt számára hely. Ez már nem az ő uszodája volt, hanem az övéké. Ezeké a *delfineké, én-én-éneké*. Egyszer majd megtanulnak úszni, na de mikor lesz az? Amikor ezek megtanulják, jönnek mások, aztán megint mások.

Szerette volna egy kínai nagyfalloal, palánkokkal vagy villanypásztorral körbevenni a kerületet, elzárni az idege- nek elől, megtiltani nekik, hogy betegyék a lábukat, kire- keszteni őket. De tudta, hogy ez lehetetlen.

Eszébe jutott, amit néhány hete a controlling osz- tály frissen felvett dolgozóinak mondott, akik egész Len- gyelországból érkeztek a fővárosba. Üdvözljük Önöket, mondta. Varsó mindenki előtt nyitva áll. Itt senki nem néz ki senkit. A származásért nem jár se piros, se fekete pont. Itt azt mondják: mutasd meg, mire vagy képes. És hogy nem lesz könnyű. Be kell illeszkedni. Rengetegen jönnek ide, de csak a legjobbak maradhatnak, a legszor- galmasabbak, meg a vállalkozók. Akiknek a legjobb ötle- teik vannak. A legerősebbek. Csak az ilyenek tudnak itt gyökeret eresztetni. A többi kihullik, és hazamegy. Így megy ez. Mindig is így ment. Varsó ma üdvözlí Önöket, kapnak egy esélyt. De lehet, hogy holnap már búcsúzik is. Itt min- den csak Önökön múlik.

És milyen beszédet intézne azokhoz, akik itt születtek, vagy akár saját magához? Senkinek se jár kedvezményes tarifa, mondaná. Összeszorított foggal, a szabályok szerint kell játszani, harcolni kell a pozícióért és a területért. Vagy lehet hallgatni, elhatárolódni, izolálódni. Bezárkózni valami gödörbe, a baráti vagy családi körbe. Esetleg itt lehet hagyni a várost.

Úgy érzi, hogy megértette, hogy megbékélt a helyzettel. Úgy dönt, hogy elmegy mozi- ba, hogy ne kelljen semmit éreznie, a legjobb lesz valami lövöldözős, leginkább amerikai.

A Wilson térnél nincs parkolóhely, mindenütt autók vagy póznák vannak. Otthon rak- ja le a kocsit, gyalog megy, a film után meg rögtön haza, megvacsorázik, és nekiáll dolgoz- ni. A trambulín szerencsére már üres. A gyerekek elmentek aludni.

Június másodika van, reggel, Karol munkába igyekszik. Délben előadást kell tartania. Az elbocsátásokra vonatkozó részletes tervet kell bemutatnia, amely a hét gyárból kettőt érint. Embereket rúg ki, még mielőtt őt rúgják ki. Azért, hogy őt ne rúgják ki. Azt teszi, amit parancsolnak neki. Ezért tud fennmaradni. Nagyobb mértékű elbocsátást tervezett, mint amekkorára szükség volt. A maga módján próbál életben maradni. Jó pár tárat ki- lött. Egy egész sor lövedéket.

Bár kerülő, de mégis a Wilson térre hajt, aztán a Krasinski úton át a Visztula országu- ra. A Zajaczka és a Krajewski utcákon keresztül hosszabb lenne, azok mindig bedugulnak.

Még egy vízzel kapcsolatos visszatérő álma van. Egyedül úszik egy üres tóban, át akar- ja úszni. A túlsó part messze van, csak két zöld vonalat lát, egy világosabbat, ez a nádas, és egy sötétebbet, amely az erdő. Felettük meg ott van az ég. A víz tükörsima, semmi sem zavarja. Minél messzebbre akar úszni, nem akar visszafordulni. A nap lemenőben van, pont a szemébe süt.

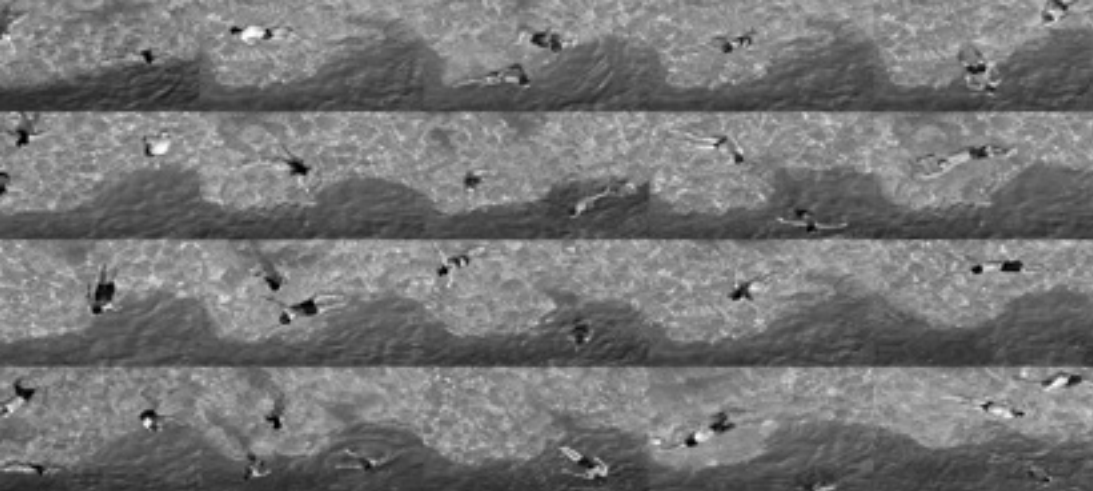
Lehet, hogy el kellene költöznie, mondjuk a Mazúri tavakhoz, víz mellett kéne laknia, jegyzi meg. De nem, ő idevalósi, teszi hozzá némi gondolkodás után, ez az ő városa, bár- mi is történjék, itt fog élni.

A Gdański híd a Visztula országúton, a központ felé. A híd alatt, a Citadella végénél kezdődik a jobbra kanyarodó sáv, amelyen jóval gyorsabban lehet eljutni az Részvény Esz- közalapig. Sokan mennek ebben a sávban, gyorsan elmennek a végéig, hogy aztán az utol- só pillanatban, még a lámpa előtt, visszamenjenek abba, amelyik egyenesen megy tovább. Vagánykodnak, álljanak csak a lúzerek a dugóban. Mit érdeklik őket a lúzerek. Nekik si- etni kell, muszáj. Én, én, én! Ők a létükért küzdenek, ha elkésnek, kirúgják őket, aztán úgy mehetnek haza, mint a vert hadsereg.

Karol nem engedi be őket, úgy viselkedik, mint sokan mások, a Sanguski lehajtó előtt alig tart követési távolságot, nem engedi, hogy behajtsanak. De ezek mindig találnek egy szerencsétlent, vagy egy maguk fajtát. Vagy valakit, aki nem nézett a tükörbe, és azt hiszi, hogy csak úgy a semmiből teremtek ott, Zakroczymska vagy Wenedów felől.

Ezerszer kibírta már, rendesen megy, a saját szabályainak és saját magának megfelelő- en. De ez az ezeregyedik alkalom már sok.

Meglát egy nagy, fekete, külföldi rendszámú autót, amely neki akar menni, egyfolytában belé próbál hajtani. Jó párszor próbálkozik, furakodik. Nem engedi be. Hova, te bunkó? A másik arca eltorzul mérgében. Nagyon hasonlít Karol új szomszédjára. Dühödten rázza az öklét. Aztán gyorsít, és pont a lámpa előtt, már a csíkokkal felfestett részen, egy kis autó előtt, amely úgy megrettent, hogy visszatolatott, áthajt abba a sávba. Még éppen elkapja a sárga végét. Az előírászerűen közlekedőknek már piros. Stop.

Karolból feltör valami. Lila köd borítja el az agyát. Kihúzódik jobbra, átmegy a kanyarodó sávba, amely éppen üres. Visszafordul. A szembe sávban megy, tövig nyomja a gázt, dudál, és egyenesen odatart, ahol a bunkók jönnek ki a híd alól. Szembe megy velük. Most végre rendet csinál. Szétlövi, likvidálja őket. Megfékezi az emberek és autók beáramlását a városba. Gátat szab neki. Legalább észak felől abbamarad a népvándorlás.

A normálisnál harminckétszer gyorsabban pörög a film az üres tóról. Egyedül ússza át. A túlpárt messze van. Csak nap nincs, a háta mögött, jobbról süt. Olyan messzire akar úszni, amennyire csak bír, nem akar visszafordulni, a túlparton akar maradni. Lehet, hogy a Mazúri tavakhoz kéne költöznie?

Másodpercekig, villanásokig tart az egész. Az autók oldalra húzódnak, a legtöbb jobbra, a biciklisávba. Valaki neki megy egy oszlopnak. Egy másik balra menekül, be akarják engedni, de nem fékez, összeütköznek, kezdődik a karambol, az autók egymásba futnak, valahol messze, hátul, a híd előtt egy fehér furgon hirtelen meg akar fordulni, de felborul, a platóról narancsok esnek le, és az Óváros felé gurulnak, mindjárt meg is látják őket.

Karol nem ütközik össze senkivel. A tenger szétválík. Csak a híd előtt, Wenedów után fékez, és keresztbe állítja az autót, mint egy barikádot. Senki sem jöhet be ebbe a sávba.

Kiszáll, a művét csodálja. Öklét észak felé rázza, ahonnan az előbb még széles folyásokban hömpölyögtek az autók. Most óriási dugó van, villognak a narancssárga vészvillogók. Visítanak a riasztók meg a dudák. Katasztrófa. Ha lenne egy nagy seprűje, az összes kocsit a folyóba söpörné, hogy a sodrás a tengerbe vigye, vagy a Visztula elnyelje őket.

Ezt sajnos nem lehet. De most már legalább nem jönnek be. *No pasaran!* Vissza. Haza. Túl sokan vagytok. Nem fértek el. Nincs már szabad szekrénykulcs. A helyek száma korlátozott. Takarodó! Kivágni, kibaszni őket az uszodából!

A rendőrségi pszichológus karon ragadja, visszatartja. Jól van, jól van. Nyugodjon meg, Selznik úr. Mára elég lesz ennyi.

A rendőrautóban nyugalom honol, megmutatja az iratait, válaszol a kérdésekre. A rácsos ablakon át figyeli, hogy füstölnek az út mentén a törött kocsik, és hogy az embertömeg, amelyet az előbb még meg akart állítani, hogy kezd újra a város felé áramlani. ■ ■ ■

Németh Orsolya fordítása

Marek Kochan (1969): próza- és drámaíró, újságírást tanít a Varsói Egyetemen. Első regénye, a *Franquizea* 1996-ban jelent meg, ez hozta meg neki az ismertséget és az olvasók szimpátiáját. Elbeszélések, regények és színházi darabok szerzője, *Argo* című drámáját a heidelbergi Nemzetközi Színházi Fesztiválon is díjazták. A jelen elbeszélése alapján készült filmet ősszel mutatták be Lengyelországban.

Németh Orsolya: polonista, műfordító, a *Szláv TeXtus* főszerkesztője.

Egy öndekekstrukció

M á r a i S á n d o r: *H a l l g a t n i a k a r t a m*

„MARADÉKA”

1 A Helikon kiadó, Mészáros Tibor szerkesztésében új Márai-könyvvel lépett színre. Ez a könyv, Márai Sándor *Hallgatni akartam* címmel közreadott kötete (2013) azonban, mint a szerkesztő utószavából is kiderül, számos problémát fölvet. Mindenekelőtt: bizonyosnak látszik, ilyen című könyvet Márai nem írt, ő az *Egy polgár vallomásai* című műve III. kötetén dolgozott, de ezt a kötetet végül nem adta közre. Egy részét kiemelte, átszerkesztette s *Föld, föld!*... címmel önállóan is megjelentette, a maradékot, a III. kötet első két fejezetét pedig kéziratban hagyta. Többször is leírt indoklása szerint azért, mert ez az első két fejezet csak a magyar olvasókra tartozik, idegen olvasóközönség elé nem akart lépni vele. Hogy csakugyan ez is motiválta döntését, nagyon valószínű, de az, hogy a könyv egy részét önállósítva, külön könyvvé kerekítve közreadta, arra enged következtetni, eredeti tervét végül is föladta, lemondott az *Egy polgár vallomásai* trilógiává bővítéséről. S nemcsak azért, mert a III. kötet egyik része önálló életre kelt – azért is, mert a „maradék”, amelyet kéziratban hagyott, elvesztette funkcióját, önmagában már nem áll meg. Nem önálló mű, hanem csak töredék, a műhelymunka félbe hagyott, pontosabban félbe vágott részlete. E két fejezet mostani önálló közlése nem is a szerzői intenció, hanem a szerkesztői konstrukció eredménye. Maga a könyvcím (*Hallgatni akartam*) is szerkesztői lelemény, a szerkesztő a szöveg első két szavát emelte ki címmé, s a fejezetcímek (*egy, kettő*)

sem a szerző akarata szerintiek. Az igazi kérdés így az, a *Föld, föld!*... önállósítása után megvan-e még a lehetőség az eredetileg tervezett III. kötet egységes műként való megjelentetésére? Vagy egy ilyen szövegrekonstrukció már olyan mérvű textológiai beavatkozás lenne, amely egy új, soha nem létezett művet eredményezne – a szerkesztő jóvoltából?

Egy bizonyos, a Helikon kiadó, s a szerkesztő, Mészáros Tibor döntése, amely a *Hallgatni akartam* című kötetet eredményezte, mindenképpen ideiglenes, „jobb híján” megoldás. Haszna persze nyilvánvaló, hiszen fontos új Márai-szövegeket tett hozzáférhetővé, s ezzel az életmű körül sok minden magyarázatot kaphat. E szövegek megismertetéséről lemondani botorság is lett volna. A választott megoldás azonban textológiai szempontból egyáltalán nem megnyugtató. S a Márai-textológia e történetben is fölszínre kerülő problémái egy nagyközönségnek szánt, úgynevezett „népszerű” edícióban eleve kezelhetetlenek is. A tervezett (s valamilyen stádiumba el is jutott) III. kötet szövegének textológiai elkülöníthető rétegei, amelyekből a szerzői autoritás csak egy, önállóvá alakított részt, a *Föld, föld!*... című könyvet igazolja vissza, csupán egy szövegkritikai kiadásban lennének autentikusan bemutatathatók.

A mostani szerkesztői-kiadói konstrukció azonban, természete szerint, óhatatlanul önálló életre kel. Tetszik vagy sem, ezzel megszületett egy „új” Márai-mű, s ez a konstrukció fejti ki majd hatását.

A kötet szerkesztője, aki egyben a kézirati hagyatéknak is a gondozója, utószóban ad számot a könyv megszületésének történetéről. Lényegében két fő forrása van, egy dossziényi kézirat (a Petőfi Irodalmi Múzeumban) s az úgynevezett „Teljes Napló”. Sajnos mindkettőt módjával hasznosítja. Megtudjuk, hogy a hagyatékban van egy dosszié, melyen két cím olvasható, „az egyik áthúзва, de jól olvashatóan” (ez a cím a *Föld, föld!*...), s egy másik, egy új cím: *Egy polgár vallomásai* III. (157–158.). A leírásból nem egyértelmű, hogy ugyanebben a dossziében vagy valamelyik másikban vannak-e azok a kéziratok, amelyekre szintén utalás történik, mindenesetre tény: *Egy polgár vallomásai* III. címmel „több, eltérő terjedelmű, helyenként hiányos kézirat található az író hagyatékában” (158.). Mészáros Tibor ezekből vonta le a következtetést, hogy a most közreadott szöveg ebből a III. kötetből való, ez az a „mardék”, amely a *Föld, föld!*... önálló közlése után kiadatlanul maradt. Sajnos, e kéziratok leírásával és elemzésével az utószó is adósunk marad. A másik forrás, a napló már úgynevezett külső forrás, de néhány dolog ezekből az elszórt, utalásszerű írói reflexiókból is kiderül. Így mindenekelőtt az, hogy a III. kötet terve már 1944-ben fölmerült. Az első naplójegyzet ráadásul nemcsak kronológiailag érdekes, de az írói terv mibenlétéről is tájékoztat: „És meg kell írni a »Polgár vallomásai« harmadik, befejező kötetét” – írta ekkor Márai. Majd így folytatta: „Ez álmatlan éjszakákon e kötet szerkezetén gondolkodom. Ritkán adja meg a sors írónak, hogy egy nagy témát, melyhez legszemélyesebb köze van, a valóságban is megélhet, végigélhet, végső kifejtésben is megismerhet. Ezt az osztályt, a magyar polgárságot, melynek életformájába beleszülettem, láttam, megismertem, minden vonatkozásában, gyökeréig megvizsgáltam: s most látom szétesni az egészet. Ezt a szétesési folyamatot megírni: talán életem egyetlen, igazi írói feladata. Megírni az elmúlt huszonöt esztendő bomlási folyamatát.” (Idézve: 169–170.) Mindebből világos, hogy a tervet a ’44-es apokaliptikus idők váltották ki, s az író a ’44-et megelőző negyedszázad történetét írta volna meg – „a” polgár szempontjából. Magyarán a III. kötet a bomlás története lett volna. (Ekkor a Vörös Hadsereg magyarországi jelenléte, a „szovjetizálás”, értelemszerűen még nem volt, nem lehetett része az elképzelésnek.) S amikor, már 1945 májusában, egy interjúban Márai visszatért az ötletre, még akkor is az önkritikus számvetés volt számára az elsődleges. Ekkor, a Fahidy Józsefnek adott interjúban két lényeges dolgot mondott ki. „Első feladatunk bizonyára analitikus jellegű. Meg kell mutatnunk a magyar társadalom minden rétegének, milyen hibákat követtünk el a múltban, és ezzel meg kell indítanunk az annyi szükséges belső revíziós folyamatot.” (Idézve: 170.)

Ebben az általános önvizsgálatban Márai a III. kötet megírásával kívánt részt venni: „Én »Egy polgár vallomásai« című könyvemben a polgárság életéről, illetőleg ennek az életnek a hiányosságairól igyekeztem látteletet készíteni. Most itt az ideje annak, hogy ezt a munkát tovább folytassuk, elmélyítsük... [...] Úgy gondolom, a legközelebbi időben megírom az »Egy polgár vallomásai«-nak harmadik kötetét.” (Idézve: 170.) Ugyanebből az interjúból derül fény az író bizonyos ambivalenciájára is. Egyrészt, e történet kapcsán „végzet”-ről beszélt, amely „beteljesedik”, másrészt a polgárság hivatását posztulálta: „Dolgozni akarok, mert hiszek a magyar középosztály hivatásában a megváltozott új világban is.” (170.)

Ez a terv azonban valamiért sokáig csak terv maradt. A napló adatai, amelyeket Mészáros csokorba szed, azt tanúsítják, a III. kötetet – vagy legalábbis első változatát – Márai csak 1949-ben kezdte el írni, s csak ’49. április 5-én fejezte be (159.). Az egyik naplójegyzet így összegzi az alkotástörténetet: „Soha nem írtam még könyvet ilyen nyugtalanító könnyűséggel és gyorsasággal; 210 kéziratoldalt, mintegy három hónap alatt. Azt hiszem, megírtam, amit akartam.” (Idézve: 159.) Ez a keletkezéstörténet arra vall, immár nemcsak a ’44 előtti negyedszázad polgárságtörténeti konfessziójának elkészítése lehetett a cél, hanem, nyilván, már az 1945-tel kezdődő új történetre való reagálás kényszere is vezette a tollat. Hogy a könyvben már a ’45 utáni inspirációk is fontossá váltak, sőt alighanem ezek voltak már az igazán fontosak számára, azt a könyv írására utaló (még április 5-e előtti) bejegyzések egyértelművé teszik. Az egyik bejegyzés például ezt rögzíti. „Két beteg között császkalok, és közben, nyugodtabb órában, írom az »Egy polgár vallomásai«-t. Az anyag olyan, néha úgy érzem, mintha robbanóanyaggal játszanék: lángot vet a papíron.” (Idézve: 159.) Egy másikban ugyancsak a tét nagysága jelenik meg: „föltétlenül élni akarok, amíg befejezem ezt a könyvet, a »Polgár vallomásai« harmadik kötetét.” (Idézve: 159.) Majd a harmadikban a tét is kimondódik: „Két nap, amikor végre megírtam a »Polgár vallomásai«-nak azt a néhány oldalát, amelyek tartást és jogcímet, értelmet adnak az egész könyvnek. Van-e még polgári szerepkör? Ennek a kérdésnek a kimondása a könyv értelme, akkor is az, ha nem tudok felelni.” (Idézve: 159.) S az egyik, már idézett április 5-e utáni bejegyzés tételesen is kimondja a számvetés átrendeződésének tényét: immár, esetleges közlés esetén, az első két fejezetet nem is engedné „idegenek” szeme elé. Az önkritika: belügy, nem tartozik azokra, akik nem magyarok. „A »Polgár vallomásai«-nak első két fejezetét nem engedem külföldi nyilvánosság elé; nem akarom, hogy ezt a szomorú vallomást, a magyarságnak ezt a vádiratát idegenek is olvassák.” (Idézve: 160.) Ami, ha fordítunk egyet a dolgon, azt is jelenti:

a külföld elé csak a harmadik s az azt követő fejezetek valók – azok szerepe ugyanis már más.

Kérdés, megmaradt-e ez az 1949-es változat? Vagy Márai ezt, terveit módosultával, már csak alakítható és alakítandó nyersanyagoknak: átírható s szétszabdálható „nyers” kéziratnak tekintette?

Annyi bizonyos (ez a naplóból kiderül), hogy 1950-ben, már emigrációjában a három kötetből készített egy német nyelvű sűrítmenyt (160.), s ez a munka értelemszerűen megmozdította a III. kötet szerkezetét is. Méghozzá, nyilvánvalóan, a „védenődnek” ítélt két első fejezet (ideiglenes) eltávolításával. Ha ugyanis ezeket eleve nem szánta idegenek szemé elé, a német (rövidített) verzióban ezek nem lehettek benne. Ez a német kötet azonban nem jelent meg (mint a napló is beszámol róla, a lehetséges kiadók visszaléptek a könyv közreadásától). Így a III. kötet sorsa tartósan függőben maradt, s kezdett formálódni a *Föld, föld!*... önállósulásának – önálló közreadásának – terve.

Ami, másképpen fogalmazva meg a tényt, azt jelenti, ez a folyamat a III. kötet kompozíciójának fölbomlásával járt együtt.

3

Nem tudjuk, hogyan írta művét Márai. Egy biztos, a koncepció szempontjából fontos kérdésig, tudniillik a polgárság lehetséges további szerepére való explicit rákérdezésig csak a munka egy viszonylag előrehaladott stádiumában jutott el – ezt a már idézett naplójegyzet (vö. 159.) jól mutatja. Szerencsére a napló és a könyv között jól megfogható az érintkezés. A naplójegyzet (jól azonosítható) pretextusa ott van a könyvben. Az író, reménykedését konstátálva, tette föl a kérdést (a könyvben): „Mi lehet ennek a reménykedésnek értelme? És mi a jogcíme?” (123.) A kérdésben szereplő „értelme” és „jogcím” szó, láttuk, fölbukkant a naplóban is, Márai a naplóban önmagát idézte, pontosabban parafrázálta. Saját szövegére reflektált. Ez a koncepcionálisan fontos rákérdezés, amelynek a fontosságára a napló külön kitért, a most közreadott kb. százötven oldalnyi szövegben a 121–123. oldalon olvasható. Itt van tehát a „dramaturgiai” tetőpont, itt van az a pont, ahol a személyes számvetés átvált az új (magyarországi) „rendszer” potenciális kritikájába. Érdemes tehát újra idézni az önreflexív naplójegyzetet: „Két nap, amikor végre megírtam a »Polgár valomásai«-nak azt a néhány oldalát, amelyek tartást és jogcímet, értelmet adnak az egész könyvnek. Van-e még polgári szerepkör? Ennek a kérdésnek kimondása a könyv értelme, akkor is az, ha nem tudok felelni.” (Idézve: 159.) Figyelemre méltó, hogy a napló itt néhány oldalról beszél, így magából a könyv szövegéből deríthető ki, mi is állott a reménykedés, pontos-

sabban a reménykedéshez vezető nagy kérdés mögött. Itt célszerű a könyvből két hosszabb szövegrészt idézni. Előbb magát az áradó mondatokban kibontakozó kérdést. „Választ kellett találnom a kérdésre, van-e még valamilyen hivatása a polgárságnak Európában. Van-e még valamilyen értelme a polgári szellemiségnek? Csakugyan és jogosan halálraítéltek vagyunk-e mindannyian, akik Kelet-Európában – s talán nem csak ott – a polgári osztályba születtünk, és ebben a gondolatvilágban nevelkedtünk?” (122.) S itt, kérdése kapcsán, kimondja tapasztalatainak summáját is: „Minden, ami az elmúlt évtizedben osztályommal, a műveltséggel, a polgári humanista gondolkörrel történt, oly tragikus, sötét folyamat, hogy a szemlélőnek kedve lenne elfordulni ettől a képtől, mert fél a következtetéstől. Ha mégsem teszem ezt, ennek oka van: a »választ« a polgárság nagy sorskérdésére nem tudhatom, de minden, amit tapasztaltam, arra biztat, hogy reménykedjek.” (122.)

Ezt az okfejtést azonban a könyvben közvetlenül megelőzi egy tapasztalatait összefoglaló, summázó gondolatmenet, s ez megint sok mindent elárul a szerzőről is, a könyvről is. 1949-ben vagyunk, a könyv keletkezésének idejében, s Márai így beszél: „A »burzsoá« fogalma ez évtizedben [ti. az 1938-tól ’49-ig tartó évtizedben] gyalázkodó gúnynévvé változott, a »polgár« csatakiáltás volt, amely hadisorba állított mindenkit, aki jobb- és baloldali lobogók alatt nemcsak a tőkés termelési rend, hanem minden felett a polgári szabadságesszmékben társadalmi alakot öltött humanista gondolatvilág ellen fellázadt. Meg kellett tudnom egy napon, hogy ebben a forradalmi világban éppen nekem, a megvetett polgárnak »szerepem« van: az a humanista gondolatvilág, melynek szellemében nevelkedtem, melynek műveltségében és életformájában éltem, melynek szellemi és erkölcsi örökségét magaménak érzem, és soha megtagadni nem tudom: a totalitárius rendszerek szóvivőinek szellemében az ősellenség. A humanista-polgári szellemiség az a céltábla, amelyre gyakorlatozás közben minden újkori ideológia suhancái leadják a Párt által kezükbe nyomott géppisztolyból sortüzeiket.” (121.) Nem kétséges, e képben a náci és a bolsevik polgárságkritika egymásra montírozódik, s mindkettővel szemben, de a „tőkés termelési rendről” leválasztva jelenik meg a „céltáblává” lett gondolat, a „polgári szabadságesszmékben társadalmi alakot öltött humanista gondolatvilág”. S hogy itt egy kettős, nácikat és kommunistákat egyaránt elítélő, velük szembe forduló kritikáról van szó, a folytatás még egyértelműbbé teszi: „Ezt nem tudtam meg kedden, sem pénteken. Előbb meg kellett élnem a polgári osztály nagy vizsgáját hazámban, amikor az erkölcsből kellett vizsgáznia. A nácik adták fel osztályomnak ezt a kérdést, és sorstársaimmal együtt, úgy tetszik, elégtelenül feleltünk. Aztán

meg kellett élnem, amint az erkölcsi vizsgán elszenvetett bukás ürügyén a kommunisták az egész polgári osztályt a vádlottak padjára ültették, elmarasztalták valóságos és reáktent bűneiben, halálra ítélték, és minden társadalmi, gazdasági, ideológiai, majd terrorisztikus kivégzési módszerrel nekiláttak végrehajtani ezt a sommás ítéletet.” (121–122.) A könyv gondolati centruma kétségkívül itt van, ebből következik mindaz, ami a könyv megírásához s valóságinterpretációjához vezetett. „Ebben a végzetben, amikor megéltam a fasizmust és a bolsevizmust, és egyedül maradtam sorstársaimmal és a gondolatvilággal, melyet az újkori forradalmak életre-halálra támadtak, elkerülhetetlenül és minden következménnyel meg kellett kísérelnem a számvetést.” (122.)

A számvetés eredménye az *Egy polgár vallomásai* III. kötete, amely ma nincs publikálva, de két része, egy töredék (ez a *Hallgatni akartam*) és egy, az egészből kiszakított, de önálló művé alakított másik, önmagában is könyv terjedelmű része, a *Föld, föld!...*, olvasható.

4

Kérdés, lehet-e, szabad-e a *Hallgatni akartam* cím alatt közreadott szövegtöredékről önmagában beszélni? Lehetni nyilván lehet, de nem biztos, hogy célszerű is. Az interpretáció a *Föld, föld!...* értelmezése nélkül óhatatlanul féloldalas. A *Föld, föld!...* azonban minden jel szerint már nem azonos az „eredeti”, még a III. kötetbe szánt szöveggel, hanem annak egy újraértelmezett s újraformált verziója. Egy későbbi gondolkodási stádium terméke és tükré.

Ami a töredékről, azaz az első két fejezetről önmagában elmondható, az persze így, izoláltan is érdekes, gyarapítja Márai-képünket. Ha a lényegre egyszerűsítjük le a problémakört, a töredék három eleme jelent lényeges novumot – természetesen ez a három elem lényegileg szorosan összetartozik. Az egyik kétségkívül a társadalomtörténeti értelemben vett polgár és az abból kinövő, de attól el is váló „humanizmus”-eszmény szétválasztása. A másik az „úri” Magyarország erkölcsi bukásának diagnosztizálása (az eddigi kritika jórészt csak erre figyelt föl, ezt emelte ki), a harmadik pedig egy „harmadik utas” eszmény, valamiféle „polgári szocializmus” eszméjének fölbukkanása. Az igazi meglepetés a harmadik, de ez nem utolsó sorban a második elem fölerősödéséből származtatható. Az erkölcsi vizsgán való elbukás konzekvenciáinak levonása ez tehát – egy új s ideiglenes gondolkodástörténeti pozíció kényszerű megteremtése.

Az első momentum, a szétválasztás aktusa, amelynek egyik változatát az előbbieken már idéztük is, érthető, de aligha maradéktalanul igazolható. Egy osztály megkülönböztetése az ennek az osztálynak az ethoszáként megjelenő eszménytől, bizonyos ha-

tárok közt csakugyan megtehető – az eszmények önállósulása, utólagos autonómiája bír bizonyos realitással. Ez az önállóság azonban relatív. A kettő összetartozása nemcsak genetikusan, hanem funkcionális is. Az eszmény mindig rászorul hordozójára: kell valaki, aki képviselje ezt az eszményt, s nyilvánvalóan leginkább az lehet az eszmény képviselője, akinek az eszmény megszületésében is aktív, teremtő szerepe volt. A polgárság, mint társadalomtörténeti osztály s „a polgári szabadságesszmékben társadalmi alakot öltött humanista gondolatvilág”, vagy, ahogy Márai egy másik helyen tömörebben mondja, a „polgár” és a „polgáriság” (120.) szétválasztása és szembeállításuk csakis antinomikus gesztusként értékelhető. Egy polgár, ha gyakorlatban föladja ethoszát és egy azzal ellentétes praxist realizál, egyúttal magát az ethoszt is kérdésessé teszi. Annak képviselhetőségét adja föl. Márpedig az Ausztria náci bekebelezésétől (1938) számított történet a polgári ethosz szémszögéből, mint Márai diagnózisa is kétségtelenné teszi, erről az ethoszról való gyakorlati lemondással azonos – ha nem éppen megcsúfolása annak.

A töredék második újdonsága mindenesetre innen adódik. Márai ítélete ugyanis egyértelmű, a polgárság a reá várt erkölcsi vizsgán elbukott. S amit az 1938 és ’44 között történelemből számba vesz, az az ő mércéje szerint is meglehetősen problematikus volt, s voltaképpen csak egy nagy bomlási folyamatként értelmezhető. Disztinkvál, igyekszik megkülönböztetni a „jó” és a „rossz” szereplőket, a „jó” és a „rossz” fejleményeket, de az összkép, amit az 1919 utáni negyedszázadról ad, igencsak kritikus. Egyértelművé teszi (nem is tehet mást), a Tanácsköztársaság léte csak ürügy volt a kurzus megszerveződéséhez, valójában rossz folyamatok zajlottak. „Erre épült reá Horthy, a »szegedi gondolat«-nak nevezett neobarokk fasizmus valóban »reakciós« uralma. Erre épült reá a trianoni Magyarország türelmetlen, a kereszténység és a nemzet nagy eszméit a gyakorlatban politikai kapzsisággal kihasználó, mind általánosabban terjedő és szervezkedő titkos és nem is olyan titkos társaságainak uralma. Erre hivatkoztak a szószerőről és a sajátóban, a parlamentben, a hivatalokban azok, akik ezt a »közjátékot« felhasználták a maguk társadalmi helyzetének erősítésére, és ennek ürügyén megakadályozták, hogy Magyarországon az első Tanácsköztársaságot követő negyedszázadban a demokratikus fejlődés kövesse a nyugati példát és követelést, szorgalmazták, hogy testet öltjön az a torz, a múlt liberális hagyományait inkább elsikkasztó, mint üldöző, félfasizta, majd később leplezetlenül és kegyetlenül, a náci ideológiával és gyakorlattal vetekedő közigazgatás és társadalomvezetés, amely utolsó pillanatig a hitleri Németország végzetéhez kötötte Magyarországot. Mindenre, ami e hosszú negyedszázadban

Magyarországon nyílt és lepezett jogtalanság, fonák előjog, fejlődésellenes nevelés volt, a kommunista kísérlet alibije adott felhatalmazást.” (42–43.) Márai beszél a gyakorló antiszemitizmusról is, nem hagyva kétséget természete felől. 1938 után, mondja, minden „hivatalban, minden foglalkozási ágban akadtak emberek, akik úgy érezték, a zsidóktól elvett vagyonnal és állással pótolhatják most már azt, amit a múltban nem tudtak megszerezni. Ez a kapzsi zsidógyűlölet természetesen nem egyszerre gyulladt föl: savanyú füstje már évtizede terjengett a magyar életben.” (44.) Majd: „Volt, aki zsidó patikáról ábrándozott, más a zsidó földről és a zsidó lakásról. A fajvédő, antiszemita sajtó megfújta az uszító kürtöket. A változó kormányok vonakodva, de végül engedelmesen végrehajtották, amit az uszítás követelt. A végső cél a magyarországi zsidóság megsemmisítése volt.” (45.) Az ilyen s az ehhez hasonló, az általános légkörre jellemző mozzanatok sorolása hosszan folytatható lenne, de ez itt s most alighanem felesleges. A lényeg, Márai e negyedszázadról szólva minden, csak nem apologetikus. S még ott is, ahol pedig számára érzelmileg fontos történet bontakozott ki, meglátta a folyamatok fonákját. Kassa „visszatérése” Magyarországhoz például ott találta a bevonuló anyaországi küldöttségben, de tapasztalatai lehűtötték lelkesedését – érzékelnie kellett, hogy a „visszatérés” az ottani magyarokat egy a csehszlovákiaiainál kevésbé demokratikus közegbe helyezte át. Már az ünnepi beszédek alatt is érezte, „hogyma nincs rendben, valami nem sikerült” (88.). Majd később az is kiderült számára, a magyarországiakban volt a hiba. „Nagyon rövid idő múltán a város őslakosai is úgy érezték és ki is mondták, hogy az a Magyarország, amelyhez most hazatértek, nem egyezik a régi hazáról őrzött emlékekkel. Mit is hoztunk mi, húsz éven át oly nehezen várt hazaiak az őslakosoknak? Hoztuk a tudatot, hogy megint magyarok, szervesen hozzátartoznak az ősi országhoz, és ez a tudat nagy felszabadulás volt a felvidéki magyarság számára. De ez a magyarság, ha kisebbségi sorsban is, ha egy sovén cseh és szlovák nemzetiségi politika korlátozásai között is, megismert e húsz évben egy demokratikus életformát, amelynek volt sok hibája, meglehetősen korrupt is volt [...], és mindeztől mégis demokrácia volt. Az állampolgári jogokat nem mérték tökéletes igazságszállal csehek és nem csehek számára, de ebben a kicsinyes nemzetiségi politikában kiélték a csehek nemzeti becsvágyait, s a mindennapos élet gyakorlatában a magyarság, németiség, a zsidóság kisebbsége demokratikus életfeltételek között élt. Mi, a trianoni Magyarország képviselői, akik most viszontláttuk ezt a földet, megdöbbenve eszmélhettünk reá, hogy a Duna-medencében a mi hazai életformáink, társadalmi berendezkedésünk, világnézetünk felett elhaladt az idő. Nem

a régi Magyarországot hoztuk, hanem egy kísértet-szerű, eltorzult változatát annak, amire a felvidéki őslakosok emlékeztek.” (89–90.)

Márai kritikája, amely nem annyira tárgyi újdonságaival hat, hanem inkább, mint önkritika érdekes, természetesen sajátos ambivalenciáról árulkodik. Igyekszik pontos lenni, de minduntalan kiderül, ő maga is ehhez az elbukó (értelmiségi) elithez tartozott, s vonzalmai sok szállal kötődtek a rendszerhez,

amelyről kritikus számvetést készített. Nemcsak jól szituált polgár volt, aki az úri elit közegében mozgott, s aki – mint elszórt utalásaiból kiderül – a politikai elittel is érintkezett (két, sőt három volt miniszterelnök is ismeretségi köréhez tartozott például), de egész „életformája” (ez egyik kedves szava) és életnívója is a kiemeltek közé sorolta. (1938-ban például már saját autója volt, ez az akkori magyar irodalmi életben nem tartozott a szokványos dolgok közé.) Habitusa, amelynek értékszerkezete ezekből a retrospektív leírásokból is jól rekonstruálható volna, az egyik magyar polgárváltozatra vall (ismerjük el, ez a lehetőségek közül az egyik jobb, akceptálható változat volt), de a többivel is érintkezett, sőt lényeges pontokon összefonódott velük. Ilyen szempontból szimptomatikus, hogy a még nagy tekintélyű, de már miniszterelnöki pozíciójából visszavonult, s Horthyt csak a háttérből „instruáló” Bethlen István nemcsak ismerőse volt, de gyakori vendéglátója, beszélgetőpartnere is. Ebből persze nem az az érdekes, hogy Bethlen igen pozitív minősítést kap tőle még a háború után, könyve írásakor is, hanem az, hogy egy ilyen viszony értelem-szerűen sok közös előfeltevésekről árulkodik – egyszerűen minősítve ezáltal Bethlent is, Márait is. S az sem

a puszta véletlen terméke, hogy Bárdossy is kap tőle méltánylást (bár őt nem menti föl, háborúpártiságát elítéli), s Teleki Pál is inkább esendő ember a szemében, semmint nehezen védhető politikai döntések meghozója. Nem csoda tehát, hogy osztozik a magyar politikai elit bolsevizmusellenességében, s ez a sokszor megjelenített averziója meglehetősen klisészerű megjegyzésekben ölt alakot. (Például utal a bolsevizmus „ázsiaiágára”, ami egyszerre tény és mítosz, de ilyen sommás formában igen kevésbé informatív.)

Annál meglepőbb (bár egyáltalán nem logikátlan opció), hogy számvetése mégis valamiféle – mondjuk így: unortodox – szocializmus igenlésébe megy át. Ez a választás persze, szögezzük mindjárt le, véletlenül sem azonos a Szovjetunióban vagy a „fordulat éve” után itthon megjelenő „szocializmussal” – azokról, következetesen, elítélően vélekedett. Amikor például leírta, hogy 1938-ban „a magyar polgári társadalom nagy többsége rokonszenvezett a nemzetiszocialista eszmékkel” (38.), mindjárt hozzátette – egy utóbb kihúzott mondatban – azt is: „Önlegyzés kell hozzá, hogy most, amikor ezt leírom, tárgyiagos maradjak, mert ez a pillanat, amikor egy ázsiai hatalom ennek a vádnak ürügyén iparkodik megsemmisíteni hazámban mindent, ami a magyarságból és a magyar élet értékeiből megmaradt.” (38–39.) S azt is szükségesnek látta rögzíteni, hogy „a Szovjetunió, az Internacionálé hazája kétségtelenül a túlzó szláv sovinizmus megtestesítője is” (37.). Az, ami számára esetleg megoldási lehetőségként merült föl, inkább a „harmadik utas” Wilhelm Röpke fölfogásával rokonítható. (Röpke műve, ismeretes, 1943-ban magyarul is megjelent, Márai – minden jel szerint – olvasta is. Szövege, intertextuálisan, több helyen is utal erre. A 115. oldalon név szerint is emlegeti Röpke-t, a 125. oldalon pedig – egyetértőleg – a nagybetűs „Harmadik Ut” is megidézésre kerül.) Kérdés persze, mi ez a Márai számára is elfogadható „szocializmus”? Részletes és szakszerű leírást nem kapunk tőle, de némelyik mondata így is definitív érvényű. Kérdésként fogalmazza meg, de kérdésében fontos állítás van: „Nem tévedek-e, ha – sokakkal – hiszek abban, hogy elérkezett az idő, amikor egy új világot kell felfedezni, berendezni, életformával tölteni meg, s ez az új világ a tömegek hazája, a szocializmus?” (124.) Azaz, ez a szocializmus voltaképpen a tömegtársadalom új formája. Máshol (124.) „az emberszabású, diktatúrától mentes szocializmus felépítésének” lehetőségein medítál. Önmagát azonban nem tagadja meg e kontextusban sem. Az elvi lehetőségként fölmerülő, Márai számára elfogadható s elfogadandó „szocializmus” voltaképpen a polgári ethosz új változata, a tömegtársadalomra való kiterjesztése. E téren persze óvatos; szinte mindvégig kérdések formájában adja elő elképzeléseit, de érvelése irányra félreérthetetlenül

egy irányú. „Nem vagyok-e neveléséges, amikor kerülő úton, személyes áldozatok és vívódások árán eljutottam a meggyőződéshez, hogy a humanista polgári szellemiségnek szerepe van a tömegek világában is? Nem vagyok-e szálnalmas polgári Donkizott, amikor abban reménykedem, hogy ez a humanista polgári szellemiség lesz a tömegek pionírja az új társadalmi életforma, a szocializmus felé való – meggyőződéseim szerint elkerülhetetlenül szükséges – fejlődés nehéz útján?” (123.) Vagy, konkrétan: „Az angol, a skandináv szocialista kísérlet elég meggyőző-e, hogy ezt a szerepet – az emberszabású, diktatúrától mentes szocializmus felépítésének szerepkörét – a humanista polgártól reméljük?... Nem torz és neveléséges reménykedés-e, amikor feltételezzük, hogy az a polgár, aki átvezette a világot a feudalizmusból az alkotmányos parlamentarizmusba, a liberalizmusba és a kapitalista termelési rendszerbe, utódaiban és maradék szellemiségében, a humanista polgári szellemiség szerepkörében alkalmas arra, hogy átvezesse a korszerű tömegeket a kapitalizmus életformáiból egy emberi mértékkel mérhető, a kereszténység igazi alapelvei szerint felépített nyugati szocializmusba?...” (124.) Érvelésében természetesen sok minden szövődik össze, benne van a számára oly fontos eszmény, a polgári ethosz „átmentésének” igénye is. De benne van valami mélyebb – negatív – történeti tapasztalat is; a régi gyakorlat nem folytatható. S érdekes módon éppen ezt mondja ki direkt állítások formájában. „Nem hiszem, hogy tévedek, amikor nem kérdés, hanem állítás formájában mondom ki, amit most mondani kényszerülök: eljutottam a meggyőződéshez, hogy a kapitalista termelési rend csak akkor tud az eltömegesedett világban egyénnek és tömegnek életformát mondani, ha emberszabású egyezkedést köt a szocializmussal.” (124–125.)

Ez a szocializmusperspektíva ma nem igazán elfogadott perspektíva. Márai ma, sokakkal szemben, védekezésre szorulna felfogása miatt. Problémája, a tömegtársadalom optimalizálása azonban bizonyosan ma is nagyon eleven probléma. S e téren visszaigazolódik, amit e kontextusban megfogalmazott: „A kapitalista termelési rend egy napon szemben állott emberfeletti alkotásával, a tömeggel, és két világháború, néhány különböző színű jelmezbe öltöztetett forradalom arról győzte meg, hogy a szocializmus segítségével nélkül a kapitalista termelési rend a tömeg kérdéseire nem tud megnyugtató választ találni.” (125.)

5

A ránk maradt töredék természetesen nem csak gondolkodástörténeti dokumentum. Műfajából, vallomásszerűségéből következik, hogy a személyes élet sok, az adott kontextusban valamiért fontos mozzanata is rögzítésre ke-

rült. S ezek az önéletrajzi epizódok önmagukban is érdekesek, olykor csakugyan megvilágosító erejűek. Ezek számbavétele persze jórészt a filológia dolga lesz, két hosszabb, érzékletesen leírt epizód megemlézése azonban itt is aligha maradhat el. Mindkettő az író történeti situálása szempontjából is nagyon fontos, s ugyanakkor – magamat kell ismételtem – érdekes. Az egyik a szerkesztőségi légkör földézése. Ez nemcsak az Anschluss hírének megismeréséhez szolgál háttérül, de az újságíró Márai (s lapja, a *Pesti Hírlap*) mindennapi élete szempontjából is tanulságos. A szokásos sajtótörténeti dokumentumokból többnyire az a mikrokörnyezet és az a légkör hiányzik, amit itt Márai leír. A másik, a szerkesztőség pandantjaként is kezelhető földézett tér, az író otthoni dolgozószobája, könyvtárával, munkabeosztásával, egyáltalán: életrendjével, amelybe a teniszezés (személyi edzővel) és a kocsimosítás processzusa is beletartozott. De említhető lenne a várbeli napi séták rendje is, amelyhez a kutya megsétáltatása s az úri elittel (például Teleki Pál gróffal) való alkalmi találkozás és a kölcsönös üdvözlés is belefért. Ezek a momentumok annak a bizonyos, Márai által oly fontosnak tartott „életformának” voltak mindennapokat strukturáló elemei. Ismeretükben nem is állható meg, hogy ki ne mondjuk, ez az életforma nemcsak a szokásos magyar írói életforma fölött helyezkedett el magasan, de a középosztály mindkét („úri” és „polgári”) szárnya fölött is. Márai ekkor (1938 és ’44 közt) már privilegizált helyzetű értelmiségi szereplő volt, s 1944/45-tel éppen ez az élethelyzet és életforma rendült meg.

6

A töredék irodalmi megalkotottságáról érdemben szólni nagyon nehéz. Természetesen ez is Márai-szöveg, a szokott erényekkel, a rá jellemző stíláriis biztonsággal, olykor manírokkal. A kompozíció azonban a szöveg dekonstrukciója miatt csak nyomokban látszik. Az indítás, a könyv fölütése erős, fontos mű ígérletét hordozza. A második fejezetben azonban az intonált gondolati ív mintha megtörne, kivált e fejezet második felében. Hogy ez miből adódik, e pillanatban nem dönthető el. Lehet, hogy egy később kibontakozó érvelés indult itt, de ez a szöveg töredékké válása, maradvány volta miatt már nem látszik. Az is lehet, hogy itt textológiai problémák húzódnak meg a mélyben, s az egész III. kötet szövegkritikai kiadása ezt majd értelmezhetővé teszi. Ismeretes, vannak töredékek, amelyek éppen töredékes formájukban igazán hatásosak, mondhatnánk, esztétikai értelemben „egészek”. Ez a most közreadott Márai-töredék nem ilyen, ez csak eredeti, teljes kompozíciójában – ha ez még visszaállítható – nyerné el teljes értelmét.

Jelen formájában funkciója „csak” adalékszerű. De a remény egyelőre megvan, hogy a III. kötet dekonstruált rendje egyszer majd még visszaállítható lesz. ■ ■ ■

Lengyel András (Békéscsaba, 1950): irodalomtörténész, muzeológus. Többek között Móra Ferenc, József Attila és Kosztolányi Dezső kutatásával foglalkozik.

Egy különös év: 1968

Domokos Géza '68-at próbálom összeállítani, ám ehhez több kutatási időre, megnyílt és (alighanem) meg nem nyílt levéltárak Domokos Géza-dossziéinak áttanulmányozására volna szükség. (Az 1968-as évre mutató magyar kutatások megkezdődtek. Történészek, irodalomtörténészek munkáiból számunkra jól hasznosítható a Pomogáts Béla által sajtó alá rendezett kötet, *Haza, a magasban* címmel, a „kettős kötődés” 1968–69-es vitájáról.) Akár a viszonylagosan teljes számbavétel helyett természetesen sokkal könnyebb saját irataim, leveleim, emlékeim közt keresgélnem (mint ahogy ezt korábban is megtettem) – de így sem alakul ki a legalább engem megnyugtató teljesebb kép. Hiszen az 1968-as magántörténeteket igazából európai – nyugat- meg kelet-közép-európai – hálóban lehetne egészükben megérteni. (Szerettem volna begyűjteni erre vonatkozó könyveket, hiteles forrásokat, a terv azonban megrekedt vágy-formában – maradtak, maradnak a közeli információk, számunkra fontos történések, szomszédságbeliek és Erdélyből s Bukarestből nézve helyiek.)

Az előzmény természetesen a Prágai Tavasz – írtam le negyven évvel később, a *Korunkban* (2008. 10.), saját lapunkból igyekezve kiolvasni az események romániai előtörténetét, alakulását. Az 1968. márciusi és áprilisi szám felemás képet mutat: a vezércikkek (az egyik Balogh Edgár aláírásával, a következő aláíratlanul) a pártelvárás, a pártellenőrzés felé mutatnak, Ceaușescu-idézzel és ilyen kitételekkel: „Az elidegenedés ostoba fajtája, ha valaki szerteszét a nagyvilágban keresi az újat, híreket ollóz magába minden-

ünnen – éppen csak maga köré nem néz, itthon az új társadalomfejlődési szakaszt nem látja, abban részt nem vesz...” Közben világirodalmi összeállítást szerkesztünk, amelyben szót kap a komparatisztika, az '56-os elítélt Déry Tibort dicsérjük, Szilágyi Domokos Eliotról ír, jut hely Jean Follain-nek, Sartre-nak és Ernst Fischernek. Magyarország 1945. áprilisi „felszabadulásának” évfordulója alkalmából két Illyés Gyula-verset közlünk, a *Dombvidékiekben* ilyen sorokkal:

Alpok, Kárpátok, hadd őrzöngjetek.
Van emberi beszéd.

Nos, egy hónap sem telik bele, hogy az illyési reményről ország-világ megtudhassa: az emberi beszéd még korántsem természetes, és legalábbis a Kárpátok őrzöngenek. A Magyar Írószövetség kritikai szakosztályában, illetve a pesti lapokban késő tavasszal elindult „kettős kötődés” problémafelvetése felizgatta a romániai felső pártszerveket, s mint annyiszor előbb és később, kampányt indítanak, utasítást adnak a tiltakozásra: a romániai magyar irodalom fórumainak, vezető személyiségeinek vissza kell utasítaniuk a kétoldalú kötődés gondolatát. Mielőtt azonban ennek az intézkedésnek – Domokos Gézát közvetlenül érintő – részleteibe belemerülnénk, az „örjöngésnek” egy előző, de talán a magyar írószövetségi felvetéssel összefüggésbe hozható, Kárpátokon túli eseményére kell kitérnünk.

Bukaresti nyár – kolozsvári ősz című tanulmányomban (*Korunk*, 2008. 10.) igyekeztem rákérdezni: a „kettős kötődés” vitája mennyiben járult hozzá

a (magas pártfunkcióval rendelkező) Fazekas János által állítólag szorgalmazott, 1968. június 27-i bukaresti, központi bizottsági meghallgatáshoz, amelyen Nicolae Ceaușescu más felső szintű pártvezetőkkel (Ion Gheorghe Maurer, Niculescu-Mizil, Fazekas, Leonte Răutu, Gere Mihály, Dumitru Popescu) együtt fogadta a romániai magyar értelmiség illetékes pártszervek által kiválasztott képviselőit. Mint hogy az emlékezet azóta csak kopott, ebből a *Korunk*-írásból másolom át a megőrzött benyomásokat és az őket kiegészítő (a bukaresti magyar diplomáciai képviselőlet által készített) feljegyzéseket. A hangulat érzékeltetése, úgy vélem, nem igényel helyesbítést, a Központi Bizottság épületében elhangzottak föllevenítése nyilván töredékes (Cseke Gábor joggal reagál ezzel a címmel a szövegemre, a *Romániai Magyar Szó* 2008. december 13–14. számában: *Egy találkozó, amihez nem elég az emlékezet*); a diplomáciai iratra vonatkozóan pedig itt utalok. Megismétlem tehát az öt éve szövegezett összefoglalást:

Akiket máskor, többször is meghallgattak, azokat nyilván kevésbé lepte meg ez a kollektív behívás, minket viszont, „novíciusokat” váratlanul ért a legmagasabb helyre, a Központi Bizottság épületébe szóló behívó. A pilanat szokatlanságát nem is az „utánpótlás” ilyenfajta megszólítása fejezte ki, hanem hogy az idősebb korosztályból olyanok is begyűjtettek, mint például a korántsem hivatalos (de a legteljesebben hivatásos) történész Jakó Zsigmond. Amikor a szamosfalvi repülőtéren felültek a különgépre, mindenfelől elhangzott a szöveg: ha ez a gép lezuhanna, az erdélyi magyarság vezető értelmiség nélkül maradna...

Mi is történt 1968. június 27-én (velünk) Bukarestben? Ha az emlékezetet nem segíti korabeli írásos feljegyzés, napló, bizony nehéz a felidézés; természetesen az alapélmény, különösen, ha oly erős, mint ami azon a napon ért, megmarad – idővel talán még erősödik is. De az ellenkezés, a tiltakozás is előhozhatja az emlékeket a régműltből. Mert a Maghiarii din România (1956–1968) kötet bizonyos feljegyzései szinte semmiben nem egyeznek az egykori résztvevő által „a tett színhelyén” megéltekkel. Furcsa, mégis igaz: a leghevesebb visszautasítást a dr. Kincses László jegyezte beszélgetés váltja ki, amelyet július 13-án Domokos Gézával mint az Előre helyettes főszerkesztőjével folytatott. A magyar Országos Levéltárban őrzött, a Külügyminisztérium archívumából „Szigorúan titkos” jelzettel átkerült, 1968. július 16-ra keltezett jelentésben ilyen, nyilvánvalóan hivatalos, hamis – bizonyára D. G. önvédelméből levezethető – szöveg olvasható: „A pártvezetés, mint ismeretes, az elmúlt évek során számos tevékenységi területet vizsgált meg kritikus, elemző szemmel, és határozott el Románia számára döntő fontosságú dolgokat: csak az országos konferenciára, annak határozataira utal [D. G.],

hogy példázza, mire gondol. Az ország egyes tevékenységi területeinek áttekintése folyamatában került sor arra, hogy a pártvezetés összeüljön a magyar nemzetiségi kulturális szakemberekkel, és meghallgassa véleményüket egy őszinte, kötetlen beszélgetés során. Megjegyzé, az a tanácskozás ugyanilyen kötetlen, barátságos és intellektuális jellegű volt, mint ez a mienk itt.” A pár nappal korábbi, Takács Lajossal, az Államtanács tagjával folytatott beszélgetés valamivel realisabb, a tanácskozás való hangulatát némiképpen sejtető; Takács a hozzászólók indulatosságát emlegette, a gyenge érveléssel, a színvonalatlansággal, „a kisszerűség és provincializmus” megnyilvánulásával magyarázza, menti Ceaușescu záróbeszédének „lényegében elutasító” álláspontját. A romániai magyarság 1968-beli hivatalos, magas funkcióban lévő képviselője azt is megjegyezte, hogy a tanácskozás lefolyása nem tette lehetővé többek közt a Magyar Írók Szövetsége fölvetette „közös felelősség” kérdésében egy kollektív nyílt állásfoglalás megfogalmazását és közlését a Scânteiaiban, ehelyett csupán az ismert rövid közlemény jelent meg a bukaresti tanácskozásról.

A június 27-i találkozás, egész napos, hamisítatlan bukaresti kánikulában, levegőtlen teremben megtartott szembesülés Ceaușescuval mindennek volt mondható, csak kötetlennek, barátságosnak nem. A hozzászólásra jelentkezők, Fazekas János által nevükön szólítottak – tizenhét voltunk, ha emlékezetem nem csal, és tizenheten a romániai magyarság különböző gondjait, kéréseit fogalmaztuk meg, természetesen kellően pártos csomagolásban (egyedül Erdős I. Pál grafikus kérelmezte, hogy a szatmárnémeti magyar színház mellé létesítsenek román tagozatot) –, szóval mi, Gáll Ernőtől a legfiatalabbig (aki tudtommal én voltam) egyre feszültebbek lettünk, egyre súlyosabbnak éreztük a Főnök még csak csendesesen rosszálló nézését, de még az inggombot sem lehetett kikapcsolni, nyakkendőt megoldani. Késő délután jött aztán a két órát tartó dörgedelem, minden fölvetés visszautasítása és a jelen lévő magyarok rendreutasítása; szövegeinkkel ugyanis – kiabálta Ceaușescu – éppen a romániai magyarságnak ártanánk, ggettőba kényszerítenénk a nemzeti kisebbséget. Talán szegény Nagy István kapta a legdurvább kritikát, ő ugyanis a magyar nyelvű szakoktatás visszaállítását szorgalmazta, amire N. C. azt válaszolta, hogy elképzelésünk teljesítése esetén a magyar anyanyelvű sofőr nem tudna áthajtani a Kárpátokon. (Ez volt a legprimitívebb szöveg azon a június 27-i tanácskozáson – de Takács Lajos nem erre utalt abban a bizonyos követi beszélgetésben.)

Este a kinti pártszálláson kaptunk valami vacsorát, aztán az összeszokott kártyás társaságunk (Bretter Gyuri és Láng Gusztó biztosan benne volt) leült preferanszozni. Le voltunk törve, mint a bili füle. Közben bekapcsoltuk a rádiót, persze Bukarestre – és meghallgathattuk a rövid híradást a délelőtti-délutáni tanácskozásról, amelyen ugye valamennyien felzárkóztunk a pártfőtitkárr

mögé. Médiaügyben ez volt az első személyes nagy tapasztalatom.

Hazafelé, a Bukarest–Kolozsvár repülőúton ismét kártyáztunk, Nagy István mélységes megbotránkozására.

(Zárójelben ide másolok még néhány sort 2008-as visszaemlékezésemből, ne maradjon ki ez sem, nem utolsósorban kapcsolataink történetében egy fontos epizód. Vagyis egy kicsit előbbre menve a '68-as történetben: *Persze olyan emlékeket nem őrzök, mint amilyeneket az író-szerkesztő Koncsol László Vallató-jában, a tőle kapott 2002-es kötetben olvastam: „1968 augusztusa a Szemlénél ért, kerékpáron jártam akkor-tájt munkába, s a harcokcsik közt is két keréken cikáztam le-föl a városon át, vagy toltam járművemet a tömegben. Hajnalban a közeli reptérről kötelékben fölénk szálló nehézbombázók riasztottak föl, tőlük s egy idős szomszédasszonytól tudtam meg, hányadán állunk. Egy-pár telefon, s már hallottam is az első sorozatokat a város felől. Családom besorakozott az élelmiszerbolt elé, én pedig kerékpáromra fordultam, s indultam a városba.”* A pozsonyi Irodalmi Szemle íróival, szerkesztőivel már korábban kapcsolatba kerültem, Dobos Lászlóval, Tőzsér Árpáddal például épp folyóiratuk tízéves ünnepségén, a budapesti írószövetségi helyiségben találkoztam – de nem csak miattuk fájt, háborított fel, hogy a „szöveg-ségesek” bevonultak augusztus 21-én Csehszlovákiába. Tavasztól-nyártól figyeltük, mi történik odaát, csehszlovák, cseh és szlovák, no meg magyar ügyekben. Személyesen 1969 decemberében, egy lengyelországi írószövetségi út záróakkordjaként, Duray Miklóssal beszélhettük át egy pozsonyi éjszakai bárban a több mint egy év alatt történeteket; rá húsz évre pedig, Dobos Laciék kolozsvári írókat megcélzó, segélyadományokkal érkező, szintén éjszakai látogatása jelentette a különös baráti folytatást. Korunkilag korántsem bizonyult vitamentesnek az a bizonyos '68 augusztus vége. Szinte föl sem tudtam fogni, hogy van, aki Dubčekkel szemben Novotny pártján áll – márpedig Balogh Edgár Novotny-pártinak mutatta magát. Emlékszem veszekedő vitájukra Földes Lacival: arra mentem be Edgár szobájába, hogy már-már hajba kapnak. Habozás nélkül Földeshez csatlakoztam, együtt folytattuk az ordítózást, meggyőző munkánk azonban eredménytelennek bizonyult.)

De még 1968 nyaránál, a nyár elején tartunk. Domokos Géza már ismét az *Előre* munkatársa, főszerkesztő-helyettese, a hétvégi irodalmi-művészeti melléklet (*Vasárnap*) szerkesztője. Nincs könnyű dolga; egyrészt meg kell küzdenie a központi napilap sziklaszilárdan párthű, a mindenkori pártvonalat érvényesítő főszerkesztőjével, Szilágyi Dezsővel, másrészt egyensúlyoznia kell a – benne még megbízó – pártközpont irányában. A Ceaușescuval történt értelmiségi találkozó utáni napokban pedig továbbra is na-

pirenden van a „kettős kötődés” kényes, az elvtársakat végtelenül izgató ügye. Domokos, ha a romániai magyar kultúra érdekében működtetett pozícióit nem akarja veszélyeztetni, illetve feladni, nem térhet ki a feladat elől. Anélkül, hogy megnevezné a vitafelet, *Sajátosság, felelősség* cím alatt ő közli az első választ, 1968. július 7-én. Mintha maga is elhinné, leírja ezt a mondatot: „Túl vagyunk azon a vulgarizáló balhiedelmen, miszerint az irodalom a napi politika függvénye.” A sajátos felelősséget emeli ki, a romániai magyar adottságot mint a sajátját, mint akiből nem a felülről rákényszerített optimizmus szól: „Viselésére, vállalva a román kultúra művelőivel, van bőven erőnk és tehetségünk. Mutatja a múlt, jelzi a jelen és minden kétséget kizáróan bizonyítja – a jövő.” (Dávid Gyula a 2010. november 26-án megtartott Domokos Géza-konferencián elhangzott előadásában, illetve ennek szerkesztett változatában – a Pomogáts Béla által sajtó alá rendezett dokumentumkötetben – feltárja, hogy milyen körülmények között született meg, felső utasításra, második változatban, az idézett Domokos-cikk.)

Ami e vitának nem nevezhető, annál inkább pártkampányként lebonyolódó reagálásban következett, annak irodalom- és sajtótörténeti leírása nem fér be e keretek közé (például az *Utunk*, az *Igaz Szó* szövegeivel – és azzal, hogy a *Korunk* a cenzori vagy inkább pártellenőrzés elhúzódása folytán miképpen úszta meg legalább ezt a szégyent). Ide tartozik viszont az 1989. decemberi változást követő számonkérés, 1990 őszén, a Debreceni Irodalmi Napokon. Ágoston Vilmos lépett fel a legkeményebben az elszámoltató szerepében, kétségtelenül kellemetlen helyzetbe hozva a jelen lévő Domokos Gézát. Válaszában Domokos utalt a megkérdézése nélkül történt szövegmódosításokra – ennél azonban lényegibb helyzetértelmezéssel is próbálkoztak a tanácskozás egyes résztvevői. Az *Alföld* 1991. 2. számában olvasható vita mindenesetre csak részgazságságokat mondott ki, a tágabb politikai-irodalompolitikai összefüggés és a döntően pozitív folytatás – Domokos Géza pályáját és a romániai magyar irodalom közeli alakulását tekintve – egyéb *Előre*-cikkekből, más közleményekből, főként majd a Kritérium kitűnő éveiből látható.

A Prágai Tavasszal párba ha nem is állítható egyfajta romániai hullámmozgás, 1968 tavaszán bizonyos nyitás érzékelhető Bukarestben, az irodalmi-kulturális hetilapokban (*Luceafărul*, *Gazeta literară*, *Contemporanul*) és az Írószövetségben. Egy hónappal a szerencsétlen *Sajátosság, felelősség* válaszcikk előtt Domokos Géza belső vezércikket közöl az *Előre*-ben (1968. június 9.), a *Kötelesség joga* címmel. Fából vas-
karika? A szerző magyarázata: „Kötelességtudat, kötelességérzet joga. Lehet, hogy a jogásznak paradoxon, de írónak – mint az Írószövetség vezetőségének mos-

tani bővített ülésén kiderült – világos, dús tartalmú program.” Domokos utal az RKP Központi Bizottságánál lezajlott találkozó ösztönzésére (nem a magyar értelmiségieket megleckéztető gyűlésre persze, hiszen az majd csak június 27-én zajlik!), felvázolja a munkaülések, elemzések közeli programját, amibe ezúttal belefér majd a nemzetiségi irodalmi lapok elemzése – sőt azok megújítása is. A felelősség, a „pártos kötelesség” emlegetése természetesen beletartozik a frazeológiába, sőt az a következtetés is, hogy ez a program „döntő módon befolyásolja majd a szocialista Románia egységes irodalmának szerves részét képező nemzetiiségi irodalmak azonnali és távlati alakulását”.

Jó volna dokumentumokat (leveleket?) találni ebből az időszakból, vagy legalább érdemlegesen emlékezni, hogyan alakult kapcsolatunk, melyek az indító mozzanatok barátságunk, harcostársi összefogásunk épülésében ezekben a hetekben-hónapokban. Mindössze egy rövid, *Korunk*-fejléces (kísérő?) levelecskét találok a Domokos-hagyatékban, amely így kezdődik: „Kedves Géza, nemcsak élőszóval, hanem íróttal is igyekszem támogatni vonalunkat – vagyis az Előre rovatát is.” Az 1968. június 17-re keltezett néhány mondat utal két megjelent kritikára és az ugyancsak *Előre*-ben közölt május 29-i riportomra. A levél zárómondata: „Egyébként várjuk, felvértezve, hogy hív-jatok Bukarestbe.”

A hívás megtörtént. 1968. július 9-én a Romániai Írók Szövetsége Kiseleff úti székházába voltunk hivatalosak, több mint ötven romániai magyar író, irodalmár, szerkesztő, hogy hosszú idő után először önállóan vitassuk meg saját ügyeinket, főként a két erdélyi magyar irodalmi lap, a Létay Lajos főszerkesztésében megjelenő kolozsvári *Utunk* és a Hajdu Győző irányította marosvásárhelyi *Igaz Szó* tevékenységét elemezve. A dátumokat összemérve, csodálkozik az ember, hogy nem egészen két héttel a Ceaușescu jelenlétében lezajlott értelmiségi meghallgatás és a pártfőtítkári durva visszautasításunk után egyáltalán sor kerülhetett erre a magyar íróvitára. Pedig lehet, hogy éppen a Központi Bizottságnál elhangzottak, pontosabban az ott kimondott hivatalos végszó jelentett érvert e tanácskozás szükségessége mellett. Végül is, az egykori beszámolókat, cikkeket, beszédeket összeolvasva, három tényezőt nevezhetünk meg e kritikai célzatú összejövétel létrejöttében: 1. a román irodalmi életben (a lapokban) nyomon követhető hangváltás példáját; 2. A „kettős kötődés” napirenden tartását, vagyis hogy a saját felelősségről lehet és kell nyíltan beszélni; 3. a Bukarestben élő (különböző funkciókban a román fővárosba, kulturális intézményekhez, újságokhoz került) magyar írók és publicisták fokozottabb szerepvállalás-igényét, sőt egyéni sértődéseket – melyek közül a legviszhangosabb a jó kapcsolatokkal rendelkező Méliusz Józsefé volt.

Kellő távlatból sokadszor, figyelmesen, mondatról mondatra végigkövetve Méliusz 1968. július 9. című írását (*Az illúziók kávéháza* kötetben található), árnyaltabban ítéltethetjük meg a helyszínen eleve rokonszenvvel hallgatott, éles fogalmazású, sűrű önismétlésekkel teli, meghatározó méliuszi felszólalást. A hang- és vezetőváltásban (Hajdu, Létay) érdekeltek fontosnak éreztük a Méliusz által leütött hangot, az igényt „a szocializmus demokratizálhatóságát” illetően, ami „a szocialista változás és változtatás dialektikájában a jobbik áramlat; nem általánosságban – általánosságok, szólamok, jelszavak kevésbé köteleznek! –, hanem a szocialista Romániában, konkrétan nemzetiségünk tudati életében, ennek is egy részterületén: irodalmunk közgondolkodásában.” De hogy egyértelmű betagozódás is jelen volt ebben a beszédben (és *Az illúziók kávéháza*-beli szövegben), percekkel (oldalakkal) később vált, válik nyilvánvalóvá. A szépen hangzó emberség-valóságérzék-bizalom szavak mögött a július 9-én még taktikainak tűnő kimondás bő félszázad múltán másként hat: „Alig két hete fogadott bennünket, százhusz magyar értelmiségit az ország egész magyar lakta területéről a legfelsőbb állami és pártvezetőség. Szorongás, félelem nélkül mondtuk ki előtte minden nemzetiségi gondunkat és gondolatunkat, és meghallgattattunk. Mai vitaösszejövételünk annak a magas találkozásnak egyenes konzekvenciája.”

Valószínű, hogy ez az utolsó mondat egészében igaz. A szorongás- és félelemnélküliség viszont s az, hogy meghallgattattunk, nem igaz – július 9-én sem érezhettük így. Mégis a Kiseleff sugárúti összejövétel, a pártutasításokat szigorúan betartó lapvezetők kemény elmarasztalása optimizmussal töltötte el a teremben jelen lévők nagy többségét – a változás reményével (szemben a Központi Bizottság épületében megéltekkel). Pár nap múlva Domokos Géza az *Előre*-ben (1968. július 14.), *Önvizsgálat* című cikkében összekapcsolja ugyan az írószövetségi székházban történeteket a párt elvárásaival („a magyar írók bukaresti munkaülése az RKP politikájában fogant elvi szilárdság, a szigorú önvizsgálat, az alkotói tisztesség jegyében zajlott”), az *Igaz Szó*- és *Utunk*-vezetést ért bírálatokat viszont eredményként könyveli el. Ezt írja: „Bőven esett szó – és ez természetes is – az elmúlt esztendő mulasztásairól, gyakoriak voltak az utalások egyes művelődésünk fejlődésével, a közéletünket egyre inkább magával ragadó kezdeményező készséggel, nyíltsággal, demokratikus szellemmel lépést tartani nem tudó szerkesztők felelősségére is.” Vagyis fölfele megnyugtató szavak, a mi konkrét – romániai magyar irodalmi – ügyeinket illetően viszont a kitűzött cél igazolása: az utasításoknak lefekvő főszerkesztők elmarasztalása – ami eltávolításuk lehetőségét is magába foglalhatná.

Ha nem jönne augusztus, a Varsói Szerződés csapatainak csehszlovákiai bevonulásával, Románia – Ceaușescu – különállásának kinyilvánításával, ez pedig a romániai társadalom egységének felmutatását is megköveteli (egyúttal a változtatások, esetleges „alsóbb” személycserék leállítását is). Egymás után születnek a hűségnyilatkozatok, a június végi, a Központi Bizottság épületében zajlott főtitkári megleckéztetés s a magyar irodalmi (július 9-i) reménykeltő összefogásunk nyarának végén a pártvezetés hatalmát megszilárdítani hivatott aláírások és új párttag-felvételek (olyanok kérvényeivel is, akik az évtized elején még a román állam politikai foglyai voltak). Ebbe a „felzárkózó” sorba illeszkedett a 61 kolozsvári magyar értelmiségi nevével ellátott, a lapokban szeptember 3-án megjelenő nyilatkozat, Románia bel- és külpolitikájának támogatása. Az 1968-as nyarat (beleértve a dubčeki Csehszlovákia lerohanását) át nem élt nemzedékek számára nyilván érthetetlen, hogy az aláírók közt szinte mindannyian itt élő, a hatvanas évek végén már felnőtt romániai magyar írók, tudósok, művészek jelen vagyunk, Kós Károlytól és Jakó Zsigmondtól, Nagy Alberttől és Senkálsky Endrétől, Szabó T. Attilától, Szervátiusz Jenőtől Bajor Andorig, Lászlóffy Aladárig, Ruha Istvánig és Szilágyi Istvánig.

Domokos Géza közben az *Előre* főszerkesztő-helyetteseként teszi a dolgát, szerkeszti az irodalmi mellékletet, a *Vasárnapot*. A bukaresti tanácskozás után, július 16-án írt levelében cikket kér tőlem, „nyugodt hangú” („Téged különben nem kell erre biztatni”), elvi tartású 4-5 oldalas cikket, irodalmunk, lapjaink állapotáról, feladatairól. És hozzászói: „Nem szabad engedni, hogy a rosszindulatú, pecsenyeféltő pletykaterjesztők lejárássák múlt heti gyűlésünket a közvélemény előtt. Ott nem »lekenyerezett« emberek, »időlegesen egy egy dogmatikus (sic!) csoport befolyása alá került fiatalok« eltévelyedéséről volt szó, hanem elvszerű írói magatartásról, jövő-gondokról, tiszta, becsületes önkritikáról, több – igényről. Nem főszerkesztői székekért folyt a harc, mint ahogy egyneműek terjesztik, hanem a romániai magyar irodalom sorsáról. Ezt kell tudnia a közönségnek. Ehhez kérem a segítségedet.”

Az *Előre* részéről egyelőre nincs visszakozás, ezt Szász Jánosnak, a lap belső munkatársának 1968. szeptember 24-én kelt levele igazolja. Többes szám első személyben fogalmazva (Domokosra is gondolva) „tárgyi kritikát” kér tőlem; „mint az indulók is tápolója és kritikus” írjak négy kötetről, Balla Zsófiáról, Csiki Lászlóról, Farkas Árpádról és Mandics Györgyről („ők tulajdonképpen a *Vitorlaének* nemzedéke”). Domokos Géza részéről pedig (közvetlenül) elhangzik a felkérés: legyenek irodalmi szerkesztő az *Előrenél*, a *Vasárnap* mellékletnél – amire nekem

egyetlen válaszom lehetséges: eszemben sincs elhagyni a *Korunkat* és Bukarestbe menni.

A július 9-i bukaresti tanácskozásnak egyébként volt egy el nem hallgatható *Korunk*-vonatkozása. Méliusz József felszólalásában ugyanis – noha az *Utunk* és az *Igaz Szó* mint írószövetségi lapok kerültek napirendre – többször felbukkant a *Korunk* neve, és nem csupán Gaál Gábor-i pozitív példaként (ellensúlyként). Méliusz a „gyökeresség”, a „kozmo-politizmus”, a „ki a zsidó és ki nem” kifejezésekkel, kitételekkel gyanúsán (érthetően?) a hatvanas évek *Korunkjára* és személy szerint a főszerkesztő-helyettes Balogh Edgárra terelte a figyelmet. A két világháború közti (kolozsvári, marosvásárhelyi, brassói, temesvári, nagyváradi, aradi) szabadkőműves páholyokról is szó esett Méliusznál, mi több, „az erdélyi embertelenségben” kifejezést is idézte valahonnan Tamási Árontól.

Nos, közvetlen vagy közvetett visszautalást a bukaresti írószövetségi tanácskozásra a *Korunkban* keresve sem talállok – csupán egyet, saját „köveimben”. 1967 januárjától megjelenő egyéni rovatom, a *Kövek* 1968. szeptemberi szövegében, *A Nagyelefánt nyomában* cím alatt vitatkozom azzal a nézettel – Méliusz utalt efféle Bukarestben! –, hogy a romániai magyar irodalom lemaradt volna a kortárs román irodalom mögött. Ellenpéldáim közt Szilágyi Domokos, Páskándi Géza, Kányádi Sándor, Lászlóffy Aladár versei, Bálint Tibor és Páskándi új novellái szerepelnek, sőt Páskándi Géza, Kocsis Istvánnal együtt, mint drámaíró is; aztán Sütő András, Szabó Gyula, akiket a jeles román kortársak (Geo Dumitrescu, Ioan Alexandru, Marin Sorescu, D. R. Popescu) mellé ugyanúgy odaállíthatunk, mint Nagy László, Santa Ferenc vagy Fejes Endre mellé – de akár Mrožek, Danilo Kiš vagy Voznyeszenszkij mellé is. Önérzetes irodalmi jegyzetem persze – az adott pillanatra (időkre) jellemzően – azzal kezdődik, hogy természetesen biztosítani kell a művek megjelentetését; és „mindnyájan tudjuk: ahhoz, hogy ezek a művek, a magunk és társaink művei megszülethessenek, olyanokká legyenek, amilyenek titkon álmodjuk őket – nem elég hősokeket és szituációkat megálmodni az íróasztal mellett; olykor oda kell állni a szónoki emelvényre, hogy aztán minél hamarabb és minél tisztább lelkiismerettel visszatérhessünk az íróasztalhoz, az írott szóhoz”. S a „felszólalásaink aranyfedezete”, a „bizalomban gyökerező őszinte szó” hangsúlyozása mellé odakerül a cenzúrára kacsintó, az elvtársaknak szóló mondat: „Ezt várja tőlünk nép és párt, ezt várják írórtársaink és az olvasók.”

(Két megjegyzés ehhez a szöveghez: jegyzetem címe Palocsay Zsigmond verses vadászmeséjére utal. Nem mellékesen pedig olyan friss versekkel, prózákkal, kötetekkel érvelek, mint Lászlóffy Aladártól

a *Férfiak* – „Hányan rohadtak el húsz és harminc között. / E kor a férfit vagy szemetet érleli bennünk” –, Szilágyi Domokostól a *Kényszerleszállás, A láz enciklopédiája*; a börtönből pedig nem is oly rég szabadult Páskánditól az *Úvegek* és a *Holdbumeráng*. Sajnos, arra már nem emlékszem – írásos nyomát pedig nem találok –, hogy a Kiseleff sugáruiti palotában pontosan mit mondtam, mit idéztem. Egy biztos: nem tartoztam Hajdu Győző és Létay Lajos – kevés számú, ott Bukarestben inkább lapulva hallgató – védői közé.)

Szeptember 20-án küldök Domokosnak egy beajánló levelet (eredmény nélkül). Talán nem érdekelten, 45 év múltán sem.

Kedves Géza!

Tegnap este telefonon hívtalak, de először foglalt volt a vonal, aztán meg nem kapcsoltak, ezért levélben kérdezek meg egy eléggé kényes ügyben, amelyet talán így is megértesz, emlékezve augusztus 22-i cukrászdai beszélgetésünkre lapjaink problémáiról. Szeretném, ha őszintén megírnád – ugyancsak magánlevélként –, mi a véleményed egy olyan lehetőségről, hogy Szilágyi Júlia esetleg hozzátok menjen, az irodalmi-művészeti rovat kolozsvári munkatársaként. Tudtommal részéről történt egy ilyen szerű ajánlat, de nem ismerem a választ. Az történt ugyanis, hogy terveinket némileg keresztezni látszik az Utunk, pontosabban Létay elzárkózása Szilágyi Júlia felvétele elől, amit én – az ő érdekükben – eléggé furcsállok, de erőltetni a dolgot nemigen lehet, talán nem is jó. Én azt hiszem, Ti feltétlenül nyernétek Szilágyi Juliával (az Utunk is nyert volna!), s ez a megoldás Neki is elfogadható volna, sőt jó. Nem tudom, hogy álltok norma-ügyekben (Szöcs [István] oda menetele után), de ettől függetlenül kíváncsi vagyok őszinte véleményedre; hiszen a helyzetek módosulhatnak. Ha például Kolozsvárt szükségetek volna még egy munkatársra, megfelelne-e Nektek ez a megoldás? Nagyon kérek, sürgősen válaszolj, mert a helyek betöltése (nálunk legalábbis) napirenden van, ehhez viszont fontos volna tudni véleményedet. Biztos lehetsz benne, hogy nem fogok visszaélni bizalmaddal, barátságoddal. Szeretettel üdvözlő [olvashatatlan aláírás]

(KÁNTOR – ha nem tudnád, ki írta alá)

Kvár, 1968. szept. 20.

Belelapozva az *Előre*, pontosabban a *Vasárnap* 1969. évi korai lapszámaiba, néhány Domokos Géza-jegyzetre figyelek fel. 1968 folytatására – a részben új (?) helyzetben. Hetente „vasárnapi jegyzeteket” ír (ha csak valamilyen nagy pártesemény, oldalakat kitöltő Ceaușescu-beszéd miatt el nem marad a melléklet), emlékezik, szervez, új lehetőségeken gondolkodik. *Kegyetlen köszöntő* a címe a hatvanéves Méliusz Józsefnek szentelt oldal bevezetőjének, amelyben pon-

tosan ragadja meg az irodalompolitikai harcokban sajátos helyzethez jutott költő magatartását: „Szálást nyújtott lelkében angyaloknak és démonoknak, szeretett és gyűlölt, vágott és vágatott. És új költői nemzedékünk jelentkezéséig nagyon magányos volt. Hát nem a nyugalom és béke lenne most a legillőbb köszöntő szó?” (*Előre*, 1969. január 12.) Egy hét múlva, Ady Endre halála ötvenedik évfordulójához közeledve, hangsúlyosan irodalompolitizál: „Országunkban talán soha ilyen széleskörűen nem ünnepeltek magyar költőt. Az RKP Központi Bizottsága titkárságának határozata – nemzetiségi kultúránk megbecsülésének újabb bizonyítéka – szabja meg ennek a nagyarányú tiszteletadásnak a kereteit.” És sorolja a megemlékezés bejelentett helyszíneit – Bukaresttől (a Köztársasági Palota kistermétől) Nagyváradig, a közbeeső állomások pedig: Kolozsvár, Marosvásárhely, Iași, Szatmár, Temesvár, Craiova, Zilah, Sepsiszentgyörgy.

Új kezdetekre utaló jelzések is megjelennek a *Vasárnap*-oldalakon. *Toborzót* hirdet meg Domokos (*Előre*, 1969. február 16.), a vidéki magyar napilapok szerzőinek bemutatkozását kezdeményezi, és ebben a számban Cseh Gusztáv karikatúrájával Farkas Árpád új könyvét, a Forrás-sorozatban megjelent *Másnapos éneket* reklámozzák. (Sorozatjelleggel jeleznek a Cseh készítette karikatúrákkal, a kiadó újabb kötetének – például Bajor Andor *Pokoli különkiadásának*, Király László verseskönyvének – rajzos hirdetésével.) És még egy figyelemre méltó jegyzet, az *Emlék és ígéret* (*Előre*, 1969. március 30.), egy bukaresti Menuhin-koncerthez kapcsolódó beszélgetést idéz fel benne Domokos Géza; barátjával találkozik a hangverseny után, s a találkozásnak ezt a beszéd-foszlányát tartja lejegyzésre méltónak: „Nincs vezéralakunk, olyan – érvelt bánatosan. – Nincs kire hallgatnunk, ki köré gyülekeznünk. Ezért a széthúzás, az acsarkodás.”

Alig telik el pár hónap, és jelentkezik egy vezéralak, aki köré – illetve majd az új kiadó, a Kriterion megalkakulása, felfuttatása folytán, ami mögé – fel lehet, érdemes felzárkózni, akire, amire hallgatni érdemes. És ez Domokos Géza. ■ ■ ■

Kántor Lajos (Kolozsvár, 1937): irodalomkritikus, -teoretikus, művészetkritikus, szerkesztő. Kötete a *Kalligramnál: Az idő vaskalapja* (2007). Az itt közölt írás részlet a *Domokos Géza kockázatai* című készülő könyvből.

MONDATOK,

Zene, festészet és fotóművészet Nádas Péter drámáiban

TÜKÖRFOLYÓSÓBAN

Napjainkban az egyes művészeti ágak közötti összehasonlító jellegű vizsgálatok egyre gyakoribbak. Ennek egyik oka minden bizonnyal a kevert közegek, médiumok közötti átjárhatóság.¹ A szöveg és kép összehasonlító elemzése – csak párat említve az ekphrasistól a képversen át egészen az illusztrációig választ tárgyat magának, függően attól, hogy a kép leírás vagy utalás formájában jelenik-e meg a szövegben, burkolt jelentéseit hozza-e felszínre, illetve hogy bővíti-e a szövegjelentést.

Az *Emlékiratok* könyvének faliképleírásában is lényegibb a kapcsolat pusztá képleírásnál, ez a történet fordítja meg. Megjelenik benne az alkotás megértésének lehetősége, annak más médium segítségével történő szerepeltetésén keresztül, de felmerül ennek a megértésnek a lehetetlensége is, a meghatározhatatlanság, a hiányok hangsúlyozása. Továbbá felhívja az olvasó figyelmét a művészet történeti jellegére is csakúgy, mint arra a tényre, hogy a műalkotást csupán a befogadó tekintete fejezheti be igazán. Az egyes értelmezési lehetőségek kizárásának folyamata az *Egy antik faliképre* fejezetben hatással van az egész nagyregény olvasási módjára is. Ez a fejezet tehát a regény stilisztikai csúcspontja, a „tükrök végső tükre”, amely az egész művet hivatott jelentéstanilag összefoglalni.² A falikép jelenete lelép a falról, ahogyan képletesen a *Takarítás* Andrása is teszi a darab végén.³

Nem véletlen a *Sziráénének* fejezetcímének egyik Manet-parafrázisa, a *Reggeli a szabadban* sem. Manet

1863-ban ezzel a festményével történelmi távlatokat nyit meg, ókori, klasszikus témákat modernizál, korának megfelelően.

A reggelleírás egyébként nem csupán itt jelenik meg Nádas műveiben. Az *Emlékiratok* könyvének ekphrasis-fejezete, az *Egy antik faliképre* szintén ezt idéző leírással indul: „*abban a pillanatban ábrázolva a tájat, mikor a reggel lassan kiemelkedik az Oceanosból, hogy világosságot hozzon az embereknek, s végtelenül finoman fölillantja a füvek élére és a levelek tenyerére ereszkedő harmatot*”⁴, míg a *Sziráénének*ben mindez posztapokaliptikus látomássá fejlődik:

„S lám,

a mindenség már a következő pillanatban úgy ragyog, mintha mi sem történt volna. S mi történt.

Semmi.

Részvétlen Hádész és aggodalmas Persephoné helyén van.”⁵

Nádas képleírása, képeinek szerepeltetése semmiképpen sem tekinthető csupán szövegdiszletnek. Ő a képeit, vagyis az illúzió megteremtéséért felelős technikát, magába a szövegtestbe lépteti be. Szöveggépei így módon alakulnak hangzó tájképpé.⁶

Ezzel a tájképpé alakítással függ össze a *Sziráénének* költői nyelve is. A mű formáját tekintve költemény, de ennek oka nem a líraiságában rejlik, hanem abban, hogy képekben fogalmaz. Az *Odüsszeiára* nem csupán mint az isteni és az emberi összefonódására tekint, és az ebben rejlő feszültségért használja, hanem a vers-

mértéknek is nagy figyelmet szentel. Ebben a tekintetben lényeges a szöveg vizuális képe is, a stilizált és vizuálisan szervezett ritmus, amely sem a költészetnek, sem pedig a prózának nem sajátja.⁷ „Képekből kilépni, képpé alakulni, ez adja Nádas dramatikus technikájának ritmusát.”⁸ Télemakhos, Hyakinthos, Télegonos, Thelxiopé, Aglaopé és Peisinoé nászi tánca Manet kéreteiben indul hát.⁹

Ahogy az irodalomnak és a képzőművészetnek nem, úgy a zenének sem egyértelmű az önazonossága. Nádas Péter három színházi művének, a *Takarításnak*, a *Tálalkozásnak* és a *Temetésnek* az előszavában, szerzői utasításában hívja fel a figyelmet a szöveg zenei szerveződésére. A darabok zenei szerkesztése egyaránt vonatkozik a szereplők szövegének, dialógusainak zenei (el)rendezettségére, és az egyes szavak, mondatok hangalakjának ritmikájára is. A teljes szövegtest rendezettsége a zenei nyelv eszközeinek rendjéhez kapcsolódik szervesen, míg a szavak szintjén a szó hangalakja és jelentése teszik ugyanezt. Ez a többféle módon felhasználható szövegzene van jelen az egyes szereplők életének ritmusában is, és a vad, de egyáltalán nem hiteltelen képzettársítások szerveződésében.¹⁰ A zeneiség, mint a nyelv legkézenfekvőbb tulajdonsága, liheghet, elfúlhat, gyorsíthat, lassíthat, eleven életritmusként, a jelenetek belső igénye szerint.

Művei zenéjének és csendjeinek ritmusáról, zenei szerkesztésükről így ír Nádas: „A zene, ugye, nem tökéletesen kitöltött csend. Mindig marad csend két hang között, ezért hallunk két egymás mellett elhangzó hangot két egymás mellett elhangzó hangnak. (...) A zenében viszont tudhatók a nagyobb összefüggések is, hogy mi egy klasszikus zeneműben a viszony két tétel között, azaz mitől hangsúlyos a tételközi csönd. (...) egy-egy műfajban szinte elő van írva, hogyan kell ezeknek egymást követniük (...). Ugyanezeket a tartalmakat kellett nekem kidolgoznom (...). Mindenesetre a *Családdregénytől* kezdve minden szó hangalakját külön megnéztem, elkezdtem mérni ezeket a ritmusokat.”¹¹ „inkább zenélek, mint beszélek.”¹²

Az egyes színházi műveiben a zenei szerveződés változó módon van jelen. Nádas a három „T”-ben fokozatosan „engedi el” a zenei szerkezetet, fokozatosan távolodik tőle, hogy aztán a *Sziréné*-ben újra szervesen jelenjen meg.

A *Takarítás*-ban a szereplők mellé még énekhangokat rendel, Klárához mezzoszopránt, Zsuzsához altot, Jósikához tenort, és az egész dráma duettek, tercek és áriák váltakozására épül, ezek adják a darab szerkezetét. Az előadás módját szintén zenei műszóval jelöli, a darab *con amore*, azaz gyengéden, bensőségesen játszandó. Az egyetlen prózai mondatot a szerző András szájába adja.¹³

A *Tálalkozás* című drámájában a zene – csembaló, cselló és lant hármas hangzása – mintegy kiegészíte-

ni, megerősíteni vagy akár cáfolni van hivatott a darabban elhangzottakat. *Continuót* játszik, a kiemelt részeknél, felkiáltásoknál, különös jelentőségű szavaknál, mondatoknál jelzéstől jelzésig, a váltásig tartva a megütött hangot. Ezzel a barokk operát idézi.¹⁴ Zene és szöveg itt együtthangzik. Vidovszky László, a dráma zenéjének szerzője végig együtt dolgozott Nádas Péterrel, a zene és színház egészen újfajta integrációját létrehozva. A preconcepcióban szereplő, zenetörténeti időben túlságosan behatárolt hangszereket Vidovszky másokkal helyettesítette, cselló helyett hegedűt, csembaló helyett hárfát, lant helyett pedig zajkeltő eszközöket, szélgépet, madársípót és szirénát használt.¹⁵

Zene és szöveg egyenrangúsítása olyan magas fokú zenei érzékenységet kíván a színészekről, ami prózai színházban igencsak ritka, valamint az előadások estéről estére történő esetlegessége is az egyensúly kárára mehet, a kísérezzenében az egzakt idők használata szinte lehetetlen.¹⁶ A *Tálalkozás* esete éppen ezért teljesen egyedülálló, zenét és szöveget egyenrangúsító próbálkozás, bár a színészek az előadások során éppen úgy nem respektálták a zenei szüneteket a prózaiak mellett, éppen úgy nem kezelték a zenei időt a színházi idő abszolút részeként, ahogyan az magas fokú zenei érzékenységgel nem rendelkező előadótól várható volt. Pedig az esetleges összekapcsolódásban éppen a szüneteknek és a szüneteket kitöltő színházi akcióknak lenne nagyon fontos szerepe.¹⁷ Vidovszky zenéje nem csupán a megszólalásokat és/vagy a szüneteket töltheti ki, hanem meghatározza a játékteret is. Az eredeti megszólalások differenciáltan jelennek meg a darabban, a zene pedig ennek megfelelően alakult. Önma-

Nádas Péter: Önarckép önarcképpel, 2001.

gukban megszólaló hangok váltakoznak itt hosszabb zenei folyamatokkal, viszont a szerzők nem alkalmaztak direkt megfeleltetéseket. A szöveg és zene között folyó duellum, a kapcsolatoknak ez a diszkrepanciája nagyban befolyásolta a fogadtatást is.¹⁸

A *Temetés*ben az előzőekkel ellentétben semmilyen kísérőzene vagy hangkulissza nem hallható.¹⁹ Viszont Színész és Színésznő tánca pontos ütemre íródott, bár zenéje a csend. A darab vége felé megindul a tánc Csehov komédiadramaturgiáját idézi, örvénylő fohászkodásként valaminek a kimondásáért. Fontos szerepet kap benne a légzés is, a rituális összeházasítás, s a könyörgés a lélegzetért, a színházért. Ha a színész nem játszhat, ha a légzés ritmusa, a darab megszűnik, azzal együtt szűnik meg az élet is. Aztán eltemethető.²⁰

A 2010-ben megjelent *Szírénének* szintén zenei szervezettségű. Műfaji meghatározása szatírpjáték, a görög tragédiák után feloldásként, paródiaként eljátszott darab, vagy „posztapokaliptikus panaszének”²¹, „keserű jeremiád”²², jellegzetesen középkori gyászdal. A darabban susogások, mormolások, recitálások és karénekek váltják egymást. Érvék helyett énekes tirádák hallhatók, és ismétlések.²³ A kurzívval jelölt szövegrészek többször elhangzanak, ezzel az egyes szövegrészeket, szavakat mintegy visszahangosítva a színpadon.²⁴

A *Szírénének* három fiújának apakeresése fordított módon ugyan, de Bartók Béla *Cantata profanájának*, tenorra, baritonra és zenekarra írt kórusművének középső szakaszát idézi, amelyben egy apa kilenc szarvassá változott fiát keresi s találja meg, de a fiúk többé nem térnek haza. Az elbeszélői szerep viszont

oratórikus – a helyenként meglevenedő szólókat és kórusrészeket összekötő elbeszélői hang a *recitativo secco* és *recitativo accompagnato* formáját idézve hangzik fel. Az előbbiben csembalót, gordonkát, nagybőgőt imitálva, keményebb, szárazabb hangzással, az utóbbiban viszont kidolgozottabb, árnyaltabb zenei anyagot idézve.

Nádas Péter *Szírénénekje* nem csupán a képzőművészettel és a zenével rokonítható, hanem a fotóművészettel is. Mégpedig Nádasnak azokkal a gondolataival, amelyeket a *Világoló részletek* című esszéjében fogalmaz meg. A látott, s szigorúan a felismerés pillanatában készített, az értékelés és értelmezés folyamatával nem torzított képről ír így: „Felületek, amelyek a fényforrás fényét tükrözik, szórják, eltakarják, különböző mélységű és különböző minőségű árnyak tömegét vetik.”²⁵ Mintha ezek az árnyak mozognának a *Szírénének* színpadán is, ebben a hatalmas posztapokaliptikus álarcosbálban. A darab egy olyan, nagyon furcsa szövegkonstrukció, melyben nincsenek klasszikus értelemben vett szereplők.

Ha Nádas szereplői a szürkének, tehát nem az egyhangúságnak, hanem a fekete és a fehér közötti színének a különböző árnyalatai, akkor a fekete és a fehér ebben az értelemben kiegészítő fogalmakként is értelmezhetőek. A „cselekmény”, mely inkább haláltáncként jelenik meg²⁶, Hádész birodalmában játszódik. Ebben a feketeségben, s ennek a legmélyebb mélységei felé mozognak a lelkek, szürke árnyak. Ennek a feketének a másik pólusa viszont az őstűz, a fehér, az ismeretlen, láthatatlan „1 Isten”²⁷. Odüsszeusz, az apa, a döglegyek királya, többek között, aki felé ezeknek az árnyaknak az egyébként céltalan mozgása irányulna, ha irányulni tudna. „Isten hült helye a képalkotás univerzumában örökkön örökké maradjon fehér. Hiány, semmi, emberi tekintettel tovább nem értelmezhető üresség.”²⁸ A kora keresztény gnosztikusok által megfogalmazott érzékszervi észlelés határait alapul véve a hádészi világ s a feketeség felé semmilyen rituális tiltás nem létezik, annak határait nem kell sem Odüsszeusz buta és ellustult fiainak, sem nekünk akceptálnunk. Viszont a fehér pólus tiltott, az emberi tekintettől elzárt rész. Ez az isteni felé irányuló tiltás az, ami elől ezek a három fiak mégsem tiltották el látásukat, s amivel szembeszálltak.

Míg a fehérnek a pólus tiltott, a háború borzalmai a szürkének az árnyalatait is igyekeznek minél teljesebben letörölni a színről. „Hádésznek is kellett valami vacsorára. (...) / Mindenki éhes, a világ üres. / Kifosztott, fűszeres”²⁹ – szólnak a *Szírénének* utolsó szavai.

De mit tesz az olvasó ebben a helyzetben? Nádas-Akahito szerint elraktároz tévedhetetlen képi emlékezetébe, de nem azért, mintha nyitott szemmel járna, s valóban látna valamit a világból, hanem azért, mert a borzalmak felett huny szemet. Életünk

Nádas Péter: Önarkép felemelt kamerával, 2001.

során nem arra emlékezünk, amivel szembenézünk, hanem arra, ami elől elfordítjuk a tekintetünket. Ezekben a képekben hordozzuk a múltbéli (árnyak) lehetőségét. A kép, s a jó fotó is, a felismerés pillanatában készül. A fénykép nem olyan dolog, ami gondolatokból állhat, nem ronthatják meg ideológiák s akarások.

A *Szirénének* három fiújának apjukkal való találkozására a látás három dimenzióját is idézi. Az első dimenzióban a világ csak mintegy egydimenziós árny- és fényjátékként érzékelhető szánunkra. A másodikban a látás a megvilágítás mennyiségi különbségeinek érzékelésére is kiterjed, látható az árnyak mozgása, közeledése, távolodása, de kizárólag az.³⁰ Ezek a dimenziók a sajátjai a fiúknak egészen addig, míg nem találkoznak apjukkal. A harmadik dimenzióban az istenek megengedik az embernek, hogy térbe nézzen, s ne csupán az árnyjáték váljon számára láthatóvá, hanem maga a fényforrás is³¹, s egy pillanatra el-láthasson a maga konvencionális képeitől a tiszta látás és a reflektálás előtti, mitikus idő felé.

Viszont aki ennek a fénynek az eredetébe kíván/kénytelen nézni, vagy azért, mert kíváncsisága vezérli, vagy pedig azért, mert „Odüsszeusz 1 Isten” fiaként nem tehet mást, rosszul jár. Mert azt a fénybe néző realitást Isten neve fedi el.³² A Napba néző maga is meghal. Vagyis meg kellene, hogy haljon, de nem teszi. Inkább apagyilkossá válik, s ezáltal az isteni csupán a történelem egy újabb apagyilkosságának áldozata lesz.

A megmenekülő, tovább élő fiúkról és a rájuk váró anyákról értesülvén látjuk, hogy a történet meg sem próbálja berekeszteni ezt az amúgy is berekeszthetet-

Nádas Péter: Ablak az ajtón, 2002.

lennek tűnő vágatát. Nádas ennek az emberiség-talátszódneknak csupán egy darabját mutatja be a *Szirénének*ben. A darab utolsó szava, az „Egyszóval”³³ ennek a történetnek a könyörtelen, részvételen folytatását sugallja, és mi, olvasók „önkéntelenül, ösztönösen követjük a fény és az árnyék útjait”.³⁴ ■ ■ ■

Szabó Lovas Emőke (1988): a pozsonyi Comenius Egyetemen végzett magyar–esztétika szakon. Királyhelmeceken él.

JEGYZETEK

- 1 Vö. Szegedy-Maszák Mihály: *A művészetközi vizsgálódás kísértése és akadályai*. In *Az újraolvasás kényszere*. Kalligram, Pozsony, 2011, 30.
- 2 Vö. Balassa Péter: *Nádas Péter*. Kalligram, Pozsony, 1997, 373.
- 3 Vö. i. m. 375.
- 4 Nádas Péter: *Emlékiratok könyve*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1986, 176.
- 5 Nádas Péter: *Szirénének*. Jelenkor, Pécs, 2010, 66.
- 6 Vö. Jákfalvi Magdolna: *A többesszám az én. Nádas Péter: Szirénének című drámájáról*. Jelenkor, 2011/6. 650–656.
- 7 Vö. Forgács Éva: *Radikális elfogulatlanság*. Független, Holmi, 2012. december 22. 1640.
- 8 Jákfalvi Magdolna: *A többesszám az én*.
- 9 Vö. Uo.
- 10 Vö. Nádas Péter: *Hazatérés*. In *Játéktér*. Madách Könyvkiadó, Pozsony, 1988, 17.
- 11 Mihancsik Zsófia: *Nincs mennyezet, nincs földem. Beszélgetés Nádas Péterrel*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2006, 115–116.
- 12 Nádas Péter: *Hazatérés*. 18.
- 13 Vö. Nádas Péter: *Takarítás*, In *Drámák*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1996, 29.
- 14 Vö. Nádas Péter: *Találkozás*. 97.
- 15 Vö. Vidovszky László – Weber Kristóf: *Beszélgetések zenéről*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1997, 30.
- 16 Vö. Uo. 26.
- 17 Vö. Uo. 27.
- 18 Vö. Uo. 30.
- 19 Vö. Nádas Péter: *Temetés*. 182.
- 20 Vö. Balassa Péter: *Nádas Péter színháza. Opera és komédia*. In *Nádas Péter*. Kalligram, Pozsony, 1997, 176–179.
- 21 Dirk Pilz: [fűlszöveg]. In Nádas Péter: *Szirénének*.
- 22 MGP: *Szirénének*. www.szinhez.hu 2011. február 7.
- 23 Vö. Uo.
- 24 Vö. Forgács Éva: *Radikális elfogulatlanság*.
- 25 Nádas Péter: *Világoló részletek Egy agg fényképész búcsúja az analóg fotográfiától*. Új Forrás, 2010/9. 3.
- 26 Vö. Radics Viktória: *Horrible dictu, Nádas Péter: Szirénének*. www.revizoronline.com 2010. július 13.
- 27 Vö. Nádas Péter: *Szirénének*. 37.
- 28 Nádas Péter: *Világoló részletek*. 12.
- 29 Nádas Péter: *Szirénének*. 106.
- 30 Vö. Nádas Péter: *Világoló részletek*. 9.
- 31 Vö. Uo.
- 32 Vö. Uo. 11.
- 33 Nádas Péter: *Szirénének*. 106.
- 34 Nádas Péter: *Világoló részletek*. 3.

SZABADSÁGHARC

előre és hátra

Az egyik pesti kórház mesterséges megtermékenyítés osztályán negyvenkét nő várja az alkalmas pillanatot, amikor az orvos egy sziringa segédletével kis-sé reszkető kézzel beléjük oltja a magot. És mind a negyvenkét nő megfog-gan! Álmában mindenki szül valamit: kutyát, két herét, autót, haját, házat és kilincset, csecsemőt csak páran, a kivé-telek. Az orvost Öregjózsefnek becézik, a koraszülött osztály intenzív részlegét Taigetosznak... Akár erről az üzlet- és iparágga kinövő szolgáltatásról („maf-fiáról”) is szólhatna a könyv, de ennél többről szól.

Másfelől, lehetne ez a könyv egy greenaway-es látomás az anyag lenyű-göző oszlódásáról, a rothadás érzékisé-géről, felragyogó erotikájáról, a magza-tot burkoló, majd róla lefejlő test so-sem látott átváltozásairól, arról a lát-hatóvá tett átalakulásról, aminek során a forma szétmegy, mintha egy másik, láthatatlan forma hatolna belé, és ko-itálná szét egyre hevesebb ritmusban – vagyis lehetne ez a könyv izgalmas bi-zonyítványa annak, hogy az anyag át-alakulását nem csupán mozgóképekkel, hanem textuálisan is lehet érzékeltetni. Ám ennél megint csak többről van szó.

A szülést levezetik, mint valamilyen rendezvényt, mert elvárt és korszerű célkitűzés redukált technikai művelet-té tenni, akár csak a meghalást. (Mond-hatni, a halált is megszüljük, és ebből a férfiak sem tudják kivonni magu-kat. Amúgy viszont a halál megszüle-sét csak kivételes esetben lehet megír-ni, ugyanis a halálszülőt a halál örök-re elnémítja. Mert a halál olyan új-szülött, mint a kenyai keresztes pók, amely születése után felfalja az anyját. Hogy az emberanyát felfalja-e a gyer-meke? Nem egyértelmű, mi történik, de a kérdés feltehető...)

Az történik, ami elmesélhető, vagyis a mesélés módja dönti el, hogy a tör-ténet keretébe befér-e a szülés, vagy

Kiss Noémi: *Ikeranya*
Magvető, Budapest, 2013

nem. Általában elmondható, hogy a történet időn kívüli, az idő folyama-tából kiszakított elbeszélés. Mi bizto-síthatja a történetmondás számára az időn kívüliséget? Lehet például a hu-mor, hiszen a humor olyasmire képes, hogy télen is röpködjenek a bogarak, és illatozzanak a jégvirágok, és ne olvad-jon el a hó, és úgy hemperegjünk ben-ne, mint meleg dunyhában. Vagy lehet az ideológia. Az üdvtörténet például ideológiát visz a születés eseményébe. De hát önmagát is értelmeznie kell egy születésről szóló történetnek, ugyanis a születés átértelmezi a dolgokat. Az persze nevetséges volna, ha a születés leírása átvenné a születés helyét, és töb-bet változtatna a világon, mint maga az írás tárgya (és alánya). Olyasmi volna ez, mint amikor a könyv kritikáját töb-ben olvassák, mint a könyvet.

Sokféle technikája van a prózaírás-nak. Egyre kézhez állóbb módszerek kerülnek elő... A világ látványosan halad a megoldhatóság felé: a tudo-mányból technika lesz, a művészet-ből kultúra. A kulturált viselkedés kö-telező. A kulturált írás azonban nem irodalom, legfeljebb tárca. Nem re-gény, hanem forgatókönyv. Az itt al-címként szereplő „magzatpróza” azt jelenti, hogy az iménti szóhasznála-tot folytatva, a könyv szerzőjének írói szándéka a kultúra *visszaművésztítése* („réartificiation”, írhatná Alain Badiou, aki sokszor kipécézte már a jelen *tech-nicizálódását*), a szókimondó, nyers, szálkás, ornamentika nélküli, erőtel-jes irodalom visszaszerzése. A kultu-ráltságot felváltani kétségbeesettebb, rendezetlenebb kereséssel. A szerete-tet felváltani a szenvedélyes szerelem-mel. A nyugalmat az örülettel. A ren-det egy másik renddel, ami a mai szem-

nek rendetlenség. Kulturáltan levezet-ni a szöveg megszületését – nem erre indul ez a próza. Kikapcsolni a részvé-tet, már-már öntudatlanná tenni a fo-lyamatot, nem így akar szülni. Nem tompa aggyal, beérzéstelenített idegek-kel. Lidokainos epidurális anesztézia nélkül! Nem bemenni a szülőszobá-ra bealtatva, és mire felébredünk, már ott a rózsaszínű, egészséges, vidáman mosolygó baba, mint a filmekben. Ez a magát magzatprózának nevező pró-za hagyja, hogy menjen minden akár a legkínosabb módon. Nincs kihagy-va sem kezdet, sem vég, és van benne gyávaság is, ami lényegében nem gyá-vaság, csak félelem.

Ez a próza másképp kezeli a törté-netet, másképp az elbeszélés rendjét. A történet az első év, de nem lehet tud-ni, hol kezdődik. Nem a szüléssel, il-letve azzal, ám a szülés nem az első fá-jásokkal, ahogy közmegegyezés szerint, hanem már a fogantatással „beindul”. De amaz sem a szokványos. „Kefélni szeretnék!”, kiáltja az Öregjózsefre vá-ró. A könyv tizenöt fejezete nem követi az időrendet, sőt, a linearitás a fejezete-ken belül is megtörik, amitől a fejeze-tek tovább darabolódnak. Az idő mel-lett az események helyszíne is ki-be-csúszkál az események alatt. Vajon hol vagyunk? Laboratóriumban vagy a po-kolban? Várakozás, mérések és paramé-terek beállítása, hogy valami megtör-ténhessen. Minden mindennel ütkö-zik. Ha a gyerekvágy ösztön, akkor ho-gyan illik ide a lombikbébi program? A férferő sincs jelen. És hiányzik a tör-ténetalkotó „mese” is, meg a nosztalgia, amely megőrzi a maga kivételességében a gyerekkort. Itt valami szokatlan szü-letik. Ennek a történetnek az idő-kívü-lisége korábbi magánál a történeténél.

Mitől válik poétikailag, pontosab-ban prózaileg idő nélkülivé az *Iker-anya*? Elsősorban az „anya” világtól eltérő történet révén: a mesterséges megtermékenyítés, majd az iker-szü-lés, a fiú-lány-szülés nem „apás”... Az apának csak közvetve van szerepe a fo-gantatásban, de a szülés után is csak árnszerű a jelenléte. Mindenféle ha-talmi, hierarchikus felállás megkérdő-jeleződik. Férfivilágban felnőtt olva-sónak olykor nyomasztóan bénának tűnik a „vajúdás”, a történetnél nél-küli elbeszélés. Mi történik? Talán az

anya sem érti, de a látens események, akárcsak a mellbimbón szivárgó anyatej a felszínre jutnak. Felszínre jutnak, amikor a magzat megszületik. A születésnek rendelődik alá, ezért a magzatpróza saját ideologikus vétetését is szétosztatja. A születés nem emlékezik, hiszen nincs mire emlékeznie. Nem tanú, hiszen miről tanúskodhatna, ha egyszer a „baba” nem „ágyban”, férfi „által” jött létre. És ennek a sejtelmességnek eleven szerepe van. Mert van sejtelmesség, többféle szerkezetű. A hagyományos prózáknál elvárt informális közlésmód is hiányos, máskor fátylakkal burkolt. Ami a ténytérültséget illeti: rosszul állunk, mármint mi, olvasók: a tény maga a születés, illetve az újszülött. Az újszülött pár: a fiú és a lány.

A születés nyelv nélküli esemény. A születés alanya sem ismeri a nyelvet. De másmilyen vonatkozásban sem lehet mesélni/beszélni róla. Ha beszélni lehetne, azt jelentené, hogy a születés eleve betagozódás. Reciklálódás. Ismétlődő formalitás. Stb., stb. Azért mondhatják minden születésről, hogy botrányos: mert nincs nyelv hozzá, miközben önmaga, a megtörtént esemény révén leleplezi a nyelvnek hitt nyelv-nélküliséget érvényesnek kikiáltott állapotát. Minden valódi állapotra érvényes ez. Minden megélt állapotra. Az emlékező írás zsákutca, hiszen újra kellene szülni a nyelvet is, hogy meg lehessen írni a nyelvtelenségből kiesett újszülött nyelvét. Minden újszülött ismeretlen útvonalat tételez fel: újrajátssza a homo sapiens-gyermek megszületését egy homo erectus-anya combjai közül.

Kiss Noémi mondja egy interjúban, hogy a téma eddig tabunak minősült, nemigen írtak róla. De azért is maradhatott az, mert nem volt hozzá nyelv. Ha egy nőt megkérdezzünk, mi történt a szülésnél, keresni fogja a szavakat. Meg persze a feledés szükségességéről is szó lehet: az újabb születést gátló rossz emlékek nemkívánatosak a futószalag-világban.

A magzatpróza nem emlékezőpróza. A jelenben születik, jelen idejűvé téve magát, nevezhetjük akár keletkezésprózának is. Ha az *Ikeranyát* összevetjük a korábbi Kiss Noémi-könyvekkel, jól érzékelhető, hogy az emlékezésfolyamok itt kiiktatódnak a nyelvből. A születés nem utazás. (Lásd az előző köny-

vek sok-sok konkrét útleírását, Berlin-től Csernovicig.) Ugyanakkor az is elmondható, hogy Kiss Noémi korábbi prózája alkalmasnak tűnt ezeknek az eseményeknek (a szülésnek) a leírására. A nyers, rostos, szókimondó próza itt szorosabb lett, a rostok már-már ostorrá fonódtak. Vagy valami más alakzattá. Nincsenek hasonlatok és párhuzamok, nem lehetnek. Ez a könyv azt a kérdést is felveti, hogy vajon mi van előbb: az esemény vagy az irodalma. És a válasz nem egyértelmű. Illetve: meglepő. Továbbgondolva: a férfiak akkor fognak gyereket szülni, ha ennek előbb megszületik az első mondata. Mindig így van: létrejön az irodalom, vérben és mocskokban, aztán jön helyére a vásár: könyvek születnek majd az írók szerelmeiről, étkezési és szexuális szokásairól, könyvek a sikerről és a bukásról. De mindennek előbb lesz művésze, s csak később kultúrája.

Visszatérve a születésre. A szülészet pokoli laboratóriumában a folyamatok megfajthatatlannak és ellenőrizhetetlenek. „Hatkilós csecsemő pottyant ki belőle a negyvenharmadik héten.” Az anyag állapota megváltozik: tej, vér, mellbimbó, kaki; az anyatej nem tej, hanem tápláló anyag, fehéres váladék, száz grammra van szükség három óránként. A gyerek nem egyszerűen kiszopja, hanem „vákuumot kelt a szájában”. Ijesztően hangzik a szokásos mese. „Hogyan csinálják a gyereket? A felnőttek összedörzsölik a lábukat.” Egy szerb monda szerint „a gyerek a talajból jön fel, sárból dagasztják őket, aztán onnan másznak elő, a földből”.

„Ki volt írva, koraszülött osztály, idegeneknek tilos bemenni. Anya volt az idegen.” „Közben bekakiltam, úgy szorított a méhem. A születés visszafordíthatatlan örvény, méh és magzat csavarodik szét benne. Kapálózta érte, hogy visszamehessenek, de nem lehet, a hüvely egyirányú utca.” Mondatok, amelyeket maga a nyelv sem szívesen hall vissza. „Anyagép.” Tömondatokra zsugorodni nem mindig lehet. „Legszívesebben kidobtam volna őket [az ablakon], de a kar visszahúzott, az anyakar.” Csupa ellentmondás folyton. „Életnek hívják, és közben belehalás.”

A szempontok váltakozása is sajátja ennek a prózának. Ki mesél, honnan meséli el? Minden előre és hátra ingá-

zik, de nem mintha létezne igazi előre meg hátra. Nincs, ezért bizonytalankodik a mondat is. Szabadságharc mindkét irányba, anyaszülte szülő harca önmagáért és történetéért. De a történet nem az övé. Ő lett a története. Ő és a meséje is. Nincs szabadulás, s ha volna, az sem az. „El akarnak hagyni, nem kellek már nekik arra. Tudják a nevet, szidalmaznak. Mellem elütik, rávágna a tenyerükkel, kímélnék csak, máskor őszintén kiköpik. Nem szaglásznak. Útjukban áll a testem, ha készenlétnek futni, nem szeretik, ha segíték, kikerülnek, mert el akarnak kapni egy másik tárgyat...”

Nyilvánvaló, hogy a terhesség kilenc hónapja kerek történet, el lehet időrendben mesélni. Ám az események nincsenek egymáshoz kötve. Ugrásszerű minden, sem előzménye, sem következménye; egyedüliség és egyediség jellemzi. Amikor megszületik a gyerek, a terhesség átíródik, története értelmetlenné válik, már nem arról van szó, amiről szó volt, hanem a tojásból kibúvóról: a terhesség története szét-törik és széttagosodik, mint a tojáshéj.

A születéstörténet elmesélése átváltoztatja a többi mesét is, átalakul a forma szerepe is, és már minden ennek a mesének a képére mesélődik. „Kezei lábai, mint rongyok tapadtak a törzséhez.” Ez a mondat egy kutyáról szól. „Akiben erő van, túléli a bántást, meg erősödik a betegségtől.” Emez is. De vajon a kutya halála mit jelent ebben a szöveggörnyezetben? Nem egyszerű halál. A halál szerkezete is megváltozik, másképp látjuk a jót és a ros-

szat, összezavarodnak a pólusok, ergo a tengelyek is billegnek. Lásd a Zó és történetet a szatírról... Az *Ikeranya* története a szembenállás története: a meglévő diskurzusokkal, amelyek körforgása olykor-olykor centrifugaként kilök magából valamiféle új alakzatot, amelyre egy másik világ alapszik majd. Amelyre nincs megfelelő szó, nem érthető, sem a mostani bölcsességgel, sem a jóslat nyelvén. Jelek itt is akadnak (koraszülés, inkubátor, fények, szavak, nagyra nőtt fej stb.), amúgy viszont az idő a normalitás felé visz. A szokatlanság elmúlik. A koraszülött gyerek hangyautakon jár ugyan, de hamar megnő, hamar rendbe jön, és betagozódik a normalitásba.

Szóval, az a történet, amely nagyjából tíz sorban elmesélhető, nem érdekes. De van a kutya története... És váratlanul a kutya története radikálisan ártértelemezi azt, amit a születés „prózailag”, az elbeszélés szintjén nem tehetett meg. Itt törik meg a normalitás diskurzusa. Némiképp az evangéliumi halál szerepét játssza (a váratlan beékelődésével járó poétikai blaszfémia révén is): a kutya halála, akár Jézus halála, ártértelemezi az életet, főképp a reflektálatlanságát. A kutya halála ebben a kontextusban evangéliumi távlatot kap. Azzal a cseréppel egyenértékű, amelyről az evangéliumot hirdető Pál beszél, és aminek a lényege, hogy a törekeny cserép maga az érték, pontosabban a cserép feltétele, óvása a cserép valódi belbecse! „Anyá bababörtönben kuksol, ha éppen van ideje kuksolni. Lehajtja a fejét, és liheg. Zihál, egy hajszálon lóg, mindjárt elszakad.” Ennek a kutyatörténetnek ebben az állapotban lesz igazán evangéliumi szerepe. Meg abban a szerkezetben, hogy „apa elmegy reggelente, és csak este tér haza”, és „soha nincs jelen” semminél, és csak anya elbeszéléséből tud a történetekről. A kutyához viszont ő hívja ki a halálinjekciót beadó állatorvost.

„Álmában anya nem anya többé, ettől aztán szomorú és letört. Anya elvezítette a szabadság fonalát, egy labirintusban kaparja a falat, fekszik, fejen az utat töri kifelé.” Világra kellene jönnie az anyának, de a világrajövetel, a kijutás, tudjuk, milyen trauma, és hogy mivel jár. Mi a következménye.

Körforgás tehát, centrifuga. De egyszer kiszakad valami. Ikeranya haldokló anyja mondja Ikeranyának: „Anyám fogta a kezem, a feje a hatalmas párnan csak egy kis fej volt már, szorított, a gyűrűje szétnyomta az ujjam, résnyire nyitva maradt lila szája, megnyúlt az orra, pikkelyes bőre halformát vett fel, mosolygott a szeme, egész hango-

san és erőteljesen mondta, kislányom, te anyaszomorító, olyan boldog vagyok veled.” ■ ■ ■

■ **Láng Zsolt** (Szatmárnémeti, 1958): prózaíró, szerkesztő. 1990-től a *Látó* szépirodalmi folyóirat szerkesztője. Legutóbbi kötete a *Kalligramnál: Szerelmváros (és más történetek)* (2013).

KOLOZSI ORSOLYA

FINOMSÁG és ERŐ

Tóth Krisztina: *Akvárium*
Magvető, Budapest, 2013

A költőként debütáló, majd több műfajt is kipróbáló Tóth Krisztina versei, novellái, tárcái, gyermekversei mellett az idén egy regényt is közreadott. Az *Akvárium* című szöveg és ezzel együtt egy új műfajban való megszólalás nem volt teljesen váratlan esemény, hiszen már a legutóbbi novelláskötet, a *Pixel* is több szempontból a regény felé mutatott.

Az alapvetően lírikusi beállítottság, a részletekre, apró mozzanatokra (is) irányuló erőteljes figyelem, ezen kis apró, hangulati elemek megjelenítése, a metaforák, hasonlatok gyakori használata mind a költői gyakorlatot mutatják. A szerző kisprózában való jártassága is egyértelmű, egy-egy történetrész, kis epizódot nagyon jól felépít. A nagy szerkezet is megáll, áttekinthető, következetes, de kisebb-nagyobb aránytalanságok azért észrevehetőek, főleg a regény második felében. A három részből álló szövegben az első és az utolsó, rövidebb részek egyfajta keretet alkotnak, Vera és az őt nevelő három felnőtt, Edit néni, Jóska bácsi és Edu történetét fogják közre, az elsőben főként Vera lányára és vér szerinti anyjára, Klárimamára fókuszálva, a harmadikban pedig Vera felnőtt életének eseményeire helyezve a hangsúlyt. Ez utóbbi, a harmadik egység a korábbiakhoz képest talán elnagyoltabb, kifejtetlenebb, és a „megoldás”, egy félresiklott élet megváltoztathatatlanságának felismerése is több kifejtést, erőteljesebb zárlatot kaphatott volna. A központi motívumként mindvégig jelen

levő, olykor gazdát cserélő akvárium üvegekoporsóként való szerepeltetése, s a szimbolikusságot tovább erősítve Hófehérke és törpéinek bevonása a történetbe, számomra kissé szerveslennek és a korábbi tökéletes és finom utalásokhoz képest kissé furcsa megoldásnak tűnik. Holott Tóth Krisztina erőssége éppen a finomság, a sokszor jelentéktelennek tűnő, de utóbb szinte mindig jelentőssé váló részletek megjelenítése, az egyértelmű, szájjárágós tanulságok levonásától való tartózkodás, a sejtetés. Jó példa erre az a jelenet, amikor a félkegyelmű Edu elkíséri Verát a babajavító műhelyébe, majd meglátva az egymásra pakolt babavétagokat, babafejeket, kifordul a boltból: „A kislány a porcelánokat tanulmányozta, Edu meg csak állt közepén. Ekkor vehette észre a pulton az óriási kosarat. Közelebb hajolt, és megpillantotta a karok, lábak, hajás fejek ropant összevisszaságát. A férfi előlépett a függöny mögül, Edu pedig ugyanabban a másodpercben kifordult az üzletből, mint aki már végzett is. (...) Verácska egy sarokkal lejjebb érte utol Edut, de nem tudott egy szót se kihúzni belőle.” Ez az apró, a történet alakulását tekintve lényegtelen részlet nincs túlmagyarázva, sem az elbeszélő, sem a szereplők nem értelmezik. Mindössze néhány sor, az egyébként fontos motívumként jelen lévő nagy, mű-

anyag babához kapcsolódó kis epizód, nincs premier plámban, mégis gyomron üti az olvasót. A szereplők életének tragikuma ilyen lehetőségnom, mégis brutális hatású kis részletekkel, rövid jelenetekkel válik megérthetővé, és ezeknek a kis részleteknek a megalkotásában és ügyes elhelyezésében remekel a kötet szerzője.

Az *Akvárium* egyébként sem nagyra vágyó, nem akar teljes társadalmi tablót, helyette egy meglehetősen kis világot jelenít meg, kevés szereplővel dolgozik, egy furcsa, sokat szenvedett család történetét közvetíti, s mellette csupán néhány mellékszereplőt mutat be. Az állami gondozásból a Mohács utcai gangos bérházba kerülő Vera életétörténete a regény, de egyben az őt örökbe fogadó középkorú, gyermektelen házaspár, Jóska bácsi és Edit néni, valamint a koncentrációs táborokat is megjárt, fogyatékos Edu története is. A négytagúvá bővülő család életébe akkortól nyerünk bepillantást, mikor a néni magához veszi Verát (a negyvenes évek eleje), minden korábbi eseményről visszaemlékezésekből, utalásokból értesülhetünk. Az egyes szám harmadik személyben megszólaló elbeszélő nagyon gyakran a kis Vera nézőpontját követi, noha nem azonos vele, hiszen olyan dolgokról is tudósít, melyeknél a kislány nincs is jelen. Az, hogy elsősorban (de nem kizárólag) Vera szemszögéből beszél, a második rész elején érzékelhető leginkább, ahol néniként és bácsiként emlegeti a nevelőszülőket, valamint érzékelteti azt a megismerési deficitet/másságot, amivel a gyerek birkózik, mikor az őt körülvevő világot igyekszik megérteni: „Rég leszokott arról, hogy megpróbáljon megérteni valamit, vagy kérdésekkel tájékozódni a felnőtt zavaros, ijesztő, kiszámíthatatlan világában.” A családba, ahová belecsöppent, nem kevés a tragédia, de kérdezni, beszélni ezekről nem lehet. Valamiféle kimondatlan megegyezés tartja vissza a hősöket attól, hogy megbeszéljék, átbeszéljék, értelmezzék az életüket, a velük történeteket. A házaspár gyermektelensége, Edit néni titokzatos kopaszsága, a koncentrációs tábor, Edu fogyatékosága, majd a későbbiekben abortusza, a bácsi halála, Vera rossz házassága, a néni súlyos betegsége mind ta-

buvá, soha ki nem mondott, ugyanakkor mindenki által ismert eseményekké válnak. Az *Akvárium* szereplői nem (vagy csak nagyon ritkán) reflektálnak, elég nekik a mindennapok problémája. Nem panaszkodnak, nem vigasztalnak, csendben viselik „nehezen leélhető életüket”.

Nem csak a fontosabb szereplők száma csekély, de a regényben megjelenő helyszíneké is. Nem véletlen, hiszen ezek a hősök nem csak viszonylagos némaságban, de mozdulatlanságban is élnek, nem tesznek meg nagy távokat, nem utaznak sokat. Leggyakrabban a Mohács utcai szűkös, egy szoba-konyhás, udvari kis lakás fullasztó káposzta-, fásírtzagában ülnek, szinte fulladozva az áporodott levegőtől, amit a ki nem mondott gondolatok tesznek még nyomasztóbbá. Másik fontos helyszín a gyermekkorház, ahol Edu és a néni is dolgozik. Ez sem kevésbé nyomasztó hely, az alagsori proszektúrával, a krónikus beteg, a kórházi ágyakról sorra eltűnő kis gyerekekkel. Ezt a két meghatározó helyszínt a tizenharmadik kerület angyalföldi része, a Lehel tér és környéke keretezi, mintegy aláhúzva, színekben, szagokban is megjelenítve azt a társadalmi csoportot, ahová a regény hősei tartoznak: „A szobába beszívárgott a kinti hajnal szürkése, az udvart lassanként bevonó derengő világosság. A kopott házsor két tömbje közt lassan, nehézkesen kelt a nap, sűrűfényvel villogtatva a macskakövek szabálytalan gránitkockáit. A piacon már rakodtak az árusok, az álmos kofák sorban lehungáltak a ponyvákat a ládáról. (...) A lakikonyhában a felszolgálónő lefőzte az első kávé és két vastag falú, nyolclapú pohárba töltötte szét az adagot, aztán az egyikkel letelepedett az asztal mellé. Libabőrös karját dörzsölgette, felállt, bekapcsolta a rádiót, hogy felébredjen.” Ha a szereplők alig beszélnek, az író (szerencsére) ódzkodik a magyarázatoktól, akkor az ehhez hasonló leírások képesek arra, hogy szóra bírják ezt a világot. Egy félrecsúszott ponyva, egy zsíros lángospapír vagy egy csupasz felkarú kofa többet megértethet, helyesebben érezhetővé tehet ezekből a sorsokból, mint amennyi magyarázatokkal lehetséges lenne. Ehhez természetesen az kell, hogy a leírások, hely-

színeket, személyeket bemutató képek olyan pontosak, részletesek és egyben líraiak legyenek, hogy szinte halljuk a piac mozgását, érezzük a bérházak közé szorult vacsorák illatát.

A reménytelenség, a hiába leélt életek és személyes sorsok bemutatása mellett, a háttérben, ha vázlatosan is, de felsejlik a huszadik század középső harmadának történelme, tipikus társadalmi változásai. A mellékszereplők egy része, a besúgó szomszéd, az Amerikába kivándorló fiatal autószerelő, Vera férje, a lángossütő vállalkozó mind egy-egy ilyen időszak tipikus figurájának megjelenítője. De a regény tétje nyilvánvalóan nem ez. Sokkal inkább annak a fojtogató, fullasztó miliőnek a visszaadása, melyben valóban elteltek életek. A regény címét adó akvárium is ennek a metaforája, mert bár egy darabka szabadságot, a végtelenséget is jelenthetné, ahogyan a bácsi is utal rá („Egy darabka tenger!”), mégis a bezártság, a végtelennel szemben a behatároltság szimbólumává válik: „...ott maradt az akvárium polcán egy téglalap alakú körvonal, ami ebben a megvilágításban tisztán látszott a fényes felületen. Úgy nézett ki, mint valami titokzatos épület alaprajza, aminek dupla fala van körben, de azon se ablak, se ajtó.” A szabadságot, a végtelenséget szeretnék otthonukba csempészni, de groteszk módon mégiscsak a szabadulás reménytelensége fog róla eszükbe jutni. Különösen a történet vége felé, mikor az akvárium Klárimamához kerül, aki soha nem takarítja, nem cseréli a vizet, mígnem az

LESZ, ami VOLT

egész egy bűdös, poshadt, haltetemekkel teli edénnyé válik. Az, hogy ebből a kiüttalan létből ki lehet-e törni, nem sokszor merül fel, amikor pedig igen, akkor egyértelműen nemleges a válasz. Ezt a reménytelenséget igazolandó, a kitörés, a változás nem is történik meg senkivel a regény cselekményének keretein belül. Lehetne mondani, hogy ezt a szegényes, igénytelen, vágyaktól és álmoktól is megfosztott zárványéletet a szeretet melegsége teszi emberivé, de még ez sem tűnik biztos kapaszkodónak. A szereplők nem vetik fel a kérdést (még magukban sem), hogy a szeretet tartja-e egyben kapcsolataikat, de az olvasóban újra és újra felmerül a kérdés, hogy szeretik-e egymást ezek az emberek. Eldönthetetlen, hogy a szenvedések, a közösen átélt traumák, a megszokás, a társadalmi normák tartják-e egyben őket vagy valami ki nem mondott, szinte szégyellt, mégis meglévő szeretet. Ha optimisták próbálunk maradni, akkor mondhatjuk, hogy ez utóbbi, de ez korántsem egyértelmű.

Az *Akvárium* egyik főhőse, Vera lelencgyerekként került későbbi családjához, de a regény zárata azt sugallja, hogy árva is maradt, sőt, ezt az árvaságot, a sehová sem tartozás érzését lányának, Vicának is átörököltette. Hiába vannak ott egymásnak, árvaságukon ez mit sem segít. Az, hogy a két végpont között ez az állapot sosem volt másképp, egy pillanatra sem változott, az tulajdonképpen nem volt titok, mindig is láthatta az, akinek volt bátorsága észrevenni: „Hogy Verának már akkor mindegy volt, amikor Edit néni úgy döntött, hogy magával viszi őt a lakásába, hogy ott éljen. Már akkor rossz helyre került, amikor megszületett. Az ilyenek sose jutottak haza, eleve nem is lehettek otthon sehol (...) Előbb-utóbb – gondolta Gabi bácsi – még gyereket is szül majd nagy igyekezetében. És meg se tudja magyarázni, hogy minek. Mivége az egész hühé, nevetséges igyekezet.” ■ ■ ■

■ **Kolozsi Orsolya** (1980): a Szegedi Tudományegyetem Modern Magyar Irodalmi Tanszékén folytatott doktori tanulmányokat. Tanár, kritikus, Budapesten él. Önálló kötete: *Aszöveg árnyéka* (Kortárs, 2011).

Egy olyan, a megfordított időre alapozó remekmű esetében, mint amilyen Martin Amis *Időnyíl* című kisregénye, a legfrappánsabb kritikus megmozdulás alighanem valamiféle visszafele írt recenzió lehetne – az ennek lehetőségén való eltöprengés ráadásul részben ugyanazokat a kérdéseket veti fel, amit a kötet maga. Regény és recenzió közt azonban, mint némi kutakodás után kiderül, ebből a szempontból túl nagy a szakadék: a kritika nem elsősorban történetmondásra, hanem érvelésre épül, ami legfeljebb az ok-okozati láncok kifordítása révén tehető érdekessé. (Szép tükör lehet ez a kritikus elé, aki így az értékeléstől haladna a preconcepciók felé, mert így kiderülhetne, van-e egyáltalán különbség a kettő közt? Úgy vette-e/nyomták-e a kezébe a kötetet, hogy [úgy érezte] szeretnie kell? Mennyire akar megfelelni a külső elvárásoknak [az ismerős fordítónak/írónak/kiadónak stb.]?) Mivel azonban egy recenzió csak korlátozottan kötődik a temporalitáshoz, nemigen érhető el átütő hatás mondjuk egy bekezdésekre felvágott elemzés fordított sorrendű elrendezésével (próbálják meg!) – szöges ellentétben a történetalapú műfajokkal, vizuális formában elsősorban a filmmel, írottban pedig a regénnyel vagy épp a novellával.

Utóbbi egyik frappáns teoretikusa, az uruguayi Horacio Quiroga úgy fogalmaz, a jó novella egy remegés nélküli kézzel meghúzott vonal, vagy – s itt vessük pillantásunkat elemzendő kötetünk címére – olyan nyíl, amely az íjtól elszakadva egyenesen a célra tart; bármennyi pillangó is próbálná útját feldíszíteni, mind csak akadályozná azt. A metafora-páros alaposabb átgondolása ugyanakkor máris felveti az újabb kérdést: a táblából visszazippanthatatlan nyíllal szemben ugyanis vonalat jobbról balra és balról jobbra is elkezdhettek húzni, ahogy – kultúrától függően – olvashatunk jobbról balra, és lapozhatunk „hátról előre”

Martin Amis: *Időnyíl, avagy a sérelem természete*
Fordította Elekes Dóra
Európa, Budapest, 2012

is a könyvben. A kérdés ugyanakkor adott: mire jó, mire használható egy visszájára fordított történet, egyáltalán hogyan valósítható meg, és milyen korlátai vannak?

Néhány példán átrághva magunkat arra juthatunk, hogy az idő visszafordításának boncolgatásakor rögtön újabb kérdés jelentkezik: nevezetesen, hogy melyik időről, kinek az idejéről beszélünk? Az elmúlt évek legemlékezetesebb vonatkozó filmjének (és az azt ihlető Fitzgerald-novellának), a *Benjamin Button különös életének* Mark Twain-i alapvetése ugyanis csak az egyes ember életének kerekét fordítja vissza, úgy, hogy közben a történelemé előrehalad – vagyis a film és a novella tulajdonképpen azt a későmodern fiatalságkultusza által aktualizált egzisztenciális rettegést problematizálja, amit Michael Houellebecq foglalt össze mesterien, rámutatva arra, hogy a (poszt)modern ember legnagyobb félelme már messze nem a halál, hanem az öregedés. Más kérdéseket feszeget hasonló módszertannal a sci-fi író Philip K. Dick, akinek 1967-es *Visszafelé világa* sok tekintetben hasonló Amiséhez, csakhogy, bár a regény szerint a Hobart-fázis anti-idő hatása 1986-ban visszafordítja az ember fiziológiai folyamatait (s a *Benjamin Button*nal szemben nemcsak egyetlen, hanem az összes emberét!), a feláradó halottak és a fiatalodó öregek nem ugyanazt az életet élik újra, amit egyszer már maguk mögött hagytak – a történelem ideje itt is tovább halad (a cselekmény 1998-ban zajlik), az igazán érdekes így a társadalom reverz folyamatokhoz (táplálkozás helyett öklendezés, cigarettázás helyett levegőtisztítás a füst csikkekbe fújásával) va-

ló alkalmazkodása (pl. az újjáéledő halottakat kihantoló és felélesztő cégek működése) lesz.

A visszaforgatott idő másik kérdése a *hogyan*: nagyon tág értelemben ugyanis még az oly gyakori, *flash back*-technikával működtetett emlékezés-regények (például Carlos Fuentes szintén a végpontból indított élet-kirakósa, az *Artemio Cruz halála*) is ide-sorolhatóak lennének – csak hogy azok *nem megfordítják, hanem feltördelik* a lineáris időstruktúrát, hogy aztán a múlt egyes darabjait – a jelenbe való folyamatos visszaugrások közben – szigorúan *előrehaladó* mozaikkockákban hozzák felszínre.

A halálos ágyról való asszociatív visszatekintéseknél közelebb állnak az *Időnyíl*hoz azok az egyszerre vissza- és előrehaladó alkotások, amelyek Harold Pinter *Árulás* című drámájával ábrázolhatók a legjobban: a történet kilenc jelenetben halad 1977-től 1968-ig, az egyes jelenetek ugyanakkor *egyesen időrendben* haladnak előre: a szereplők jelenetről-jelenetre fiatalodnak ugyan, de soha nem gyalognak hátrafelé a színpadon.

A visszafelé-elbeszélés e két formája mellett ugyanakkor vannak olyan történetek, melyekben a szereplők és a történet ideje *egyaránt* lineárisan visszafelé forog: ezek kevés kivétellel rövid terjedelműek. Úgy tűnik, az idő visszafordítása *önmagában* nem elegendő téma egy nagyregény számára – novella-alapanyagnak (ugyanúgy, ahogy gegnek, humoreszkeknek, vagy épp formabontó dadaista kisfilmnek) ugyanakkor kiváló. A kubai Alejo Carpentier kiváló tízpercesében (*A dolgok kezdete*) egy néger varázsló homokba rajzolt jeleire megforduló időben a lebontásra ítélt palota hirtelen újra épülni kezd, hogy aztán vele együtt a főszereplő Don Marcial is visszakapja előbb életét, majd ifjonti ragyogását is. Mire azonban a palota, Don Marciallal együtt, újra eltűnik, világossá válik az idő körkörössége, mert „a pillanatot sem az előre araszoló, sem a visszafele rohanó időben nem lehet megállítani, a sorrend ugyan más, de a képek ijesztően hasonlatosak: derűs és fogékony ifjúkor után nem fokozatos öregkori elhülyülés, hanem növekvő gyermeki tudat-

lanság, az aggastyánná töpörödés helyett csecsemővé zsugorodás következik, majd az újszülöttet sírjaként nyeli el az anyaméh.”¹

Még rövidebb Karinthy Frigyes nyolc miniatűr részéből álló humorreszkje, a *Tanulság*, mely azonban Carpentiernél sokkal jobban feltárja az idő visszafordításában rejlő abszurditás lehetőségeit. Érdemes idézni a novella öngyilkos főhősének a Szent Péter által visszaforgatott élet-filmjéből: „Tíz év múlva feketedni kezdett a hajam és a fogaim lassan behulltak a számba. A nyugdíjamat megvonták tőlem, kezdődött a munka és én megint odaültem a hivatalba, róhattam a betűket, míg az utolsó sortól az elsőig el nem készültem. Főnökeim nagy jóindulattal voltak irántam, de aztán már nem ismertek olyan jól és huszonöt évi becsületes munka után fölvettek háromszáz forint fizetéssel.”

Karinthy novellája technikáját tekintve már teljesen megegyezik Amis kisregényével: a múlt (ami a fordított időrendben tulajdonképpen a jövő) a másodszor megélni kényszerített élet esetében már a kezdetekkor eldöntött, de – és ez nagyon fontos különbség – mindez nem traumatikus: a hatás így inkább *abszurd, mint groteszk*. Martin Amis ugyanakkor módszerként, eszközként s nem elsősorban témaként tekint a visszatekert időre – a holokauszt képbe emelésével kifordítja a traumát, igazi, örökényi értelemben vett groteszket létrehozva ezzel.

Amis feladata – újat mondani a soáról – mindazonáltal már műve megírásakor sem számított könnyűnek: az 1991-ben megjelent kisregény idejére a holokausztot már bőségesen feldolgozták az áldozat (Primo Levi, Kertész, Borowski, Elie Wiesel stb.) és a bűnös szemszögéből is² (Merle), gyerek- (Anne Frank, Jane Yolen) és felnőttézőpontból, tudományosan és szépirodalmi eszközökkel, mi több, hiába Adorno intése („Auschwitz után verset írni barbárság”), a holokauszt-költészet is létező fogalom (Paul Celan, Sylvia Plath, Charles Reznikoff, Nelly Sachs, Dannie Abse versei a bizonyítékok rá); félő, ami ki-maradt (például a cigány holokauszt, a porajmos megíratlan nagyregénye), az már sohasem íratik meg. A több

mint húsz évvel az eredeti megjelenést követő magyar kiadás helyzetét ráadásul tovább nehezítette, hogy azóta újabb klasszikusok csatlakoztak a felsoroltakhoz (elég arra gondolnunk, hogy a holokauszt-filmművészet ’91-ben még előtte volt a *Schindler listájának*, *Az élet szépnek* és *A zongoristának*), ami pedig a holokauszt és a groteszk viszonyát illeti, az olyan alkotások, mint a *Dancing Auschwitz*, ahol a 89 éves soa-túlélő, Adolk Korman lányával (a videóinstallációt készítő Jane Kormannal) és unokáival táncol Gloria Gaynor *I will survive*-jára Auschwitz, Dachau és Terezin terein (többek közt az „Arbeit mach frei” felirat előtt), igencsak magasra teszik a mércét.

Ismerve e körülményeket, joggal tehető fel a kérdés: vajon mi újat mondhat a holokausztról egy olyan nemzet fia, amely „nem esett át olyasféle nemzeti traumán, mint a kontinens országai”? Ez ugyanis „nemcsak azt jelenti, hogy nem dülta fel az országot véres erőszak, hanem legalább annyira lelki és morális értelemben is értendő: az angoloknak nem voltak olyan tapasztalataik, mint a kontinentális Európa országainak (kollaboráció, zsidóüldözés, a kollektív bűn legkülönfélébb változatai); e tapasztalatok miatt fájdalmas büntudat gyötörhette a franciákat, németeket vagy hollandokat, ám ez a büntudat – együtt az átélt szenvedésekkel – *egyben tudást is jelentett, amelyből Anglia ki volt rekesztve*.”³ Ennek a „felmérhetetlen tudásnak”, „a holokausztot túlélte erkölcsiség tragikus világtudásának” (Kertész Imre) tapasztalatai éppúgy hiányoznak Anglia kollektív, mint a már háború után, 1949-ben született Amis személyes tapasztalatából.

Kételyeinket röviden összegezve: pusztán történelmi és irodalomtörténeti prekonceptióinkból kiindulva kevés sanszot adhatunk az angol irodalom fenegyerekének arra, hogy új szint vigyen a holokauszt-irodalomba⁴ (hacsak nem ismerjük már olvasás előtt a kötet keltette hullámokat) – mégis, az Elekes Dóra által fordított *Time’s Arrow*, eseti tökéletlenségei ellenére is, 2013-ban is tud újat mondani, vagy még inkább mutatni a magyar olvasónak.

A kötet többszörös identitású főhőse Tod Friendlyként (német-angol keveréknnyelven: „Barátságos Halál”) végzi életét, a cselekmény időrendjét ismerve azonban az ő halála valóban barátságos – merthogy nem végleges. A regény Friendly feltámadását ábrázoló első szavai („I moved forward”) mikrokozmoszként foglalják magukba a kötet esszenciáját: reflektálnak a regény egyik kulcseszközére, az időre, ugyanakkor mindezt ironikusan teszik: egészen a könyv utolsó bekezdéséig ugyanis – bár az idő néhányszor, egy-két pillanatra visszabillenni látszik a rendes kerékvágásba – csaknem ez az egyetlen előrefelé történő mozgás. A maradék időben akárha a videó REW gombján felejtettük volna kezünket, tart minden a kezdet felé, ahol aztán a fogantatását megelőző időbe visszatérő szellemalak-főhős az égből letekintve megpillantja, amint az íjásznők nyilai ismét hegyel előre szállnak. Ez a kép, éppúgy, mint a kötet címe, Arthur Stanley Eddington brit asztronómus 1927-ben felállított időnyíl-elméletére reflektál: Eddington szerint a mikroszkopikus szinten többnyire visszafordítható fizikai folyamatokkal szemben makroszinten az idő aszimmetrikus és egyirányú; a törött pohár – szerinte – nem repül vissza az asztalra, s cserepei nem állnak újra össze pohárrá. Csak-hogy a termodinamikai alapokra helyezett elmélet,⁵ tűnjön bármennyire is axiomatikusnak, nem bizonyosság, csak valószínűség; ahogy a holokausz története is felülírta minden addigi elképzelésünket az emberi gonosz-ságról (ahogy Alvin H. Rosenfeld fogalmaz, „az emberi képzelet Auschwitz után egyszerűen nem ugyanaz, mint ami előtte volt”⁶), úgy merül fel az Amis által feldobott kérdés: vajon valóban elképzelhetetlen visszafelé járni ugyanett?

A kötet egésze így olyan laboratóriumi kísérletként értelmezhető, mely arra a kérdésre keresi a választ, vajon megfelelő elbeszélő nyelv lehet-e a groteszk a holokausz leírására? Így kerül Tod Friendly a túlon túl szokványos kertvárosi halálból (rózsametszés közben éri szívroham) bénultan a lenézett, hobbijukról fecsegő amerikai orvosok kezébe, hogy aztán fokoza-

tosan erőre kapva kikerüljön a kórházból, majd visszajusson oda: ezáltal azonban már nem betegként, hanem – a sors ironiájaként – rangidős orvosként. A gyerekeknek nyalókákat osztogató (vagyis fordított időrendben tőlük azt elcsaklító) jovialis idős doki képét ugyanakkor a kezdetektől árnyalják a rémálmok, a tűzből kiröppenő gyanús üzenetek, és a szertöklkel folytatott, rendszerint pofonnal *kezdődő* végső-első veszekedések, melyek rendre valamiféle rettenetes titok felé mutatnak, ami a múltban rejtezik, így – paradox módon – csak a regény jövőjében bontakozhat ki. Az elkerülhetetlenül feltáruuló félelmetes titok felsejdtítésével („minden tekintet, ha mégoly őszinte tisztelettel szegződik is rá, az elevenébe talál, félelemmel és forró szégyenkezéssel tölti el” [14.]) a kötet első kétharmadában Amis sikeresen teremti meg a hidegháború nukleáris holokauszról rettegő légkörének mását, ahol az emberek – a második világháború makro- és saját életük mikroszintű tapasztalatából építkezve – már elgondolhatónak (sőt, elképzelhető realitásnak) látták fajuk teljes pusztulását, de valami kevésbé érezték úgy, hogy aktívan tehetnek ellene. (Ki kell emelnünk a történet fordított idejének *linearitását*: az egyszer már megtörtént események visszatekerése természetesen zárójelbe teszi a szabad akaratot, így ellehetetlenítve például a főhős esetleges öngyilkosságát – az eljövendő múlt már csak passzívan, tehetetlenül asszisztálható végig.)

A baljós, *már átélt, de még nem ismert* kataklizma felé sodródást erősíti a narrátor pozíciója is, aki a főhős lelként egyszerre látja-láttatja kívülről és belülről a történetet: „Nincs hozzáféresem a gondolataihoz – de érzem, amit érez.” (14.) Ez azt is jelenti, hogy a szellem képes *érzékelni* Friendly ösztönös reakcióit, de – a reakciókat beidegző, átélt tapasztalat hiányában – képtelen azokat *megmagyarázni*, ezzel is mintegy a holokausz, és annak értelmezési korlátai felé mutatva: bár a számtalan, fentebb felsorolt példa bizonyítja, hogy a soa deskriptív módon megjeleníthető, elbeszélhető, de még az átélt borzalmak tapasztalatával sem biztos, hogy megmagyaráz-

ható. Friendly, majd – természetesen kényszerű – identitásváltás utáni előző énje, a New Yorkba költöző John Young irracionálisnak ható félelmeit az amerikai színen a feleslegesség, sőt, kártékonyág érzete hizlalja depresszió-gyanússá, a sikeres orvoskarrier kifordítva ugyanis ilyesfajta jelene-tekéből áll:

„Egyszer befutott hozzánk két tizenéves fiú. Mindkettőt az anyja hozta be, aztán elhúztak a búsba nem sokkal azután, hogy munkához láttunk – csak addig maradtak, amíg szépen, módszeresen eltávolítottuk az átázott kötéseket. Kiszedegettük a kapcsokat, majd bekentük a fiúkat vérrel. Emlékszem, hogy Whitney szakavatott mozdulatokkal egy nyílveszőféleséget illesztett az egyikük koponyájába, miközben én barna üvegcserepeket döfködtem a másikéba.” (111.)

Ilyen körülmények között nem csoda, hogy Young úgy érzi, „mi, mi, mi! – mi tesszük tönkre az emberi testet” (100.), a hozzá kerülő betegek állapota ugyanis rendszeresen csak rosszabbodik – amiért ugyanakkor széles körű társadalmi és szakmai elismerés övezi. Mindehhez mintegy járulékos haszonként adódnak a nővérek készséges, tömeges szerelmei, melyek ugyanakkor az elhidegülés, majd a teljes ismeretlenség irányába vezetnek. E folyamatok már csak azért is jelzésértékűek, mert párhuzamba állíthatók Young későbbi énje világháborús tevékenységének *egyes* időbeli történéseivel, házasságának elidegenülésével és szakmai munkájának valós barbaritásával: ezeket adja elő abszurdban, ironikusan kifordítva a marxi tételt: itt a tragédia csak a bohózat *után* következhet.

Merthogy a történelem kerekévésszen pörög hátrafelé: először csak a mobiltelefonok és modern orvosi technikák tűnnek el, majd a ’73-as világválságot követően beköszönt az ipar fénykora: „Mindenkinek van már munkája, vagy az acélgyárban, vagy az autógyárban. Kimossák a szelet. Eltakarítanak minden hulladékot és szemetet, lemosják a földet és az eget, szénné és vassá alakítják át az autókat, a szerszámokat, a vasdarabokat, a fegyvereket, a csavarokat. Most aztán tényleg felveszik a harcot a kör-

nyezetszenyezés ellen.” (67.) Elnökök jönnek és mennek, Kennedy Washingtonba utazik, „hogy meggyógyítsák az orvosok kései meg az orvlövész golyói” (108.), míg végül elérkezünk 1948-hoz, amikor Young Európába érkezik. Először Portugáliában találjuk, immár Hamilton de Souzaként, majd hosszas, megvesztegetéssel teli és kacskaringós európai út végén, a kötet harmadik harmadában megérkezünk a regény kísérleti laboratóriumába, Auschwitzba, „nem sokkal azután, hogy a bolsevikok bevagonírozták csapataikat, és megkezdtek a gyáva visszavonulást” (151.). Főhősünk itt nyeri el eredeti (vagy végső) identitását, s talán személyiségének leglényegét is: az ismét csak beszédes nevű Odilo Unverdorben Auschwitzban, úgy tűnik, végre boldog: „Auschwitz tágasan nyújtózkodott körülöttem, akár egy fejtetőre állított Vatikán. Benne kettétört, szétszaggyagott emberi életek. Én azonban végre egy voltam, összeolvadtam magammal egy természetfeletti cél érdekében.” (151.) Unverdorben már nevében megelőlegezi a visszafordított idővel előálló dilemmát: a vezetéknev jelentése „romlatlan”, ami kétfelől is magyarázható: egyenes időrendben a náci ideológiával, visszafordítottban pedig magukkal az eseményekkel. A *tettes* olvasatában a holokaust olyan pozitív, mechanikus folyamat, melynek célja a társadalom javítása, tisztítása, gyógyítása: ahogy Zygmunt Bauman fogalmaz, az áldozatok megölését hóhéraik „nem úgy fogták föl, mint pusztítást, hanem mint teremtést. Azért tüntették el őket, hogy egy objektíve jobb – eredményesebb, erkölcsösebb, szebb – emberi világot lehessen teremteni.”⁷ A regény visszafordított idejében azonban ez a teremtés valósággá lesz: „hogy mi volna az a magasabb cél, amelyért dolgoztunk? Álmodni egy fajt. Embereket teremteni a levegőből. A mennydörgésből és a villámlásból. Gázzal, árammal, szarral és tűzzel.” (157.) S valóban: a gázkamrák halottai, miután fogorvosi eszközökkel betoldották aranyfogait, a visszafordított időben borzalmas ordítószók közt születnek világra, hogy aztán nemsokára hajcsomóikat, szemüvegüket és derékkötőiket is megkapják – miután Odilo saját

kezüleg veszi ki a Zyklon B kapszulákat a gázkamrák nyílásaiból. A klasszikus náci orvos-pályát ábrázoló Odilo ugyanis ott van a „teremtés” közepontjában: a Mengelét modellező „Pepi bácsi” jobbán fenolozik, így láthatja kísérletei hatékonyságát: „egyetlen injekciótól meggyógyult egy ijesztően gyulladt szemgolyó. Megszámíthatatlan petefészek és heregolyó került a helyére egyetlen varrat nélkül. Egyes nők húsz évet fiatalodva jönnek ki a laborból.” (176.) A groteszk csú-

csát ugyanakkor a családgyesítések jelentik, amikor a Tusolóból a vonatokhoz terelt családtagokat az igénylés benyújtása után összeházasítják: „Meghatottan néztük, ahogy az egyesülő családok mohón nyújtózkodnak egymás felé a kezükkel, a tekintetükkel. [...] A rámpán tartottuk meg a legénybúcsút, a kápók pedig, a násznagyok, betereték a férfiakat a szeméttel és szarral frissen telespiccelt, hazafelé induló vagonba.” (161–162.)

A lázas napok ugyanakkor az idő visszafelé haladtával véget érnek: a „teremtést” a „dekonzentráció”, majd a zsidók társadalomba való visszaintegrálása követi, melynek során jogaik egyre kiterjedtebbek lesznek – miközben Odilo feleségéhez (menyasszonyához, barátnőjéhez) való viszonyában egyre több a korlátozás, ő maga pedig egyre kevesebbet tud. A világháborút megelőző időket taglaló vázlatos leírások meglehetősen elnagyoltak: a világháborúban megcsonkult,

autoriter apa és a hozzá hasonlóan korán elvesztett anya túlságosan is tipikus, túl ismerős motívumoknak tűnnek. Ez ugyanakkor csak megerősíti azt az állításunkat, miszerint a könyv nem elsősorban újat mond (azt a fentebb említett bőséges feldolgozottság lehetetlenné teszi), hanem radikálisan újszerűen mutat be egy jól ismert történetet, tágabb összefüggésekben felvetődő, továbbgondolásra kényszerítő kérdéseket provokálva, a megrázás, traumatizálás helyett a groteszk felkavaró erejével hatva. Valóban egyszeri kisiklás volt a holokaust az emberiség civilizáció felé vezető útján? Hihetünk-e még ezek után a felvilágosodás óta hittelt vallott, szükségszerű történelmi haladásban? Akármerre pörgetjük az idő kerekét, ez a megmagyarázható, de meg nem érthető trauma, ez az emberiség testén ejtett seb beforaszthatatlan, összevarrható még az Odilónál jóval ügyesebb sebészek számára is – ugyanakkor, mint Kertész Imre rámutatott, felbecsülhetetlen tudást rejt, mert felbecsülhetetlen erkölcsi tartalékok rejlenek benne.

Lassan mondandóm végére érek. Vagy az elejére? Szövegem előbb csak lassan és megfontoltan, majd folyamatosan és ellentmondást nem tűrően kezd szökni a képernyőről; a sorok fogyatkozásának egyedül a Backspace tremő tevékenysége szab határt. Mindent eltörölve végül lecsukom a laptopom, hogy napokkal később visszafelé kezdjem olvasni a kötetet, a munkából reggel távozva, vagy vacsora előtt, az ágyban fekvé, éjszakai álmomból ébredve; az első oldalhoz érve aztán a hátrafelé száguldó buszról leszállva visszaviszem a könyvkereskedésbe, ahol nincs kegyelem: kedvezmény nélkül értékesítem. Egyre gyorsabb léptekkel hátrafelé szökellve tartok a könyvtár felé, majd visszafelé lapozgatva, áhítattal olvasom a végétől az elejéig Kisantal Tamás kritikáját a kötetéről. Nemsoká visszasüllyesztem Amist memóriám felszínesebb régióiba, hogy később már csak a nevére emlékezzek, majd már arra sem. Évtizedekkel később ő maga is elfeledkezik a téma lehetőségéről, majd idővel az apjával szembeni kisebbségi érzésről, a nevééről, majd önnön létének tényéről is. Amis végül 1949 egy

augusztusi napján hagyja el e világot anyja méhének kedvéért; ugyanebben a pillanatban szerte Európában hatmillió zsidó várja feszengve, hogy átsessen a holokauszt borzalmain, hogy aztán fokozatosan emancipálódva végleg elfelejthesse azt – olyan feladatot teljesítve ezzel, ami nekünk, a múltat kitörölhetetlen emlékként magával cipelő, egyre csak előrehaladó világ gyermekeinek már sosem adatik meg. ■ ■ ■

JEGYZETEK

- 1 Bikfalvy Péter: Carpentier kilencvenedik születésnapjára. *Nagyvilág*, 1995/4. 371.
- 2 Érdemes megfigyelni, hogy míg a történészek holokauszt-leírásaiban – nagy részben a szaktudós kezét megkötő forrásanyag aránytalanságai miatt – „többnyire az elkövetők nézőpontja dominál” (Gyáni Gábor ezt hívja „nürnbergi látásmódnak”), a fikciós munkák nagyjából hasonló arányban részesítik előnyben az áldozat nézőpontját. Gyáni Gábor: Helyünk a holokauszt történetírásában. In: *Uő: Az elveszített múlt*. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2010. 336–354. (Idézet helye: 350.)
- 3 Bényei Tamás: *Az ártatlan ország. Az angol regény 1945 után*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2009. 146. (kiemelés tőlem – Z. D.)
- 4 Rádászló kétszer is, az *Időnyíl* magyarországi megjelenését ugyanis tovább aktualizálja, hogy ez idő tájt várható Amis visszatérése a témához egy 2014-re ígért regényben.
- 5 Eddington elmélete szerint a zárt rendszerek rendezetlensége (entrópiája) nem csökkenhet, így az idő is, akár a nyíl, a kevésbé rendezetlen (mert már átért) múlt felől tart a rendezetlenebb jövő felé.
- 6 Alvin H. Rosenfeld: *Kettős halál. Elmélkedések a holokausztirodalomról*. Gondolat, Budapest, 2010. 43.
- 7 Zygmunt Bauman: *A modernitás és a holokauszt*. Ford: Greskovits Endre. Új Mandátum Könyvkiadó – Max Weber Alapítvány, Budapest, 2001. 139. (kiemelés tőlem – Z. D.)

■ Zelei Dávid (1985): hispanista, az ELTE BTK történelem doktorandusa, a Lazarillo Hispanisztikai Portál (www.lazarillo.hu) szerkesztője. Disszertációját a XX. századi latin-amerikai identitásról írja. Irodalomkritikai és irodalomtörténeti írásai az *Élet és Irodalom*ban, a *Nagyvilág*ban és az *Új Forrás*ban, történetiek a *Mediterrán Világ*ban és a *Világtörténet*ben jelennek meg.

„Halovány vérontás a fénylő ködön”

Ha az olvasónak van elegendő ereje eljutni az utolsó oldalig, annyit megérez, hogy nehéz lesz a nyelvhez nyúlnia. Szívvest-örömet dobniánk el ezt a bepíszkított, megnyomorított és összetört anyanyelvet, ha tehetnénk, de végül csak a címet, Ezra Pound *Áprili*-sának utolsó sorát kölcsönözzük máshonnan, jelezve a megszólalás nehézségeit. Ez a lefordíthatatlan, a gyöngességben az erőt felmutató Pound-kép talán végigvezet a szövegen, átsegít nyelvi és morális romokon.

Az élő és az írott szó, a szólás joga éppen úgy jár az igazaknak, mint az árulóknak. A kissé hosszú regénycímében ez az egyenlősítés érződik: a barát lehet áruló is. Látszólag kaotikus és redundáns a szöveg. A neki-nekirugaszkodó egyes szám első személyű elbeszélést folyton megakasztja valami: időnként az ugyancsak egyes szám első személyben megszólaló vagy belső monológokban beszélő besúgók állnak elő – zavart okozva ezzel az olvasó fejében, mivel nem tudni, ki beszél. A nevek, ál- (Dávid), fedő- (Andics, Pécsi, Solymosi) vagy ragadványnevek (Algol László) mögött legtöbbször a valóságban is létező személyek állnak, de nem mindig (például Huszti, 121. oldal; ugyanitt Fehér Tamás; vagy egy másik, 1981-ben NSZK-ba dezertált besúgót nem azonosítottak). Az egyes szám első személyű elbeszélés gyakran összemósodik Andor Csaba „vallomásaival”. Nem mindig tudjuk rögtön azonosítani a megszólalt, ami azt jelenti, hogy elvileg bárki lehet, bárki lehetett besúgó.

Ha kiindulópontnak az üres, a tiszta lapot tekintjük, akkor a legtöbb teret a rendőrségi jelentések, úrlapok, határozatok foglalják el a kész szövegben. A névszói állítmányokkal, birtokos szerkezetekkel és megfeythetetlen rövidítésekkel rontott szövegben nehéz az eligazodás. A tartalom érthetetlen és a megfigyelési folyamat követhet-

Györe Balázs: *Barátaim, akik besúgóim is voltak*
Kalligram, Pozsony, 2012

tetlen. Talán azért nem rekonstruálható egy-egy ügy, mert a levéltárat többször feldúlták, dokumentumok tűntek el, lehet, hogy áttekinthetetlen volt az akta, de úgy, ahogy van, abszurd, mivel a megfigyelés indítéka, a célszemélyek „ellenséges” vagy „szocializmus ellenes” magatartása mindvégig definiálatlan marad. A szerző rendkívüli önfegyelmeire vall, hogy a regényszöveget legerősebb szálát, az abszurdot mindvégig rejtetten képes jelenvalóvá tenni. Sem az okok sem a következmények nem láthatók át e jelentésekben, mégis világos, hogy nevetséges és értelmetlen világban mozgunk. Csúf mementóként állnak itt ezek a csonkolt, egykor emberi sorsokat meghatározó papírosok. A magasan képzett, művelt besúgó-barátok „saját” nyelvét is bedarálja a három per hármás írógép, és látjuk, mennyire személytelen szolgálati szöveget perget ki magából.

A regényszöveget azonban az elbeszélő alkotja meg, aki összetett fenomen: a rendőrségi jelentések róla szólnak, a jelentők a barátai, de a narrátor átlép az időn, a téren és műveken, egyedül neki van szabad mozgástere: Párizsba, Ausztriába, Svájcba utazik, a maga és a mások írásait idézve intenzíven díszíti-gazdagítja a szöveget.

Minden látszat, minden kényszer ellenére az elbeszélői szubjektum megvalósítja önmagát: kudarcokkal, vesztésekkel, fájdalommal teli élettörténetet mond el, a sajátját, amely az egyetemista évektől egészen napjainkig ível (betegségek, halálesetek, magány). Hogy egészen pontosan fogalmazzunk, a narrátor hármass szerepet játszik: saját élettörténetet mond el, íróvá fejlődését kísérik végig, a maga és a mások

műveit felhasználva létrehozza a szöveg legnemesebb jelentésszintjét: a műből műbe lépkedés szabadságát, és ezt állítja szembe az értelmetlen nyelven megjelenített hatalommal. Az írói én megalakította a szöveg az egyetlen létrejövő érték. A műben a limlomból, a hulladék-létből alakul ki az íróvá nevelődés regénye. („Mint mindenki, én is szeretnék felépíteni valamit – omlatag anyagból? Didergő limlomokból?” – 169.)

Az elbeszélő természetesen nem azonos Györe Balázssal, és nem is mindig szavahihehető. Ez az elbeszélő kényszeresen és már-már fárasztóan gyakran idézi a rendőrségi jelentéseket: az elárult barátságokat, ugyanakkor az irodalomhoz: Szerb Antalhoz, Szerb Jánoshoz, Jack Kerouachoz, Emersonhoz fordulva próbálja újra meg újra meghatározni a férfibarátságot – és e vállalkozás kudarca, a becsapottság érzése kimondatlan, metafizikus fájdalomban fejeződik ki.

Egy barát verseskötetéből lép elő a következő Schopenhauer-mondat: „Ha olvasunk, más gondolkodik helyettünk: mi csak az ő mentális processzusát ismételjük meg.” Ez a mondat ráébresztett bennünket arra, hogy a szöveghez tapadva kell attól elszakadni, különben a narrátorai nézőpont fogságában rekedünk.

A mű utolsó előtti lapjáig nem szabadulunk a jelentésektől, a jelenlétével tüntető hatalomtól, mégis az elbeszélő az, aki az epikai szerkezetet létrehozza és mozgásban tartja. A hatalom és az elbeszélő között közvetítők, a barátok állnak, mivel ez a hatalom elerőtlenedett és a maga brutális nyersségében már nem képes megfélemlíteni az ellene szegülőket, a morális pusztítás hosszú időre kiható következményeiben azonban végtelenek a hatalom lehetőségei. A regény szereplői, a megfigyelők és a megfigyelték egyívásúak: bölcsészek, filozófusok, íróemberek.

A szövegben föl-föltűnő berendezési tárgy, a kanapé hol a barátinak vélt együttléteket tesz bennsőségesebbé, hol pedig az alkotáshoz nyújt megfelelő kényelmet. A szó a latin *conopeum* „szúnyoghálalóval védett ágy” szóból származik. És ott van, ott van benne a mindekit egyként óvó eredeti jelentés!

Az elbeszélő íróvá érésének három korszakát három besúgó kíséri végig.

Ez az elbeszélő mindhárom korszakban igyekszik újrateremteni a szétrombolt irodalmi hagyományt. Az első szakaszban, egyetemista korában folyóiratot szeretne alapítani és a *mester és tanítvány*, azaz az irodalom megszakított folytonosságának helyreállítását tűzi ki célul. Elhivatottsága szempontjából mellékes, hogy ez a terv meghússul, mellékes, hogy nem engedik áláláshoz jutni, mellékes, hogy nem kap útlevelet külföldre. A szándék, az eltökltség volt a fontos, a Mester szerint a megvalósítás színvonala azonban kívánivalókat hagyott maga után. Ottlik Géza Szigligetről írt levelében jogosan marasztalta el a vállalkozást, mivel ő a *Nyugatot* tartotta a mércének. Ottlik kritikája tehát burkolt dicséret. Fontos jól megértenünk e kor kontextusát, azt, hogy a hatalom megfélemlítő módszereivel nem árthatott azoknak, akiknek volt morális-művészi irányzéka, akiket határozott cél és értéktudat vezérelt, és nem azok voltak a bátrak, akik az Irányi utcai borozóban tartották az irodalomszemináriumokat.

A második szakaszban a nemzet könyvtárban raktáros az író (míg besúgója ugyanott hegyekre néző kutatói szobában ül), emellett a *Fölőspéldány* nevű alternatív művészcsoportban tevékenykedik. A harmadik szakaszban költővé érkezik, és akkor már a József Attila Kör tagjaként figyelik – de e felsorolásból jól látszik, hogy útja, előrehaladása töretlen.

A megalkuvást nem ismerő íróvá válás folyamatát kibontó elbeszélői én is író, aki helyenként a maga és mások műveit idézi. Ebbe az elbeszélői rétegbe sem politika, sem más, konkrét időbe és térbe helyezhető realitás nem hatol bele.

Ezen, a legtöbb szerzői átdolgozás nyomát megmutató elbeszélői szinten tudjuk csak igazolni azt a feltevésünket, hogy a nevelődési vagy – saját szóhasználatával élve – *szabaduló* regényt olvasunk. Az író-elbeszélő a *Mindenki keresse a saját halálát* című művének első, Szerb Jánosról szóló részét idézi a legtöbbször. Vajon mi lehet ennek az oka? Talán a narrátor eme hajdani kijelentése? „Ma, 1990 karácsonyán, biztosan állítom, hogy Szerb János a legjobb barátom.” (104.) Ezt az állítást a napjainkig tartó történetben többé nem erősí-

ti meg, nem tudni, most is így vélekedik-e. Lehetséges, hogy a Szerb János *Ha megszólalnék* című kötetéből kétszer is beidézett vers ad választ a kérdésünkre. Szerb Jánosnak a *Kurzus* ciklusából származó, *Befejezés* című verse nem más, mint Voltaire *Candide*-ja tizedik fejezetének egy bekezdése. Szerb feltehetőleg önironikusan idézi benne a naiv *Candide* önáltató bizakodását. Az Európában csalódott *Candide* az Újvilágba készül átmenni, hátha a másik földrészen megtalálja a boldogságot, a létező legjobb életet. Györe kétszer is felhasználja ezt az idézetet, amely önala más konnotációt kap, mint Szerbnél: a dezertálás szinonimájává válik, s azt is jelenti, hogy Szerb hiába ment el, sorsa nem fordult jobbra a másik, szabadabb országban (Ausztria), hiszen végül öngyilkos lett. Szerb János megidézése a kapcsolódások egész láncolatát indítja el, mivel a *Mindenki keresse a saját halálát* regénycím Szerb Antal *Utas és holdvilágának* utolsó sorából lépett elő, amely pedig Rilke *Malte Laurids Brigge feljegyzéseinek saját halál* gondolatára utal. A barátság és a saját élet vagy a saját írói léthez vezető út gondolata itt, ezen az egyetlen helyen fonódik össze. A regény formálódó individuuma passzív szereplő, a barátságokat és a barátok árulásait is passzívan, szavak nélkül viseli el. Az elbeszélő belesimul a különféle helyzetekbe, de el is különül tőlük. Mindhárom besúgó-barátja író és filozófus. Vajon gondoltak-e arra, hogy a filozófus szó eredeti jelentése ez: *a bölcsesség vágyakozó barátja*.

A regény nagy kérdése számunkra az, hogy hogyan lehetünk bölcsek, ugyanakkor nem szenvedetlenek valamely nehéz helyzetben. Az írói, esztétikai elveket latolgató és gyakran kifejtő, elemző elbeszélő hang ugyan morális tartást sugall, de választ nem ad. Talán azt gondolja, hogy „...a realitásnak nagyobb az értéke, mint a filozófiának. A valóságot nem lehet filozófiailag túlgondolni az írásban” (149–150.). Igen ám, de ezeket a mondatokat egy baráttól halljuk, valamelyik filozófustól, nem tudjuk, melyiktől, az árulótól, vagy a nem árulótól? – mivel idézőjelben állnak e mondatok, ki tudja, igazak-e ezek a gondolatok, vagy vonjuk kétségbe az igazságtartalmukat? Az áruló és az elárult nézőpontját egyszerre kellene látni. Platón egy helyen azt írja, hogy jobb az igazságtalanságot elszenvedni, mint elkövetni. *Gorgiasz* című dialógusából ezt az idézetet olvasuk a regény 146. oldalán:

„Mert a haláltól nem retteg senki, ha nem esztelen s gyáva. Csak az igazságtalanság elkövetése félelmetes, s a legfőbb rossz az, ha a lélek jogtalan cselekedetek alatt görnyedve száll le az alvilágba.” E mondatot a szövegmagyarázók úgy értelmezték, hogy „az a legrosszabb, ha a lélek az igazságtalan cselekedetek alatt görnyedve száll le az alvilágba”. Ezek szerint, ha a bűnt nem követi büntetés, az igaztalanul megbántottak sosem lesznek szabadok vagy boldogok. Vagyis, amiről itt szó van, mentes a keresztény etika ideologikusságától. A bűnhöz igenis eltérhetetlenül hozzátartozik a büntetés, mint ahogy az igazságtalanságot elszenvedőhöz a megbocsátás.

A regény végén – igaz, *álomjelenetben* és kényszer hatására, de – a sérelmet elszenvedett, az elárult elbeszélő megbocsát, ám ezzel áruló *cinkosává* válik.

„– A rendszer áldozata vagyunk mindannyian, akik itt ülünk az asztal mögött.

– Valóban áldozatok voltak – mondom.

– Na látja! Ezt kellene az aláírásával igazolnia!” (186.)

A könyv ezen ellentmondásos mondatai Platón fentebb idézett gondolatait igazolják. Platón azt mondta, hogy az a legnagyobb baj, ha elmarad a megérdemelt büntetés. Pusztán a megbocsátással semmit nem lehet elintézni.

Elvileg tehát csak a méltó büntetés révén állítható helyre a világ rendje, és jó lenne hinni ebben az igazságban. Ez a tömör és kíméletlen szöveg egy adott korszakot idéz meg, ugyanakkor a lehető legtágabb értelemben beszél az elemi szintű emberi kötődések szétroncsolódásáról és a méltó emberi lét hiányáról. Nem véletlen, hogy a regény egy látszólag jelentéktelen szereplőjéről eddig nem szóltunk, pedig a rendszer abszurd és értelmetlen működését az ő révén érthetjük meg a legjobban.

A kapucnis kabátos fiatal lányról, a megfigyelt író feleségéről van szó. Minden lépését követik, pedig már a szöveg elején kiderül, a pár nem él együtt, nem találkoznak, főleg emiatt nem lenne érdemes övele foglalkoznia a belügyminisztériumnak. Ettől függetlenül figyelik tovább, férfiak, voyeurként figyelik. Legalább tucatszor olvassuk a teljességgel érdektelen jelentéseket arról, hogy hány óra hány perckor honnan hova tart ez a lány az egyetem és az otthona között, mindig ugyanabban a kapucnis kabátban, ugyanazzal a szatyorral, könyvekkel

a kezében. Olykor többnek, áldozatnak érezzük őt, mert a lelkiállapot és az alkoholfogyasztás mértékének megfigyelése és elemzése minden tekintetben illetéktelen és megalázó. Korábban, az elbeszélő hangok időnkénti azonosíthatatlansága kapcsán említettük, hogy bárki lehetett besúgó. A kapucnis kabátos lány jelenléte, s főleg a róla szóló jelentések tartalma arra utalnak, hogy bárki lehetett megfigyelt. A szemérmes gyöngédséggel megformált lányalak a hetvenes évek összes vétlen fiatalját magába sűríti: igen, ilyenek voltunk, ezeken a helyeken jártunk, rosszak voltak az idegeink. A kapucnis kabátot nem önszántunkból viseltük és nem szabadulhattunk tőle, az volt a kényszerzubbonyunk. ■ ■ ■

■ **Rőhrig Eszter:** Budapesten született. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán végzett magyar–orosz–francia szakon. Doktori disszertációját Gustave Flaubert *Bovaryné* című regényének elbeszélői technikáiról írta. Szépirodalmi szövegek fordításával és elemzésével foglalkozik.

VADAS JÁNOS

Nem VÉLETLEN az ÉLET

Elkészültem egy munkával, kiszámoltam érte 10 000 forintot. Megtanulhatnám a kocsit. Félig. Vagy bevásárolhatnék az ÁBÉCÉ-ben. Egy-szer. Egy havi áruhitel, vagy fűtés-csekk, vagy egy ing. Vagy nem érdekel az egész, és elmegyünk vacsorázni, s utána még egy mozi talán belefér. El is ment. Nem idézet, de akár így is kezdődhetne Dalos György legújabb regénye. Egy bukott közgazdász, dr. Kolozs Gábor kényszerül saját szubjektumán ökonómusi kegyetlenséggel és objektívan kivitelezni önnön költségvetési szigorát. Papíron látni a napi létfenntartás rögválóságát több mint kényelmetlen. Saját életünkben is mindennap találkozunk vele, de olvasva mégis furán hat az emberre. Kellemetlenül érezzük

Dalos György:
A közgazdász bukása
Kalligram, Pozsony, 2013

magunkat. Amikor először olvastam a regényt, bántón tolakodónak éreztem anyagias nyelvezetét. Pénz. Olyan mocskos dolog. Vagy beszélni róla mocskos? Egyáltalán: mocskos? Vagy ez is valami, az antikvitás óta a pénzre rakódó téves, álszent, félreértelmezett beidegződés? Ha már itt tartunk, maga a regény 2800 forint, 236 olvasható oldal, plusz betétlap, keményfedél, borító, azaz 11 ft laponként. Körülbelül. Megéri? Látszólag nem. Nem, mert nyolc része aránytalan, nincsenek benne nagy történelmi leleplezések,

jellemfejlődés nulla, anyagias nyelvezete tolatkodó, olyan zsidós is, és a bo-
rítója sem szexi. Lehet, hogy a néme-
tek buknak erre a stílusra, de más nem
biztos. A regény azonban lassan felszá-
molta ellenállásom, és feltárta mélyebb
értelmét. Értékes írás, és hiába Német-
országban jelent meg (Rotbuch Verlag,
Berlin, 2012, német nyelvre átdol-
gozta: Elsbeth Zylla, Magyarországon
megjelent a Kalligram gondozásában,
2013.), mégis annyira magyar az egész.

Kolozs Gábor egy élhetetlen fazon.
Sem a magánéletben, sem szakmailag
nem vitte semmire. Olyan fikatív alak,
mint a Coen testvérek népszerű film-
jének, az *Egy komoly ember* (*A Serious
Man*, 2009) Larry Gopnikja. Az apja
halála óta csak vezetéknévén aposzt-
rofált Kolozs éppen olyan naivitással
(vagy butasággal) és idegesítő tehetet-
lenséggel, kvázi, mint egy külső szem-
lélő figyeli saját életét, akárcsak Larry.
És egyikőjük sem érti, hogy mi törté-
nik vele, és főleg miért. Hiszen mind
a ketten csak jók akartak lenni. Min-
dig azt csinálták, amit a környezetük,
a kor, hogy ne mondjam a rendszer
megkívánt tőlük. Ők soha semmi sze-
mélyeset nem akartak az élettől. Larry
elismert fizikaprofesszori karrierje egy
alaptalan vád miatt összeomlani ké-
szül, a házassága zátonyra futott, apa-
ként csőd. Kolozs Gábor tanára ajánlá-
sa alapján Moszkvában végzett közgaz-
dász, aki egy értelmiségi házibuli miatt
rendszerellenes lett, szintén elvesztet-
te egyetemi karrierjét, a rendszerváltás
rövid fellendülést hozott életében, de
újra elsüllyedt. Larrynek rendbe jön az
élete anélkül, hogy igazán komoly rá-
hatása lett volna. Gáboré viszont vég-
leg zátonyra fut, szintén anélkül, hogy
komolyabb ráhatása lett volna. Pont
ezért nem is szerethetőek a főszerep-
lők, mert hiányoljuk az erőfeszítést,
a verejtékes kínlódást azért, hogy job-
bá tegyék az életüket. Amit mi min-
den nap megteszünk! Megteszünk?
Különösen Gábortól hiányoljuk. Larry
legalább félrelép, füvezik egy kicsit, és
megpróbálja kivonni magát a Heisen-
berg-féle határozatlansági reláció hatá-
sa alól. Kolozs nemhogy a helyét nem
tudja meghatározni az éterben, de még
csak nem is rezeg. Lemond önmagáról.

Kolozs Gábor Puskin-kutató szere-
tett volna lenni. A bölcsészkar helyett
azonban elfogadta Ludasi igazgató
úr (aki később miniszter lett, s nem
feledkezett meg diákjáról) moszk-
vai közgazdász ösztöndíját. A regény
kulcsmomentumához érkezünk! Az-
zal, hogy Gábor lemondott saját jö-
vőbeli terveiről és elfogadta valaki más
iránymutatását, letért saját útjáról és
már soha nem talált vissza. Nem elég
elvont elveknek, rendszerkövetelmé-
nyeknek megfelelni. A rendszer nem
hálálja meg, ha szolgáljuk. A rendszer
használ, kihasznál, elhasznál. Nem vé-
letlen, hogy valahol a regény vége felé
van egy utalás Lermontov *A költő ha-
lála* című versére. Az elbeszélő szerint
Kolozs szereti ezt a verset. Felismeri,
hogy a cárizmus áldozata lett a költő,
de magára már nem képes vonatkoz-
tatni a vers tanulságát.

Moszkvai diákévei alatt Túróczi Feri
barátja átengedett Kolozsnak egy tol-
mácsi megbízatást, és ennek kapcsán
ismerkedett meg Frici bácsival, későbbi
egyetemi munkaadójával. Már ál-
lamellenes, állástalan és lecsúszott alak
Kolozs, amikor a rendszerváltáskor Túr-
óczi Feri megint barátja után nyúl, és
államtitkárt csinál belőle. Azonban ti-
szavirág életű a sikeres szakmai élete, és
az első szabadon választott kormány
bukása után Kolozs megint a periféri-
ára kerül. Ezúttal végleg. Az idők alatt
Kolozs saját lakásra szert tenni nem
tudott, így másik barátja, Bakos Laci
lakásában élt éveken át. Ahogy barát-
ja mondta, az ember nem azért háza-
sodik, mert minden feltétel adott hoz-
zá, hanem pont fordítva! Megházaso-
dik, hogy hozzájuthasson a minimá-
lis életkörülményekhez. Mártával va-
ló házassága sem teljesen saját döntése
volt, mert Márta ultimátumot adott,
és Lacit használta nyomásgyakorlásra.
Először Márta szüleinél laktak, de már
a nászút kudarcba fulladt, aztán a há-
zasság maga is rövid időn belül. Már-
ta később nyelvviskolát alapított, sike-
res üzletasszony lett, felkínálta Kolozs-
nak a jobb életet, de Kolozs gyomra ezt
nem vette be.

Felkiálthatnánk: „Te jó ég!” – ez az
ember annyira se vitte volna, ha a ba-
ráta nem gondoskodik róla. De va-
lójában lehet, hogy pont fordítva! Ha
Gábor nem tér le saját, választott útjá-

ról, ha Puskin-kutató lett volna, nem
süllyed el nyomtalanul.

■

Gábor rosszul választott. Miért válas-
zott rosszul? Mik befolyásolják válas-
tásainkat, döntéseinket? A biztos ka-
paszkodók, a hit, és ha jól orientáló-
dunk az életben. Gábornak nem álltak
rendelkezésre ezek a kapaszkodók. Ta-
lán ezt nevezhetnénk második generá-
ciós holokausz traumának. Egy meg-
semmisült világ leszármazottja, aki
a régi világ étosza szerint már nem, az
új elvárásai szerint még nem tud é-
lni. A rendszerváltáskor pedig ugyan-
ez megismétlődik vele. És az embert
ettől még a diplomázott mivolta sem
menti meg.

Dr. Kolozs Dániel orvos halálá-
val kezdődik a regény 2001-ben. Fia,
Gábor, ekkor már lecsúszott em-
ber. Apja svájci segélyből és rok-
kantnyugdíjából élnek. Ketten. A se-
gélyt is az apja barátja, esküvői tanú-
ja és orvostársa, dr. Freiburger intéz-
te. Freiburger Svájcban csinált karriert,
alapított családot. Ő dr. Kolozs Dá-
niel Matthausen miatt elveszett életé-
nek szerencsésebb variánsa. Ő a „mi
lett volna, ha...”. Az ő alakja testesíti
meg azt a veszteséget, amit a soá oko-
zott. Ezek az emberek Magyarorszá-

gért is dolgozhattak volna. Anyagi,
szellemi és lelki erejüket Magyaror-
szágért is áldozhatták volna, ha nem
deportáltuk volna zsidó testvéreinket.

Így viszont vagy űrt hagytak maguk után, vagy roncsként tértek vissza a lágerekből. Kolozs Dániel tovább örököltette gyermekének ezt a roncs mi voltot. Testben ép, de mégis eltévelyedett ember lett Gábor. Olyan ember, akinek a létezését semmi és senki nem igazolja vissza.

Bezzeg Bakos Laci és Túróczi Feri tudták, mit akarnak az élettől! Bakos Laci a svihák. A széltoló, ügyeskedő. Akit nem érdekel az eszköz, csak a végcél. Felületes és gerinctelen, az egyetem alatt is folyton seftelt, többet jelentett neki a külsőség, mint az értékek. Párizsban akart az UNESCO-nál dolgozni, de nem kulturális érdeklődésből. Nem egy intelligens alak, csupán ahhoz van érzéke, kihez és miként kell dörgölgöznie. Ennek megfelelően el is érte, amit akart. Végül lett feleség, nagy lakás, párizsi élet, állás az UNESCO-nál. Gábor csodálta is barátját és őszintén örült sikerének, de naiv módon meg sem fordult a fejében, hogy Lacinak ez milyen áron sikerült. Laci természetesen III/III-as volt, kémkedett és jelentéseket írt. Gábor apjáról is. Ezért nem kaphatott Gábor útlevelet, és még csak esélye sem volt disszidálni. Családi életében is felületes maradt, kiskorúval prostitúcióba keveredett. S bár látszólag sikeres ember lett, karrierrel és családdal, de csak egy egyszerű gazember volt, aki életében csak Gáborhoz volt lojális. Vagy hozzá sem.

A másik véglet Túróczi Feri, aki szintén mindig tudta, mihez akar kezdeni az életével. Újságíró akart lenni, és már egyetemi évei alatt küldözgetett cikkeket haza. Cikkeiben elhallgatta, amit el kellett, viszont megírta, amit meg lehetett és nem osztozott a rendszer kiszolgálóinak talpnyaló lelkesezésében. Ő az intelligens alak a történetben. A rendszerváltás előtt népszerű újságíró és bemondó, ma azt mondanánk, hogy médiaszemélyiség, utána pedig miniszter. Tudott élni a lehetőségeivel, és meg is dolgozott értük.

Dalos még a darwinizmust is behozza a regénye végén. A változásra nem képes egyedek kihalnak. Úgy is mondhatnánk, hogy nem a legerősebb, vagy a legokosabb marad életben, hanem a változásra legfogékonyabb. Kolozs nem tudott váltani. Laci elvtelenül

váltott, Túróczi Feri volt hármuk közül az egyetlen, aki ezt a képletet helyesen oldotta meg.

Visszaautalnék a bevezető mondatokra, a regény tolatkodó anyagiaskodására. Folyton az ember arcába tolja Dalos ezt a pénzdolgot, de ha őszintén beszélünk, mind ugyanígy vagyunk ezzel. Szeretnénk tudni, hogy mennyi van a másik zsebében, tart-e a másik ott, ahol mi? Vagy fordítva: mi miért nem tartunk ott, ahol a másik? Hiszen egyenlők vagyunk, vagy mi? Van ebben valami kommunizmus-trauma! Bűn gazdagnak lenni. Így mindenki azt bizonygatja, hogy nincs többje, mint bárki másnak. Ez egyben talán kapitalizmus-trauma is. Ugyanis bérből és fizetésből nem lehet meggazdagodni. De még csak tisztességesen megélni sem. Röhej, hogy a mai napig így van. Nálunk csak az lehet gazdag, aki lop, csal, hazudik. És aki gazdag, arra irigyek vagyunk. Budai dombok diszkórét lankái között megbúvó luxusvillákat vizionálunk, s tudni véljük, hogy a mészbe vajt garázsok luxuskocsikat rejtjenek. Azért van annyi pénzük, mert sikkasztanak, másokat rabszolgasorban tartanak, pártfunkcionáriusok, vagy ha egyik sem, akkor viszont tuti zsidók. Júúj. Mit írtam ide! Ilyet még leírni is! Kibeszéletlen társadalmi feszültség! Pedig az emberek gondolnak ilyet! Kolozs története pont azt bizonyítja, hogy nincs összefüggés zsidóság és gazdagság között. A zsidók is lehetnek szegények, naivak, vagy akár tehetégtelenek. A származásnak itt nincs szerepe. Ahogy Bakos Lacit az elvtelen tettei és döntései, úgy Túróczi Ferit a szakmaisága vitte előbbre az életben. Kolozs, aki az egyetlen zsidó hármuk közül, még ahhoz is hülye, hogy felmérje annak az orosz „üzletembernek” az ajánlatáról (akivel a médiahajtás jelenetben ismerkedett meg), hogy nem is igazi pályázathoz van szüksége költségvetésre, hanem csak falból kell. Fedezni a mutyit. Kolozsnak esélye lett volna lehúzni a fickót félmillióra, de rongyos százötvenezeret is alig bírt kihúzni belőle.

Kolozs államtitkársága alatt szerzett kapcsolatait sem tudja kamatoztatni,

nincs benne az „uram-bátyám” világban. Ha szegény Hofi Géza még élne, akkor Kolozson köszörülne a nyelvét. Az egyetlen ember, aki benne volt a sűrűjében, de még csak nem is tudott róla.

Dalos stílusának nagy erénye és egyben jelentősége, hogy olyan szelíd természetességgel mesél el egy történetet, hogy az ember olvasás közben nem is veszi észre, milyen súlyos dolgokról ír. Egyszerű emberek, egyszerű története a történelem viharában. Úgy érezzük, akár velünk is megtörténhetett volna, ha mi élünk abban a korban. Ugyan ez volt a benyomásom a *Balaton brigád* olvasása közben is.

Nekünk írta ezt a regényt Dalos György. Minden báját és szorongását, kibeszéletlen társadalmi feszültségét magunkénak érezhetjük. Magával ragadó a szerző hangulatteremtése. Olyan állandósult szófordulatok szerepelnek benne, mint az „*OTP tartozás*”. Még ma is így hívják szüleink a hitelt, akkor is, ha másik pénzügyi ügyfelei. Olyan ismerős mondatok hangzanak el, mint az „...*ebben az országban nem működik semmi!*” vagy „*a Mutter előre kifizette a sírhelyét*”. Ilyen mondatokkal napjainkban is találkozunk. Személy szerint irtózom a *fater/muter* kifejezésektől, de tagadhatatlan, hogy generációs jelenség volt. Kedvencem azonban az a jelenet, amikor Kolozs Gábor az interneten fiktív utazásokat tervez egzotikus országokba. Mint amikor a nagyszüleim a Bédekker „szárnyain repültek messzi országokba”.

Kolozs Gábort az sem mentette meg önmagától, hogy a Heisenberg-féle határozatlansági relációról kiderült, hogy nem vetítette előre a materializmus alkonyát. Egy komoly ember nem teszi ki magát véletlennek, nem törik meg a történelem terhe alatt, és nem fut zátonyra gazdasági válságokkor. Vagy ha igen, akkor türelemmel viseli az Örökkévaló rejtélyes akaratát, és ismét felépíti önmagát. Örkeny István szavaival „*Embernek lenni, az bizony adósság.*” ■ ■ ■

■ **Vadas János:** irodalomtörténész, a fiatal újságíró nemzedék tagja, írásai jelennek meg a *Kalligram*nál, az *Intelligent Life* hasábjain és más periodikákban.